universität wien

DIPLOMARBEIT

Titel der Diplomarbeit

Nyelvi játékok a Heti Világgazdaság címeiben

[Sprachspiele in den Überschriften der ungarischen Wirtschaftszeitschrift „Heti Világgazdaság”]

verfasst von

Dipl.-Übers.(FH) Krisztina Heissenberger-Németh BA MA

angestrebter akademischer Grad

Magistra der Philosophie (Mag. phil.)

Wien, 2015

Studienkennzahl lt. Studienblatt:	A 190 382 333
Studienrichtung lt. Studienblatt:	Lehramtsstudium UF Ungarisch UF Deutsch UniStG
Betreut von:	Dr. Dr.habil. Tamás Forgács, PhD

1. **Tartalomjegyzék** **1**
2. Bevezetés 3
3. A sajtó nyelve 5
3.1.A (tömeg)kommunikáció szintjei 5
3.2. A sajtó nyelve 6
3.3. A sajtónyelvi címadás 7
3.4. A Heti Világgazdaság 8
4. Nyelvi játékok a magyar nyelvben 10
4.1. A nyelvi játékok szerepe a kommunikációban 10
4.2. A nyelvi játékok típusai 12
4.3. A nyelvi játékok osztályozásának szempontjai 13
5. Nyelvi játékok a Heti Világgazdaság címeiben 14
5.1.Fonematikai nyelvi játékok 14
5.1.1. Paronímia 14
5.1.2. Hangcsere 19
5.1.3. Hangbetoldás 25
5.1.4. Hangelvonás 28
5.1.5. Ismétlés mint stíluseszköz 31
5.2. Grammatikai nyelvi játékok 36
5.2.1. Játékos fokozás 36
5.2.2. Játék a szótövekkel 37
5.2.3. Játékos szóképzés 38
5.2.4. Interferenciális játékok 46
5.2.5. Agrammatizmus 47
5.3. Lexematikai nyelvi játékok 48
5.3.1. Játékos szóalkotás 48
5.3.2. Nyelvi játékok összetett szavakkal 60
5.4. Szemantikai nyelvi játékok 69
5.4.1. Lexikai ambiguitás 69
5.4.1.1. Poliszémia 70
5.4.1.2. Homonímia 74
5.4.2. Paradoxon 75
5.5. Frazeológiai egységekkel való játékok 76
5.5.1. Frazeológiai egységek szintagma-extern modifikációval 77

5.5.1.1. Kollokációk 77
5.5.1.2. Szállóigék 84
5.5.1.3.Szólások 85
5.5.1.4.Zene(szám)-, vers-, ima- regény-, filmcímek és –részletek 88
5.5.2. Frazeológiai egységek szintagma-intern modifikációval 95
5.5.2.1.Lexémacsere, illetve lexikai szubsztitúció 95
5.5.2.1.1. Kollokációk 95
5.5.2.1.2. Szállóigék 102
5.5.2.1.3. Szólások 104
5.5.2.1.4. Közmondások 108
5.5.2.1.5. Zene(szám)-, vers-, regény-, filmcímek, imák és –részletek 109
5.5.2.2. Bővítés és szűkítés illetve betoldás és hozzátoldás 112
5.5.2.2.1. Kollokációk 112
5.5.2.2.2. Szólások 114
5.5.2.2.3. Közmondások 114
5.5.2.2.4. Zene(szám)-, vers-, regény-, filmcímek, viccek és –részletek 115
5.5.2.3.Literalizáció a szintaktikai szerkezet fellazításával vagy átalakításával 117
5.5.2.3.1. Szólások 117
5.5.2.3.2. Közmondások 118
5.5.2.3.3. Zene(szám)-, vers-, ima- regény-, filmcímek és részletek 120
5.5.2.4. Morfológiai modifikáció 120
5.5.2.4.1. Kollokációk 121
5.5.2.4.2. Szólások 122
5.5.2.4.3. Zene(szám)-, vers-, regény-, filmcímek és –részletek 123

6. Összegzés 125

7. Függelék 127

7.1. Címoldalak a Heti Világgazdaságból 127

7.2. Engedély 130

7.3. Zusammenfassung 131

7.4 Irodalomjegyzék 137

Lebenslauf 139
Köszönetnyilvánítás 141

2.Bevezetés

Dolgozatomban a Heti Világgazdaság című (a továbbiakban HVG) belföldi és külföldi gazdasági, politikai és kultúrális témákat feldolgozó hetilap cikkeinek címében és az újság címoldalain előforduló nyelvi játékok közül választottam ki és vizsgáltam a leggyakrabban előforduló típusokat.

Témaválasztásomat nagy mértékben meghatározta egyrészt a magyar nyelv, pontosabban a nyelv állandósult szókapcsolatainak napjainkban is végbemenő fejlődése és alakulása iránti, másrészt az újságírás iránti személyes érdeklődésem. Már anyaggyűjtés közben rájöttem azonban és konzulensem Dr. Forgács Tamás véleménye is ez volt, hogy a sajtó nyelve az élet minden területére kiterjed és ezért nem lehet ezt a témát csak a frazeológiai terület vizsgálatára szűkíteni. Így alakult ki aztán véglegesen kutatási területem, mely a fonematikai, grammatikai, lexematikai, szemantikai és frazeológiai nyelvi játékok területét foglalta magába.

Választásom a 2013-as évfolyam számaira esett, mivel ez az évfolyam állt maradéktalanul a rendelkezésemre. Az anyaggyűjtés először nagyon időigényes, de érdekes címkeresést és cikkolvasást jelentett, ezután következett a munka még izgalmasabb része, az összefüggések keresése a címadások, a cikkek szövege és a nyelvészeti problémák között. A konkrét kérdésfeltevések a munka közben fogalmazódtak meg:
Vajon mi motiválhatta az ebben vagy abban a címben szereplő szóképzést, szóösszetételt, ezt vagy azt a karikatúrát és a címmel való összekapcsolását? Meg lehet-e állapítani a cím alapján, hogy miről szól a cikk? Miért választotta az újságíró az adott megoldást? Leleményesség, nyelvi kreativitás vagy netán szenzációhajhászás vezette? Hogyan lehet ezeket a nyelvi játékokat úgy csoportosítani, hogy a kategorizálás akár egy nyelvészettel nem foglalkozó ember számára is érthető legyen?

Munkámhoz az elméleti alapokat elsősorban Balázs Géza, Grétsy László, Kemény Gábor, Forgács Tamás, Forgács Erzsébet, Bencédy József és Heinz-Helmut Lüger írásai szolgáltatták. A (tömeg)kommunikáció szintjeinek, a sajtó nyelvének, a nyelvi játékoknak valamint a frazeológiai egységek mibenlétének és a sajtónyelvi címadásnak elméleti síkon történő vizsgálatát az újságcikkek címeinek tényleges elemzése követi. Ebben a fent említett szerzőkön kívül mindenek előtt Keszler Borbála, Kiefer Ferenc művei, valamint különböző szótárak voltak segítségemre.

Fontosnak tartom itt kihangsúlyozni, hogy munkámban csak olyan mértékben helyeztem hangsúlyt az etimológiai vizsgálatokra, amennyiben a címadás motiváltságának vizsgálata ezt megkövetelte. A használt szótárak választását a kutatás közben a szavak,

szintagmák, kollokációk közmondások stb. fellelhetősége határozta meg. A különböző szótárakra történő utaláskor az irodalomjegyzékben megadott rövidítéseket használom.

Bár valamelyest változtattam a nyelvi játékoknak a felsorolt szerzőktől átvett csoportosítási szempontjain – ezt majd az erről szóló fejezetben tárgyalom –, munkám célja azonban nem egy minden eddigitől eltérő, új rendszere felállítása, hanem a vizsgált nyelvi játékokhoz áttekinthető és jól rendszerezett kategóriák létrehozása volt.

Nem tűztem ki célul minél több nyelvi játék elemzését sem, hanem kiválasztottam a HVG címadására legjellemzőbbeket és azokat vizsgáltam meg stilisztikai és nyelvészeti szempontból. A különböző nyelvi játékok előfordulásának eltérő számára az összegzésben szeretnék majd kitérni. A címek idézésénél megtartom az eredeti formát, nem elemzem az események aktuális vagy nem aktuális voltát.

A függelékben „illusztrálás” céljából még néhány címoldalt közlök – ezek kiváló példái a képek (karikatúrák vagy fotók) és a címek közötti összefüggéseknek – itt a címeket azonban már nem elemzem. Munkám fő részében ugyanis már 8 képet, a hozzátartozó feliratot és a kapcsolódó cikkeket részletesen tárgyalom. A képekhez mellékelem a HVG szerkesztőségének a címoldalak felhasználására szóló engedélyét.

3. A sajtó nyelve

3.1. A (tömeg)kommunikáció szintjei

Munkám e fejezetének címét Balázs Géza nyelvésztől kölcsönöztem, aki szerint a társadalomban megjelenő nyilvánosság szerkezete és fejlettsége „a demokratikus társadalmak fokmérője”[1]. Mivel az ember kommunikáló lény, minden lehetőséget és minden szintet felhasznál a kommunikációra.

Balázs Géza *Újságírás, rádiózás* című könyvében részletezi a kommunikációs szinteket. Szerinte első nyilvánossági szintünket életünk szűkebb terén, akár családunkban is kibontakoztathatjuk – manapság egyre többen készítenek saját „egyszemélyes” vagy családi honlapot, blogot, mely rugalmassága miatt – hiszen bármikor tetszés szerint megváltoztatható – közkedvelt formája az önkifejezésnek.

A nyilvánosság második szintje a helyi kisközösségek – faluk, iskolák, lakótelepek, civil egyesületek stb. – belső, illetve már a tömegkommunkáció irányába mozduló, nemegyszer speciális feladatokat ellátó nyilvánossága, melyet nemcsak a műfajok, szövegtípusok és stílusok sokfélesége, hanem gyakran sajnos a fenntartótól való erős függés is jellemez.

A különböző kisebbségek – például nemzeti, szexuális stb. kisebbségek –, a hajléktalanok, az elváltak vagy az egészségkárosodottak a helyi és kisközösségi kommunikáció keretein belül, illetve a tömegkommunikáció szintjén is kaphatnak nyilvánosságot, mint „alternatív nyilvánosságok”.

Mivel a harmadik szinten kommunikálók már a legszélesebb tömegekhez szólnak, a tömegkommunikáció közszolgálati funkciója még inkább megköveteli az igényességet, az egyértelműséget, a pontos információkat és a megalapozott vélemények közlését.

A mediokrácia az ún. negyedik hatalmi ág, melynek keretein belül a különböző felügyelőbizottságok működnek. Feladatuk abban áll, hogy figyeljenek a tömegtájékoztatási eszközök közszolgálati funkciójának megvalósulására.[2] A „közszolgálatiság” alapvető jellemzői: „1. Korrekt információs szolgáltatás, 2. A magas kultúra, a művészet közreadása, őrzése, teremtése, 3. A közvetítő közeg (a nyelv, a hangzás) ápolása, szerepének közéleti-köznyelvi mintaként való felfogása, a legjobb hatásfokú »mindenki általi megértés« biztosítása, 4. Nyilvánosság, érdekvédelem (társadalmi kis- és nagycsoportok), 5. Speciális, különleges figyelem (pl. pozitív diszkrimináció: hátrányos helyzetűek fokozott segítése), 6.

[1] Balázs, *Újságírás, rádiózás*, 1995, 9.
[2] Balázs, *Újságírás, rádiózás*, 1995, 9-14.

Színvonalas szórakoztatás, 7. Mindenki számára könnyű hozzáférhetőség (senki ne maradhasson ki belőle).”[3]. Sajnos ezek a követelmények nem mindig valósulnak meg[4].

3.2. A sajtó nyelve

A (tömeg)kommunikáció, illetve a sajtó nyelve mint a köznyelv egyik stílusrétege nemcsak a mindenkori nyelvállapotot dokumentálja, hanem fontos szerepet játszik a nyelvi normák (ki)alakításában és megváltoztatásában is[5]. A normát Bencédy József definíciója szerint „úgy kell felfognunk, mint szabályok többszörös együttesét, melyek adott helyzetben korlátozzák a teljes nyelvi rendszer érvényesülését”[6]. A standard vagy sztenderd megjelölés arra utal, hogy „az elfogadottnak/elfogadhatónak tartott normatív forma többször is nem egyetlen alak, hanem megnyilatkozási **sáv**, melyen belül többféle alakkal van dolgunk, melyek egyformán tudomásul veendők/vehetők, de stiláris jellegük figyelembevételével”[7]. A nyelvi normának a sajtóban is érvényesülnie kell, nyelvünk fejlődését megfigyelve nemegyszer hangsúlyozzuk az újságírók felelősségét. Ebben az összefüggésben azonban sokszor és nem mindig jogosan az újságírásnak a nyelv fejlődésére gyakorolt negatív hatása kerül előtérbe. Ennek az az oka, hogy az irodalmi nyelv a mérce a média által használt nyelv vizsgálatában, mely évszázados tradícióra pillanthat vissza és magába foglal pszichológiai, publicisztikai, szociológiai és nyelvészeti kérdésfeltevéseket. Frázisok, ismétlések, a nyelvvel való visszaélés, mindezek a kritikai pontok háttérbe szorulnak, ha végiggondoljuk, hogy a 19. században a sajtó is nagy mértékben hozzájárult a modern, megújított nyelv elterjedéséhez.[8]

A „Romlik-e nyelvünk?” kérdésre Bencédy József maga válaszol: „A nyelv romlásának megítélésében az az egyik kérdésünk: magában a nyelvben (a langue-ban) vannak-e hibák, magát a nyelvet ítéljük-e alkalmatlannak vagy kevésbé megfelelőnek a gondolatközlésre, gondolataink megformálására; vagy a nyelv eszközeinek felhasználásával

---

[3] Balázs, *Újságírás, rádiózás*, 1995, 15.

[4], Erre nagyon jó példát szolgáltat a Magyar Hírlap egy 2004. október 24-én megjelent cikke: „Egy interjút megvágnak, egy hírigazgatót kivágnak (Hír Tv). Egy kormánydöntéssel rangsorolják a napilapokat. Háttérmeghívások újságíróknak, egyeztetett interjúk, tabulapok. Megint túl közel került egymáshoz sajtó és politika? […] A közmédiumok pártossága minden kormányzat alatt jól érzékelhető. A politikai táborok pedig hozzájuk közel álló vagy saját médiumokkal rendelkeznek, s mikrofonállványnak használják az ott dolgozókat. A hazai sajtópiac nagyon kicsi. Nehéz megélniük a napi- és hetilapoknak, így szükségszerűen megjelenik a politikai, illetve a gazdasági függés.” *A mediokrácia diszkrét bája* című cikk írója mind a jobb, mind a baloldali politikusok információvisszatartó médiapolitikájára hoz példákat.
URL: (http://archivum.magyarhirlap.hu/a_mediokracia_diszkret_baja.html. 2015.04.19.)

[5] Vö. Lüger Heinz-Helmut, *Pressesprache*, 1983, 1.

[6] Bencédy József, *Sajtónyelv*, 1995, 38.

[7] Bencédy, *Sajtónyelv*, 1995, 38.

[8] Vö. Lüger, *Pressesprache*, 1983, 1-5.

vannak gondjaink. Ha elfogadjuk nyelvhasználat és gondolkodás szoros összefüggését, a nyelv romlásának feltételezése aligha védhető, mert gondolkodásunk szakadatlanul fejlődik, differenciálódik, magasabb szintre emelkedik, s ez csak úgy lehetséges, hogy megtalálja, kikínlódja a megfelelő nyelvi formát, eszközöket."[9] Ha tehát „nem romlik" a nyelvünk, akkor a sajtó nyelvének feltételezett nagyfokú negatív hatása sem védhető.

Nem szabad elfelejteni azonban azt sem, milyen nagy mértékben járulnak hozzá a különböző újságok az emberek véleményének formálásához. Már egy-egy rövid hír megfogalmazása is befolyásol bennünket, már a szóhasználat is szubjektív véleményeket ad tudtunkra. Nem mindegy például, hogy az újságíró *vendégmunkásokról* vagy *külföldi munkavállalókról* ír. A manipulációs effektus jelenléte tehát tagadhatatlan, nem szabad azonban mindig szándékosságot feltételezni, inkább az információk érthetősége kell, hogy a középpontban álljon.[10]

3.3. A sajtónyelvi címadás

Különösen napjainkban, amikor a médiapiac nemcsak a papíralapú sajtótermékekkel, hanem internetes hírportálokkal is telített, nagyon fontos, hogy el lehessen adni egy újságot. Ez természetesen csak úgy lehetséges, ha az olvasó már az újság láttán ráhangolódik az olvasásélményre. Elengedhetetlen tehát egy olyan jellegzetes címoldal kialakítása, mely nemcsak a „törzsolvasók" ismételt újságvásárlását segíti elő, hanem új, potenciális olvasókat is megszólít, megnyer magának. A címoldalnak utalnia kell a sajtótermék legfontosabb, illetve központi témájára, hiszen ha csak egy aprócska cikket találunk e témával kapcsolatban az újságban, akkor – amennyiben elsősorban a központi téma miatt vettük meg az újságot – csalódottan dobjuk el, és nem vesszük meg újra.

A „rohanó világunk" kifejezés közhelynek hat ugyan, de sajnos igaz, hogy kevés időnk miatt szelektálnunk kell – mit olvasunk el és mit nem. Ebben a kiválasztásban segítségünkre siet az újságcikk címe, melyre, mint minden írott műre igaz: „A cím a mű *névjegye*, s mint bemutatkozásnál, itt is döntő lehet az első benyomás."[11] Ennek megfelelően még nagyobb gondot kell(ene) fordítani a napi és hetilapok cikkeinek címadására.

A cikkcímek fő típusai a leíró (ennek válfajai például az eseményközlő vagy a témamegjelölő címek), a tömör (gyakran egyszavas), a kérdésfeltevő és a szenzációs címek. Az utóbbi típus az ún. „blikkfangos" címek összefoglalása, melyek gyakran felszólítást

---

[9] Bencédy, *Sajtónyelv*, 1995, 10.
[10] Vö. Lüger, *Pressesprache*, 1983, 10-15..
[11] Kemény Gábor*: Milyen címen? Címszavakban a sajtónyelvi címadásról* , In: *Szaknyelvi divatok,*1989, 101.

tartalmaznak, vagy puszta igei állítmányok felsorolásával lakonikus címként sűrítik magukba a cikk lényegét. A „mindent-egy-szóba-címek” többnyire alkalmi összetételek maradnak. és nem kerülnek be semmilyen szótárba, de akad köztük sok szellemes cím is, mely valóban találóan foglalja össze a cikk lényegét.

Meg kell jegyezni, hogy az újságíróknak nincs könnyű dolguk, ha valóban frappáns, figyelemfelhívó, de nem túlzó és cirkalmas címeket akarnak adni cikkeiknek. Nem csoda tehát, ha szívesen merítenek a „hozott anyagból”, vagyis folyamodnak címötletekért közismert idézetekhez, regény- vagy verscímekhez, versrészletekhez vagy szólásokhoz, illetve közmondásokhoz. Ezek vagy változatlan vagy megváltoztatott alakban – munkámban mindkét fajtára hozok majd példákat – jelennek meg az újságcímekben. A legelcsépeltebb idézet is találó címmé válhat, ha közvetlenül összefügg az írásmű tartalmával. Ezt azonban sajnos nem mindig sikerül megvalósítani.[12]

Munkámnak nem célja ezeknek a néhol túl merésznek tűnő, az eredetiből már a felidézéshez is alig elegendő utalást meghagyó címeknek a kritikája, illetve annak eldöntése, hogy jól sikerült címekkel vagy elrettentő próbálkozásokkal állunk-e szemben. Meg kell azonban mondanom, hogy véleményem szerint a Heti Világgazdaság újságcímeinek többsége valóban igényes, találó és szellemes.

3.4. A Heti Világgazdaság

A Heti Világgazdaság egy országos terjesztésű egynyelvű gazdasági-politikai hetilap, melynek előzménye a Világgazdaság című újság volt. A Világgazdaságot, Magyarország első gazdasági napilapját 1969-ben, vagyis a kicsit enyhülő politikai szigor éveiben alapították, mintegy tájékoztatásul a magyar gazdasági élet, a piac szereplői és a lassanként önállósuló vállalatok részére. 1979-ben, amikor a Világgazdaság több cikket is közölt Magyarország nyitásáról más országok felé, és ez nyilván nem tetszett a szovjeteknek, az újságot belső használatúvá tették. Ettől kezdve csak a Magyar Kereskedelmi Kamara tagvállalatai – tehát minden magyar cég, de a szovjet nagykövetség például nem – férhettek hozzá.[13] „A napilap belső használatúvá tétele következtében született meg a Heti Világgazdaság, a HVG, azért, mert 80-as évek végén nem lehetett már csak úgy felszámolni egy lapot. Magyarországnak számított, hogy külföldön ne mondjanak rosszat róla. […] Így

[12] Kemény Gábor, *Milyen címen*, 1989, 101-133.
[13] Vö. Hargitai Konferencia. URL: http://emc.elte.hu/~hargitai/konferencia/sajto2008_mikola_orsolya.pdf (2015.04.19.)

hivatalosan a VG átalakult a HVG-vé, melynek ma is ez a hivatalos neve. Ez az akkor még csak 32 oldalas újság mindenki számára hozzáférhető volt, szemben a cenzurális okok miatt zárt terjesztésűvé tett VG-vel."[14]

A cél kezdetben „közölhető" gazdasági információk publikálása volt, a jelenlegi belső, szerkesztőségi statútum, mely kimondja, 00000000000[15] az 1990-es évek óta van érvényben. Főbb rovatai: *Reflex, Fókuszban, Hét nap (Hírösszefoglaló), Társadalom, Világ, Kontúr, Interjú, Stílus, Szellem, Prizma, Magyar gazdaság, Nemzetközi gazdaság, A számok tükrében, Pénzügyek, Hét nap gazdaság, Vélemények, Portré.*

A papír alapon megjelenő, illetve digitális formában is megrendelhető újság rovatainak címéből is kitűnik, hogy kevés a napi hír mennyisége, ami a heti kiadás logikus következménye is – a tartalom nagy részét a gazdasági vagy politikai jellegű háttér, illetve kommentár teszi ki. A HVG liberális szellemiségét mind a közölt témák kiválasztása, mind a címek és a szövegek megfogalmazása, valamint elhelyezkedése és nem utolsósorban a címlap tükrözi.

A Heti Világgazdaság olvasóközönsége kezdetben a fiatal értelmiség köreiből tevődött össze, akik közül sokan hűek maradtak újságjukhoz. Ugyanezt elmondhatjuk napjainkban is: az ország eseményeit kritikus szemmel figyelő legalább középiskolai végzettségű fiatalok – akár már 18-19 évesek –, fiatal felnőttek és középkorúak tartoznak elsősorban az olvasók közé.

A lapot tömörített formában természetesen manapság már interneten is el lehet olvasni, itt a következő rovatokat találjuk: *Itthon, Világ, Gazdaság, Tech, Shake, Sport, Vélemény, Autó, Vállalkozás, Karrier, Ingatlan, Élet + Stílus, Nagyítás*[16].

---

[14] Hargitai Konferencia. URL: http://emc.elte.hu/~hargitai/konferencia/sajto2008_mikola_orsolya.pdf (2015.04.19.)
[15] Wikipedia. URL: http://hu.wikipedia.org/wiki/HVG (2015.04.19.)
[16] HVG. URL: http://hvg.hu/ (2015.04.19.)

4. Nyelvi játékok a magyar nyelvben

4.1. A nyelvi játékok szerepe a kommunikációban

„Én bevallom, hogy én minden szót, ami eszméletembe kerül, mielőtt felhasználnám, előbb megszagolom, feldobom, leejtem, kifordítom – **játszom** vele, mint a macska az egérrel …”[17] – Karinthy Frigyes, „a nyelvi játékok szerelmese s egyik legjobb értője” vallott így.

„Aki szereti anyanyelvét, annak nemcsak segítőtársa, hanem **játszótársa** is a nyelv“[18] – írja Grétsy László nyelvész, a nyelvművelés kiemelkedő alakja.

Kiss Dénes író, költő, műfordító hozzászólása a nyelvi játékok témájához a következőképpen hangzik: „Aligha véletlen, hogy azt mondták vagy írták a magyar nyelvről: olyan, mintha a Marsról hozták volna. Amikor a magyarok beszélgetnek, mintha szórakoznának. Ugyanis a szóragozó lehet szórakozó is, a **szórakozás** pedig **szóragozás**. Nem csupán játék ez, hanem a magyar nyelv törvénye.[19]

A magyar nyelv játékai tehát nem csupán a szórakozás élményét nyújtják a velük foglalkozóknak, hanem a nyelv törvényeinek alaposabb ismeretét, minden nyelvi kompetencia fejlesztésének lehetőségét. Ez azonban nem lehetséges a nyelvi kreativitás nélkül, melynek előfeltétele „a nyelv elemeinek, szerkezetének, szabályainak, azaz bizonyos mintáknak az ismerete”[20]. A nyelvi kreativitás pedig abban áll, hogy a beszélő „véges számú lexikai elemből és véges számú szabályok segítségével végtelen számú új megnyilatkozást tud megfogalmazni és megérteni”[21].

Forgács Erzsébet az emberi kommunikáció maximái közé sorolja a figyelem felkeltését és a színességre való törekvést is, melyeknek leghatásosabb módja a nyelvi játék.[22] A nyelvi játékok kutatása különösen az utóbbi évtizedekben lendült fel – a normától való tudatos eltérés napjainkban már nem feltétlenül számít hibának. Számos, a nyelvi kompetenciákat tudatosan fejlesztő nyelvi játékokat tartalmazó könyv is jelent meg.

---

[17] Grétsy László, *Anyanyelvünk játékai*, 1974:9.
[18] Grétsy, *Anyanyelvünk játékai*, 1974, 9.
[19] A „titokzatos” magyar nyelv törvényei és játékai. http://www.retorika.hu/beszed_titoktatos-magyar-nyelv (2015.04.20)
[20] Forgács Erzsébet, *Nyelvi játékok*, 2005:15.
[21] Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 15.
[22] Vö. Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 13.

A magyar újságírók levetve a szocializmus protokoll stílusát merészebbek lettek, a reklámok találékonyabbak, figyelemfelkeltőbbek – szinte mindenhol találunk nyelvi játékokat, még egyes üzletek elnevezéseiben is.

Mi tehát a nyelvi játék? Forgács Erzsébet utal a definíció problematikájára és egy „átfogó kategóriaként”[23] kezeli. A nyelvi játék ennek megfelelően lehet egy fonéma, egy szó, egy szócsoport illetve valamely állandósult szókapcsolat meglepő, illetve meghökkentő használata vagy megváltoztatása.

A nyelvi játékok témakörében nem szabad tehát megfeledkeznünk a frazeológiai egységekről sem, melyek sokfélék lehetnek, és ezért meghatározásuk komoly terminológiai feladatot jelent a nyelvészek számára. Forgács Tamás két kritériumot, illetve két közös vonást állít elénk feltételnek, melyeknek teljesülniük kell, különben nem beszélhetünk állandósult szókapcsolatokról / frazeológiai egységekről / frazémákról. Ezek a kritériumok a következők:

„Két vagy több szó kapcsolata akkor tekinthető frazeológiai kapcsolatnak, ha
a/ a kapcsolatban található szavak az adott nyelv szintaktikai és szemantikai szabályai szerint nem teljesen magyarázható egységet alkotnak;
b/ a kapcsolat egy nyelvközösségben lexémaszerűen használatos.
A két kritérium egyoldalú meghatározottságban van egymással: ha
a/ teljesül, akkor
b/ is, fordítva azonban nincs így.”[24]

Fontos szerepet játszanak a nyelvi játékok között a közmondások, melyek nemcsak termékeny talajt biztosítanak a nyelvi játékok számára, hanem perszíflázsokként szociológiai kutatás céljára is alkalmasak: „A közmondások segítségével rengeteget meg lehet tudni az őket használó társadalomról. Ugyanúgy, ahogy a közmondások tükrözik a társadalom életét, értékrendszerét, erkölcsi normáit, felfogását, úgy ezek a közmondás-perszíflázsok az emberek gondolatait, értékeit, reményeit, humorát fejezik ki, egyben megvilágítva a társadalmi valósághoz való viszonyukat, az aktuális politikai és gazdasági eseményeket […]”[25] A közmondás-perszíflázsok elferdített közmondások, melyekre az „amatőr” magyar nyelvészeknek köszönhetően az interneten is találunk számos példát[26].

[23] Vö- Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 16..
[24] Forgács Tamás, *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 49.
[25] T.Litovkina Anna, Vargha Katalin; *Viccében él a nemzet*, 2005:13.
[26] A nyelvi kreativitás érdekes példáit találhatjuk a következő oldalakon: Vicckirály http://www.vicckiraly.hu/index.php?parent=2&categ=43 (2015.04.22.)

4.2. A nyelvi játékok típusai

Nemcsak a nyelvi játékok fogalmának meghatározása nehéz feladat, hanem típusokba sorolásuk sem egyszerű.

Forgács Erzsébet a nyelvi szinteknek megfelelően fonematikai, grammatikai, szemantikai-pragmatikai játékokat, az állandósult szókapcsolatokkal való játékot, grafikai és ortográfiai játékokat, valamint onomasztikus játékokat különböztet meg.

A fonémákkal, vagyis a legkisebb jelentésmegkülönböztető nyelvi egységekkel, való nyelvi játékok lehetőségei szinte végtelenek. Ide soroljuk például az azonosan hangzó, de másképpen írt, hasonlóan hangzó, vagy hangcserével, hangkihagyással, hangbetoldással, a hangok átcsoportosításával, ismétléssel, betűrímmel képzett nyelvi játékokat. Nem szabad elfelejteni ezeken kívül még a szavak vagy mondatok visszafelé olvasását, illetve az eszperentét – az e-kkel szerkesztett nyelvet.

A grammatikai nyelvi játékok alapját a szóképzés és a különböző szintaktikai kategóriák lehetőségei képezik. Forgács Erzsébet csoportosítása szerint ide tartoznak a játékos fokozás, a játékos szóalkotás, az interferenciális játékok – nyelvkeverés –, a szintaktikai játékok – például a chiasmus, tehát a mondatrészek keresztben való felcserélése, vagy az elliptikus mondatszerkezet (tükörmondat), illetve az intencionális, a normának ellentmondó agrammatizmus.

A következő nagy csoport a szemantikai-pragmatikai nyelvi játékok csoportja, melynek alapja az ambiguitás, annak lehetősége, hogy például szavakat, szintaktikai szerkezeteket többféleképpen lehet értelmezni. Az ambiguitás, vagyis magyarul ’kétértelműség’, eredhet két szó toldalékos alakjának egyezéséből, két lexikai alak egyezéséből, a kettőnek együtthatásából, a mondaton belüli függőségi viszonyok többféle értelmezési lehetőségéből, az egynél több kontextus- vagy szituációspecifikus olvasat létezéséből, illetve a paradoxonból – az általános tapasztalatnak ellentmondó, mégis valamilyen igazságot rejtő kijelentésekből.[27]

Amikor az állandósult szókapcsolatokkal való nyelvi játékokról beszélünk, akkor ezek gyakran nem eredeti jelentésben vagy eredeti formában jelennek meg a szövegben. Ennek lehetősége a frazeológiai egységek mindenkori típusától függ. Szövegbe ágyazásuk során megjelenhetnek a formai oldal módosítása nélkül vagy áteshetnek alaki módosuláson, és így kerülnek bele a szövegbe. Forgács Tamás az előbbieket szintagma-extern modifikációknak

[27] Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005.

nevezi, melyben a szókapcsolat összetevői visszakapják elhomályosult, szó szerinti, vagyis literális jelentésüket. Ez a folyamat a literalizáció.[28]

A formai oldal módosítása, illetve a szintagma-intern nyelvi játékok kategóriáján belül különféle típusok léteznek, Forgács Tamás könyvében a legfontosabbakat sorolja fel:

- lexémacsere (lexikai szubsztitúció)
- bővítés (betoldás, hozzátoldás), ill. szűkítés
- a szintaktikai szerkezet fellazítása vagy átalakítása
- morfológiai modifikáció
- kontamináció (összevonás)[29]

4.3. A nyelvi játékok osztályozásának szempontjai

Dolgozatomban bizonyos szempontból eltérek Forgács Erzsébet csoportosításától: még egy kategóriát felveszek a nyelvi játékok elemzésébe, amely elsősorban a lexémák módosítását foglalja magába. Itt a középpontban a játékos szóalkotás, tehát új összetett szavak képzése, illeve már meglévő összetettt szavakkal való játékok (részekre bontás, a morfémahatárok megváltoztatása) állnak. Véleményem szerint ezek a nyelvi játékok nem a fonémák, a nyelvtani kategóriák vagy a szemantika és nem is a frazeológiai egységek módosulásán alapulnak, annak ellenére, hogy itt is sok átfedést, illetve határesetet találunk. Ezenkívül nem minden kategóriát tudtam Forgács Erzsébettől átvenni – homofóniák (különbözőképpen írt, különböző jelentést hordozó de egyformán ejtett szavak) a sajtó nyelvében aránylag ritkán fordulnak elő és homográfiák (különbözően ejtett, de egyformán írt szavak) nem a magyar nyelv sajátjai. Nem találtam ezenkívül anagrammát (új nyelvi egység létrehozása egy nyelvi egység betűinek átcsoportosításával), pallindromot (egy szó vagy mondat visszafelé olvasva ugyanúgy hangzik és/vagy ugyanazt is jelenti), eszperentét (olyan szöveg, amelyben csak az [e] magánhangzó fordul elő)[30] és természetesen, a címek rövidsége miatt, szintaktikai nyelvi játékokat sem.

A frazeológiai egységeket illetően átveszem Forgács Tamás csoportosítását, egy kisebb kiegészítéssel: mind a szintagma-extern, mind a szintagma-intern kategóriáiban jobbnak láttam a zene(szám)-, vers-, ima- regény-, filmcímeket és -részleteket, nem a szállóigék között, hanem külön csoportban tárgyalni. Ezekkel a hozott anyagokkal nagyon

[28] Vö. Forgács T., *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 164.
[29] Forgács T., *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 170
[30] Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 53-69.

szívesen dolgoznak a HVG cikkeinek szerzői. Ezenkívül meg kell jegyeznem, hogy közmondásokat, valószínűleg terjedelmük miatt, alig találtam a címekben

A legtöbb nyelvi játék nem csak egy csoportba sorolható, mivel több módon lett megváltoztatva, például új szóösszetétel és egyúttal fonémacsere is megvalósul benne. A felesleges kettős „nyilvántartás" és káosz elkerülése végett ezeket azonban csak egy helyen jelenítem meg. Mivel elemzésem rendező elve elsősorban a nyelvészeti kategória, gyakran tartalmilag összefüggő cikkek nem egymás után foglalnak helyet, mivel nyelvészeti szempontból különböző módon jöttek létre. Előfordul, hogy a hipotézis a képzés módjának és motivációjának meghatározását illetően teljes biztonsággal nem igazolható, hiszen csak a cikk szerzője tudna minden kérdésünkre választ adni.

A cikkek tartalmának összefoglalásában gyakran idézek magából a cikkből. Ezeknek az idézeteknek a forrásmegjelölése egyúttal a cikk címe.

5.1. Fonematikai nyelvi játékok

A „legkisebb jelentésmegkülönböztető nyelvi egységekkel, a fonémákkal való játékot"[31] nevezzük fonematikai nyelvi játéknak.

5.1.1. Paronímia

Paronímia „(← gr. *para* = 'mellett' + *onoma* = 'név') alatt elsősorban különböző jelentésű, azonos szófajú szavak alaki hasonlóságát értjük"[32]. A szűkebb értelemben vett paronímiák azonos tőről fakadnak, a különböző tőről eredeztethető, hasonló hangzású szavakat a szakirodalom paronomáziának nevezi.[33] A Heti Világgazdaság nyelvi játékainak többsége hangcserének tűnő paronomázia, mint a következő példa is mutatja:

- *A köztársaság hevében* (HVG 2013: 3. szám, 19. oldal)

  Az Együtt 2014 közzétett egy elgondolássorozatot, mely többek között az Alkotmánybíróság, az ombudsmanok és a népszavazás szerepének erősítése által a

[31] Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 34
[32] Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 45
[33] Vö.: Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 46

köztársaság szó rehabilitását valamint a miniszterelnöki tisztség betöltésének időbeni korlátozását tartalmazza.[34]

A két birtokos személyjellel ellátott, a kezdőhang kivételével azonos alakú főnév – *neve* és *heve* – a *-ben* ragot[35] felvéve mód- illetve állapothatározó viszony kifejezésére lesz alkalmas. Mivel a *hevében* kifejezés nagyon találó az „Együtt – a Korszakváltók Pártja" lendületére és szenvedélyességére, ezért véleményem szerint nem egyszerűen hangcseréről, hanem egy nagyon is a címbe illő paronomáziáról van szó. A két hasonló hangzású szó etimológiailag nem függ össze egymással:

> **„név** [1211 tn. (?), 13. század eleje] Ősi, uráli kori szó, vö. vogul *näm*, osztják *nem*, zürjén *nim*, cseremisz *läm*, finn *nimi*, szelkup *nim*: 'név', melyek előzménye az azonos jelentésű ősi **nime* lehetett. Az ősi szó belseji **m* > magyar *v* hangváltozásra vö. *nyelv*. Megszilárdult ragos alakulata a *névleg* [1863]. Származékai a *nevez* [13. század eleje], *nevű* [1372 u.], *nevezetes* [1416 u.], *neves* [1527], *névtelen* [1792], *névleges* [1867]."[36]

> **„hő** [1200 k. tn., 1372 u.] Ismeretlen eredetű. Kétféle alakváltozatban adatolható, a *hő* és a *hév* szóalakok megléte azzal magyarázható, hogy az ősmagyar korban a szóvégi hang még β , azaz bilabiális ejtésű *v* lehetett. Alaktani viselkedésére vö. *hó*1, *kő*. A két változat között jelentésmegoszlás történt: míg a *hő* elsősorban konkrét jelentésű, a *hév* átvitt értelem kifejezésére vált alkalmassá. "[37]

- *Paksi pakli* (HVG 2013: 6, 8–9.)

  Ugyanúgy, mint egy kártya*pakli*ban, a paksi atomerőmű bővítésében és a többi magyarországi erőmű felújításában, sok lehetőség és kényszerűség rejlik – a szovjet technológa, az orosz fűtőanyagforrás, az orosz-magyar energetikai együttműködés folytatása, tehát jó és rossz kártyák/szövetkezések.

  A mintegy 20.000 lakost számláló, Budapesttől 100 kilométerre, a Duna mellett fekvő *Paks* nevének hallatán a magyarok és természetesen már nem csak a magyarok, az atomerőműre asszociálnak, annak minden előnyére – é valljuk be, hogy az is akad – hátrányára. A város nevéből az *-i* denominális nomenképzővel[38] alkotott melléknév jól alliterál a *pakli* szóval, melynek jelentései többek között: kisebb csomag / kártya csomag / rosszalló szövetkezés[39].

---

[34]Megjegyzések: 1. Az Együtt – a Korszakváltók Pártja Orbán Viktor leváltását célul kitűző ellenzéki kezdeményezéseket próbált összefogni. 2. 2012. január 1-től az ország neve a korábbi Magyar Köztársaságról Magyarországra változott. A törvényekben, az igazolványokban és az országhatárokon felállított táblákon tehát Magyarországot olvashatunk, az Alaptörvény azonban továbbra is egyértelműen ki mondja: Magyarország államformája köztársaság.

[35]„inessivus – »belviszony eset«, eredetét tekintve helyviszonyrag" (Keszler 2000: 195.)

[36] ESz. 507. (PDF)

[37] ESz. 292. (PDF)

[38] Kiefer, *Strukturális magyar nyelvtan.* 3. kötet, Morfológia, 2000, 175.
175.

[39] Vö. ÉrtSz.+ 1226.

- *Tárcsázástörténelem: Ujjra feltalált* (HVG 2013:8, 48–50.)

  A cikk John Karlin, a 94 évesen január végén elhunyt mérnök személyét idézi fel, akinek nevéhez sok kisebb-nagyobb telefonos találmány fűződik. Karlin volt az, aki szorgalmazta, hogy létesítsenek külön részleget a felhasználói szokások vizsgálatára. Ötletei közül a legjelentősebb az a számbillentyűzet, amelyre az idén fél évszázados jubileumát ünneplő hangfrekvenciás „tárcsázáshoz" volt szükség, és amely még ma, a mobiltelefonokon is sokak számára a legkényelmesebb megoldásnak bizonyul.

  Nemcsak a telefontárcsa mint a maga idején egyszerű és felhasználóbarát technikai megoldás, hanem egyéb, a használatát megkönnyítő és biztonságossá tevő újítások is megelőzték az idén 50. jubileumát ünneplő számbillentyűzet feltalálását.

  A cikk címének második felét hallva inkább a *tárcsázás újra*feltalálására gondolnánk, az íráskép láttán azonban kiderül, hogy a két hasonló hangzású lexéma közül a második, tehát az *ujjra*, utal a hívás eredeti módjára, a kezünk *ujj*aival végzett *tárcsázás*ra. Itt fontos talán felidézni még a *tárcsáz* ige jelentését, hiszen hallatán sokszor csak a *tárcsa*forgatásra gondolunk: „A telefonkészülék *tárcsá*ját elforgatva vagy gombjait nyomogatva jelzi a központnak a hívott számot."[40]

- *Ujjítás* (HVG 2013:17, 68–69.)

  Az előző példához hasonlóan a címben szereplő *ujjítás* lexéma hívja fel jobban a figyelmet a saarbrückeni informatikai kutatóintézet munkatársainak *újít*ó billentyűelrendezésére, melyben az *ujj*ak kevesebbet dolgoznak, mégis gyorsabban írnak, mint a hagyományos, az írógépek őskora óta fennmaradt elrendezéssel. Egyrészt két paroním szó áll egymással szemben – *új* vs. *ujj* – másrészt azonban a ma is termékeny denominális, cselekvő és mediális igéket létrehozó *-ít* verbumképző rendhagyó, egy főnévhez kapcsolódó használatával találkozunk. E képző jelentését Kiefer Ferenc nyelvész ugyanis a következőképpen foglalja össze: „a melléknévben megnevezett tulajdonságúvá tesz"[41].

  Ezzel a szokatlan módon képzett igével állítható szembe a hasonló hangzású *újít*, melynek jelentései összefoglalva a következők: „**1**. Új dolgokat talál ki. […] **2.** (ritka) Javítva változtat valamit vagy valamin. […]"[42]

[40] ÉrtSz.+ 1540.
[41] Kiefer 2000: 205
[42] ÉrtSz.+ 1657.

- *Egészségügyi informatika: veszélyes késés : E-re számítanak* (HVG 2013:20, 64–66.)

  „Aligha lesz egyhamar a mostanihoz hasonló, többször tízmilliárdos keret az egészségügy informatikai fejlesztéseire, s félő, hogy ez a (többségében uniós) támogatás nem jól hasznosul."[43] A cikk írója a projektekkel kapcsolatos szerződéseket, a pályázatokat és pénzügyi keret nagyságrendjét részletezi. „Ha a központi informatikai rendszert korszerűsítik, az majd kikényszeríti, hogy az egészségügy szereplői alkalmazkodjanak a felülről érkező adatigénylésekhez. Cserébe – így az ígéretek – megszűnnek a párhuzamosságok, nem fog ugyanarról külön-külön információt kérni a fenntartó, a finanszírozó vagy az ellenőrző hatóság. Még az is megeshet, hogy a betegek kidobhatják ronggyá foszlott taj-kártyájukat, s helyette megkapják a sok éve ígért plasztikkártyát." Akik *E-re* számitanak, azok tehát *erre* számíthatnak.

  Az *e* a betegek adatainak elektronikus vagyis elektronikai eszköz segítségével történő rögzítésére, nyilvántartására, esetleges továbbküldésére vonatkozó rövidítés, míg az *erre* egy ragos mutató névmás. Az itt feltehető kérdés a *Mire számítanak?* lehetne. A szójáték alapja az *e-re* és *erre* hasonló hangzása.

- *Kormány kontra öngondoskodás: Kortünet* (HVG 2013:23, 6–9)

  „A három T szisztémáját idéző módon a kormány tilalomfákkal buktatta el a magán-nyugdíjpénztári előtakarékosságot […]. A magánpénztári gyarapodás megcáfolta azonban azt az érvet, hogy a nyugdíjpénztárak nem tudnak jól gazdálkodni tagjaik vagyonával." A magánnyugdíjpénztárak hozama ugyanis 2012-ben nemcsak az előző évi 12,13–16,56 százalékos évi átlaghozamot, hanem az infláció arányát és a forintállamkötvények hozamát is meghaladta.

  A kormány azonban mindenáron igazolni akarja magát és ezért a Fővárosi Főügyészség jelenleg három magánnyugdíjpénztár ellen nyomoz. Intézkedései következtében és az állami „nyugdíjvédelem" bizonytalansága ellenére csökken az emberek öngondoskodási hajlandósága és a magánnyugdíjpénztáraknak is alig vannak új tagjaik. Ráadásul Magyarországon sajnos egyre nagyobb azoknak a száma, akik öregség, betegség, munkanélküliség esetén nem tudnak gondoskodni magukról és az államtól sem remélhetnek semmilyen támogatást.

[43] Mint a Bevezetésben már említettem, a cikkek rövid összefoglalásában a cikkből szó szerint is idézek. Ilyenkor nem adom meg újra a forrást, hiszen a mindenkori felirat maga a forrásmegjelölés.

A *kortünet* szóval elsősorban korunk / az utóbbi évek politikai rendszerének egy-egy tünetét / tüneteit, például a szociális helyzetet vagy az állami intézkedéseket és azok következnményeit szokták jelölni. Bizonyos szövegekben a *kortünet* szóval az időskori mentális zavarokra találunk utalást. Nem lehet azonban mindig egyértelműen eldönteni, hogy valamely tüneteket az idős*kor* vagy a betegség, a *kór* okozza-e, esetleg a társadalmi rendszer betegsége?

Biztos tudjuk, hogy e két szó nem azonos tőről eredeztethető:

> **„kor** [1057 tn. (?), 1372 u.] Jövevényszó egy török nyelvből a honfoglalás előtti időből, vö. ujgur *qur* ’sor, sorrend, rang’, oszmán-török régi nyelvi *kur* ’egykorú személy, dolog; osztály, fok, mérték’, kirgiz *qur* ’idő; -szor’. Ezek előzménye a török **qur* ’rendszerez; felajzza az íjat’ lehetett. A magyarba **qur* alakban kerülhetett.”[44]

> **„kór** [13. század második fele] Nyugati szláv jövevényszó, vö. cseh *chorý*, cseh régi nyelvi *chvorý*, lengyel *chory*: ’beteg, nyavalyás’.”[45]

A szójáték egyrészt az asszociációból, másrészt a szándékolt félreérthetőségből adódik. A figyelemfelkeltést szolgálja a címben szereplő alliteráció is: ***k**ormány, **k**ontra,* **k**o*rtünet.*

- Wehner Tibor: *Tapló* (HVG 2013:43, 23–24)

  Elengedhetetlen és „a jelzett időszak megértéséhez, kutatásához megkerülhetetlen” mű az az Enciklopédia kiadó gondozásában megjelent 700 oldalas pontos és adatgazdag napló, melynek szerzője Wehner Tibor művészettörténész szerző, a kortárs magyar szobrászat jegyzett szakértője. Megismerhetjük belőle többek között az első Fidesz-kormányzat kultúrpolitikáját, feltárulnak előttünk kulisszatitkai.

  Wehner Tibor a következőképpen beszél saját művéről: „Már az 1980-as években is azt érzékeltem, hogy az általam átélt és esetenként hallatlanul izgalmasnak és fontosnak ítélt művészeti történések jobbára nyomtalanok, dokumentálatlanok maradnak. Talán ezért is vállalkoztam az *Új Forrás* című folyóirat felkérésére 1985-ben a Komárom megyei kiállítások, művészeti események egy éves időszakának regisztrálására… Aztán 1996-ban ugyancsak az Új Forrás szerkesztőinek ösztökélésére kezdtem el írni a *Kíméletlen Művészeti Naplót*, amely már minden, személyesen átélt művészeti történést dokumentált […]. Így született az 1996 és 2006

[44] ESz. 391-392. (PDF)
[45] ESz. 392 (PDF)

közötti időszakot átfogó *Tapló,* abban a reményben, hogy értékes részletekkel gazdagítja a darabjaira hullott, a darabjaira hulló Egészet.”[46]

Bár a címben szereplő nyelvi játék nem a HVG sajátja, megjelent a 2013-as évfolyam 43. számában és kiváló példája a paronomáziának. Két, különböző tőről fakadó, alaki hasonlósággal rendelkező és hasonlóan hangzó főnévről van szó:

> „**tapló** [1086 tn. (?), 1395 k.] Jövevényszó, valószínűleg egy török nyelvből, vö. ujgur *tupul□ak* ’egy fajta növény’, csagatáj *topalak* ’ugyanaz’, balkár nyelvjárási *topluq* ’gomba’. Hasonló szó van a vogulban is, vö. vogul *t#ple* ’taplógomba, ebből készült gyújtóeszköz’. A magyarba került alak **toplaq* lehetett, a szóvég alakulására vö. *apró, borsó*. A török nyelvi adatok pontosabb jelentése nem ismeretes. A magyarban a szó eredetileg ’fatapló, taplógomba’ jelentésű lehetett, s ebből fejlődött ki tűzgyújtó eszközre utaló használata.”[47]

A *tapló* szó a köznyelvben elsősorban „udavariatlan, primitív férfi” értelemben használatos.

> „**tabló** [1794] Francia jövevényszó, melyet a német is közvetített nyelvünkbe, vö. francia *tableau* ’kép, festmény; szín <színházban>; tábla, táblázat; kimutatás’; vö. még: német *Tableau* ’kép, festmény; tabló; táblázat; hirdetőtábla’. A francia szó a francia *table* ’tábla, lap’ származéka.”[48]

A *tapló* főnév a *tabló* főnevet idézi fel, utóbbi jelentései a fentieken kívül még „Arcképekből készített összeállítás. *Érettségi* ~.”[49]

Tehát tulajdonképpen egy történelmi „arcképcsarnokról” beszélhetünk, amely napló formájában ismerteti velünk egy évtized művészeti történéseit.

5.1.2. Hangcsere

Kedvelt eszközei a nyelvi játékoknak a hangcsere, a hangbetoldás és a hangelvonás, mely eljárások egy vagy akár több hangot is érinthetnek. Így természetesen az egész szó értelme megváltozhat, lexématorzítás is bekövetkezhet.

- *Disszidáltam visszidáltam* (HVG 2013:4, 38–39.)

[46] http://enciklopediakiado.hu/?p=1921 (2015.04.05.)
[47] ESz. 727. (PDF)
[48] ESz. 720. (PDF)
[49] ÉKsz.[1] 1323.

A *Beszélő* utolsó, 2012 decemberi, nyomtatott számában jelent meg Kozák Gyula szociológus-történésznek önéletrajzi részlete, miszerint az 1956-os forradalom után az országból nemcsak kifelé, de visszafelé is vezetett út.[50]

A *disszidál* ige manapság kissé régiesnek hat, hiszen már nem törvényellenes más országba költözni, s az Európai Unióban biztosított a személyek szabad mozgása és a letelepedés szabadsága. Idézném mégis az 2007-ben kiadott Értelmező szótár definícióját: „A törvényeket megsértve hazájából külföldre távozik.“[51] Ugyanitt a következő példamondatot olvashatjuk: *„Az 56-os forradalom leverése után nagyon sokan disszidáltak Magyarországról nyugat-európai országokba, Amerikába és Ausztráliába.“*[52]

Magyarország politikai helyzetének ismeretében azonban elmondhatjuk, hogy *disszidáltam visszidáltam* problematikája még mindig nem vesztette el aktualitását, bár a *visszidálás* egyre ritkább.

A *disszidál* ige a latin *dissidere* igéből eredeztethető, melynek jelentése: „különbözik, eltér, nem ért egyet”[53], a magyar ige feltehetőleg analóg képzéssel keletkezett az asszisztál, delegál igék mintájára.

A *visszidál* ige egyrészt a kezdő hang cseréje által megvalósult alkalmi (okkazionális) szóképzés, másrészt egyfajta szóösszevonás is: *vissza* + *disszidál* → *visszidál*. Az ismétlés stíluseszközét is megtaláljuk, hiszen a *disszidál* alakra „rímelve” az igének azonos „részei” kerülnek ismétlésre. Ez a nyelvi játék kiválóan alkalmas az olvasó kíváncsiságának felkeltésére.

- *A gének és az élsport: Sejtjelezés* (HVG 2013:7, 38–40.)

Minden várakozással ellentétben mégsem találták meg az univerzális sportgént, amely befolyásolhatná a vázizomzatot, és ezáltal garantálhatja a kiemelkedő sportolási képességeket, a *sejtjel* tehát *rejtjel* maradt. Eddig ugyanis az gondolták, hogy az „ACTN3” génben van a kiváló sportteljesítményekért felelős nukleinsavszakasz.

Az ACTN3 génváltozatainak eloszlása azonban annyira vegyes volt, hogy nem lehetett „összefüggést találni a gén genotípusa és a sportágak között”. A sportsikerek esélye

[50] E szóalkotás tehát nem a HVG sajátja, de frappánsága miatt mégis helyet kell kapnia az ebben a munkában megvizsgált nyelvi játékok között.
[51] ÉrtSz.+ 245.
[52] Uo.
[53] ESz. 149. (PDF)

tehát továbbra is több tényező függvénye: ezek közé tartozik többek között a tüdőkapacitás, az izomzat, a gyorsaság vagy akár a családi sportolási szokásai.

Nézzük meg a címet alkotó szavak eredetét és használatát. A főnév, amely 1939-ben kerül először említésre: „[…] 'öröklődő tulajdonságok hordozója' Nemzetközi szó, vö. német *Gen*, angol *gene*, francia *gĕne*: 'gén'. Tudatos szóalkotással keletkezett egy görög 'ivar; származás, eredet' jelentésű szóból, majd német közvetítéssel vált nemzetközi szóvá, a magyarba is a németből került át. A biológia szakszókincsébe tartozik, de az utóbbi időben az irodalmi nyelvben is terjed."[54]

Boldogkői Zsolt molekuláris biológus, tanszékvezető egyetemi tanár, az MTA doktora *Főbb Jelutak* című írásában a következőket olvashatjuk: „A sejtkommunikáció alapjai a jelmolekulák és a jelutak.[…] A jelmolekulák (ligandok) feladata a sejtek közötti információ szállítása."[55]

A hangcserével létrejött *sejtjel* szó tehát éppúgy, mint a valószínűleg kiinduló szóként szereplő *rejtjel*, információk továbbadására szolgál.

A *rejtjel* „továbbítandó szöveg titkossát tételére való, betűt jelölő más írásjegy v. számjegy"[56]. Ebből a főnévből a ma is termékeny *-z(ik)*, cselekvést kifejező, denominális verbumképző hozzáadásával jött létre a *rejtjelez* ige, melynek jelentése: „továbbítandó szöveget előzetesen megállapított jelkulcs szerint rejtjelessé"[57] alakít.

Utolsó lépésként a szintén produktív *-ás/-és* képző segítségével létrejön a cselekvést magát jelentő főnév.

Feltehetően a *sejtjelezés* a *rejtjelezés* mintájára analóg módon jött létre.

- *Bernáth/y Sándor provokációi : A szocyalysta yrealysta* (HVG 2013:9, 32–33.)

Ennek az „irányzatnak" az ötlete Bernáth/y Sándortól származik, galériabeli festménykiállításán bemutatva szürreális valósággá vált.

Bernáth Sándor nevének helyes ejtése „Bernáth Ipszilon Sándor" sugalhatta az *i*-k y-ra történő változtatását.

A címbeli szójáték alapja a *szocialista realizmus* kifejezés, mely a következőképpen definiálható:

> „A szocialista realizmus […]a népi demokráciákban elterjesztett irodalom, képzőművészet, építészet hétköznapi értelemben használatos jelzője […],

[54] ESz. 235. (PDF)
[55]http://web.med.u-szeged.hu/mdbio/hun/anyagok/2012-2013/2.felev/1/2.A-Sejtkommunikacio-Alapjai-A%20jelutak%20komponensei-word.pdf (2015.02.12.)
[56] ÉKsz.[1] 1154.
[57] ÉKsz.[1] 1154.

> saját meghatározása szerint nem körülhatárolható stílus, hanem a marxista-leninista esztétika alapelveit elfogadó alkotói módszer, amely arra hivatott, hogy a szocialista (kommunista) társadalom építése történelmi léptékűnek tekintett folyamatát, a munkásosztály kollektívumában feloldódó új ember heroikus munkáját felmutassa és megörökítse."[58]

A következő lépés a hangbetoldás – a fosztó jelentésű *i-* előtag betoldása, melynek eredményeképpen a *realista* szóból létre jön az → *irrealista* szóalak. Ezt követi aztán nem több hang hanem több betű cseréje, ami csak az írásképben valósul meg. Az így képzett szóalak *szocyalysta yrealysta* kiválóan alkalmas a hajdani *szocialista realista* irányzatnak illetve annak létjogosultságának kétségbevonására.

- *Udvari felszámolóbiztos: Uránbátyám* (HVG 2013:15, 15–16.)

  A Mecsek lábánál fekvő Kővágószőlős, mely a rendszerváltás előtt az *uránbánya*szat magyarországi központja volt, a pozícióhalmozó Varga Jenő milliárdos üzletember több cégének ad székhelyet, telephelyet. Varga, aki az állami felszámolócég felügyelőbizottságának elnöke és számos stratégiai nagy vállalat felszámolóbiztosa, újabban elsősorban a jobboldali politikusokkal *bratyi*zik.

  A cím a magyar kormányra való utalást is implikál, hiszen karikatúrák magát a miniszterelnököt is nemegyszer koronával a fején ábrázolják, királyként, akinek *udvar*a [59] van.

  Az *uránbátyám* kifejezés, amely több hang cseréjével jött létre nagyon találóan utal a „bratyizásra", hiszen az *urambátyám* birtokos személyjeles főnév idősebb férfiak „[…] bizalmas, udvarias megszólításaként"[60] volt használatos.

[58] ArtPortal. URL: http://artportal.hu/lexikon/fogalmi_szocikkek/szocialista-realizmus--szocreal (2015.02.12.)
[59] Udvar: „[…] 2. Az uralkodó székhelye, illetve előkelő család lakhelye." (ÉrtSz.+ 1651.)
[60] ÉrtSz.+ 1664.

- *Az MNB elfoglalása : Kegybankelnök* (HVG 2013:10, címoldal)

A karikatúrán ábrázolt Matolcsy György lubickol a pénzben, a sajtóban közölt fényképei alapján probléma nélkül lehet őt azonosítani.[61]

Mivel a Magyar Nemzeti Bank Magyarország *jegybank*ja, ezért az utalást lehetetlen nem felismerni. „A *jegybank* különleges helyzetét minden államban bank*jegy*kibocsátási monopóliuma teremti meg. A *jegybank* az állam bankja."[62]

Ha pedig a magyar *jegybank*ból *kegybank* lett, akkor nem elsősorban bank*jegy*ek, hanem *kegy*ek kibocsátására hivatott. A *kegy* pedig: „jóindulat, nagylelkű pártfogás."[63]

> A HVG *Fókuszban* rovatának két cikkét kell itt többek között megemlíteni: *Új elnök, új politika, új kockázatok : A nagy jegybankrablás*

[61] http://hvg.hu/gazdasag/20150130_Jonnek_a_Matolcsyrajzfilmek_20_reszes_so
[62] http://penzugy.infodoboz.com/cikk/jegybank/ (2015.03.15.)
[63] ÉrtSz.+ 779.

(HVG 2013:10, 6–10. oldal)[64] és a *Szabad a gazda?* című cikk a 6-7. oldalon. Utóbbi írás sokak az iránti aggodalmáról számol be, hogy Matolcsy György "unortodox" intézkedései kényszeríthetik a bankokat számukra kedvezőtlen hitelek nyújtására, hogy a devizaadósok mentését az új jegybanki vezetés a devizatartalékokból akarja fedezni, és hogy mindezeknek a lépéseknek az eredményeképpen a már 300-as szintig gyengült forint árfolyama tovább esne az euróval szemben.

- *Mittan?* (HVG 2013: 23, címlap)

A képen egy kisfiút látható, aki hátára vetett modern iskolatáskájában nem egyszerűen a régi idők hosszú fejesvonalzóját, hanem az abból készített keresztet cipeli magával. A címlap kérdése mintegy előre jelzi a 23. lapszám fő témáját: *Mit* és hogyan *tani*tsunk, a vallási/erkölcsi oktatás keretein belül a magyar iskolákban?

Ha megnézzük a tantárgy elnevezését, a következőket olvashatjuk: A *hittan* valamely „vallásra vonatkozó ismeretnek anyaga mint tantárgy."[65]

A definíció még jobban megerősíti a nyelvi játék létjogosultságát: valamely / mely / mit / mit?

[64] Fenti nyelvjáték elemzése és a cikk rövid tartalma dolgozatom 31-32. oldalán olvasható.
[65] ÉrtSz.+ 634.

A címben a *h* kezdőhang egy *m*-re lett kicserélve, a *hit*[66] főnév helyett a *mit* kérdő névmást olvashatjuk. A *tan* szó a szóösszetétel második tagja , melynek jelentése: „Rendszerbe illeszkedő tudományos, világnézeti stb. tétel”[67]. Ez a nyelvi játék egyrészt hangcserén alapul, másrészt játékos szóalkotás is.

A cím magába foglalja a témával kapcsolatos kérdéseket: Mi a hit? Miben hiszünk? Mit tanítunk, amikor hittant tanítunk – aminek nem feltétlenül kell azonosnak lennie a mi hitünk alaptételeivel.

A Dosszié rovatban a címlappal kapcsolatban a következő cikkek találhatók:

> *Hittan vagy erkölcstan? : Rendeleti türelem* (HVG 2013: 23, 22–24. oldal)[68]
>
> *Magyar múlt* (HVG 2013: 23, 23.)
> Az utóbbi cikkben az iskolák 1948-as évi államosításáról, a szigorú, vallásellenes politika 1957 utáni „enyhüléséről” és az iskolai fakultatív hitoktatás elleni támadásokról olvashatunk.
>
> *Erkölcstanakodás* (HVG 2013: 23, 24.)
> Kitekintésképpen több rövid cikk szerepel a 24–27. oldalakon a vallásoktatásról a világban: *Német rugalmasság; Lengyel szigor; Angol sokszínűség; Osztrák osztályozás*[69]*; Romániai változatosság; Amerikai szétválasztás.*

5.1.3. Hangbetoldás

- *Újabb támadás az MNB ellen: Elterelő út* (HVG 2013:8, 70–71.)

  Az Állami Számvevőszék újabb támadást intézett a Magyar Nemzeti Bank ellen. A legújabb vádak szerint Simor András, az MNB elnöke, rendszeresen üzleti titkokat adott át az IMF-nek, valamint a jegybank több éven át nem tartotta be az iratkezelés jogszabályi előírásait. Ezen az *út*on, vagyis ezekkel a kifogásokkal próbálja az Állami Számvevőszék a figyelmet „*elterel*ni“, valamint Simor András leváltását és Matolcsy György jegybankelnöki kinevezését „szalonképesebbé“ tenni.

  Itt érdemes megfigyelni az *elterel* ige és a *terelőút* főnév jelentéseit.

  elterel: „**1**. Egyik helyről a másikra terel, hajt vkit, vmit. | Irányától eltérít. […] **2**. […] < *Figyelmet, gondolatot stb.* >“[70]

---

[66] **hit** [1057 tn., 1372 u.] Származékszó. Alapja a *hisz* ige *hi-* tőváltozata, végződése pedig a *-t* névszóképző, ez utóbbira vö. *eszik* > *ét*, *tesz* > *tét*. Gazdag szócsalád alapja lett: *hites* [1138 tn. (?), 1506 k.], *hitű* [1211 tn. (?), 1416 u.], *hitetlen* [1372 u.], *hitetlenség* [1372 u.], *hitetlenkedik* [1416 u.], *hiteget* [1519]. (ESz. PDF: 283.)

[67] ÉKsz.[1] 1331.

[68] Fenti nyelvjáték elemzése és a cikk rövid tartalma dolgozatom 122. oldalán olvasható.

[69] Fenti nyelvjáték elemzése és a cikk rövid tartalma dolgozatom 35. oldalán olvasható**.**

[70] ÉKsz.[1] 309.

terelőút: „Lezárt útszakasz kikerülésére kijelölt útvonal.”[71]

Az *elterelő út* több hang, illetve valójában egy igekötő betoldása révén a *terelőút*-ból jött létre. Az *elterel* ige egy létező, értelmes szó, és a belőle az *-ó/-ő* deverbális nomenképzővel képzett *elterelő* szó is az, mely azonban inkább más szókapcsolatokban használatos, pl.: *elterelő* hadművelet.

- *Mecsetvonások* (HVG 2013:13, 15.)

  A Magyarországon is egyháznak elismert iszlamista szervezet *mecset*építésének engedélyezését, mely beruházás mögött a Béke Jótékonysági Alapítvány áll, több indokkal is akadályozzák. Az egyik ilyen a várhatóan megnövekvő zaj- és környezetszennyezés, — ez az érv tulajdonképpen a Fidesz és a környék lakóinak ellenkezését fogalmazza meg, illetve vallási szempontokat takar.

  Egy kép elkészüléséhez sok-sok *ecsetvonás*ra van szükség, talán ezt próbálja a hangbetoldás jelképezni, mely az *ecsetvonás* és a *mecsetvonás* szavakat kapcsolatba hozva egymással a *mecset*építés nehézségeit *ecset*eli.

- *Végső harc a fertőző betegségekkel? : Kioltás* (HVG 2013:20, 40-41)

  „Ez nem valószínű“ – válaszolja Pusztai Zsófia, az Egészségügyi Világszervezet (WHO) magyarországi irodájának vezetője arra a kérdésre, hogy „kiirtható-e vagy legalább megelőzhető-e az összes fertőző betegség“. A cikk a különböző fertőző betegségek elleni védőoltás segítségével folytatott harcot és annak nehézségeit mutatja be, a megszüntetés, a *kioltás* folyamatát. Olvashatunk a polio (gyermekbénulás, vagyis a tarkómervséget és izombénulást okozó vírusos kór) elleni első vakcináról, a kanyaró fertőzések 2009-2011 közötti drámai növekedéséről, a rubeola és a szamárköhögés tervezett legyőzéséről, a diftéria elleni reménytelen harcról és az oltást végző ENSZ-alkalmazottak meggyilkolásáról.

  A cím első két szava az Internacionálé, a nemzetközti munkásmozgalom legelterjedtebb dalának szövegét idézi, melynek eredeti, francia textusát Eugène Pottier írta 1871-ben, zenéjét Pierre Degeyter szerezte 1888-ban:

  > Föl, föl, ti rabjai a földnek, / föl, föl, te éhes proletár! / A győzelem napjai jönnek, / rabságodnak vége már. / A múltat végképp eltörölni rabszolgahad indulj velünk! / A föld fog sarkából kidőlni: / Semmik vagyunk, s minden leszünk! / Ez a *harc* lesz a *végső*, / csak összefogni hát! / és nemzetközivé lesz holnapra a világ![72]

[71] ÉKsz.[1] 1360.

[72] http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/18654/egyeb-szovegek/internacionale-zeneszoveg.html (2015.03.11.)

A *végső harc* pozitív jelentése a győzelem kivívása lenne, aminek pillnatnyi reménytelenségéről már a cikk első soraiban meggyőződhetünk.

A címnek a kettőspont után következő része az *olt* és *kiolt* igék jelentéseinek kombinációja.

olt: „Valakit, valamit a szervezetébe fecskendezett oltóanyaggal ellenállóvá tesz valamely betegséggel szemben.”[73]

kiolt: „Megszüntet valamit.”[74]

Ha az *olt* igét vesszük alapszónak, akkor több hang (egy igekötő) betoldásáról beszélhetünk. Ha a *kiolt* igéből indulunk ki, akkor ez a példa játékos szóképzés. A lényeg azonban a szó értelme, mely az *-ás*(/*-és*) deverbális nomen képző segítségével jött létre: *oltás*sal megszüntetni a betegségeket.

- *Felolvasó-szemüveg* (HVG 2013:24, 47–48.)

  Amnon Shashua, az izraeli OrCam cég informatikusprofesszora irányításával olyan szemüvegre szerelhető miniatűr kamerarendszert fejlesztettek ki, amely bár a látást nem javítja, de a gyengénlátó előtt levő képet elemzi, szöveges információvá alakítja, majd azt elmeséli illetve „*felolvas*sa“.

  *Olvasószemüveg*gel a távollátást korrigálják, tehát azt a látászavart, amikor az ideghártyán a közeli tárgyakról nem keletkezik éles kép. Ha az *olvasószemüveg* szót vesszük alapszónak, akkor ez egy jó példa új szót eredményező hangbetoldásra illetve, a kötőjeles írás miatt, összetett szóval való játékra.

  Az elemzés másik lehetősége a játékos szóalkotásban rejlik: A *szemüveg*, amely *felolvas*.

- *Fizetésképtelen a német Praktiker : Elbarkácsolták* (HVG 2013:29, 52–53)

  „Aligha lehet csak a külső körülményekre fogni, hogy a német Praktiker barkácsáruházlánc a minap fizetésképtelenséget jelentett a hamburgi bíróságon”. Nemcsak a rossz időjárás és emiatt az emberek kerti munka iránti averziója, hanem a cégvezetés helytelen üzletpolitikája, tehát például a túlzásba vitt, esetenként akár 20 százalékot is elérő kedvezmények is okai a csődeljárásnak.

  Vessünk egy pillantást a nyelvi játék alapszavának jelentésére.

[73] ÉrtSz.+ 1179.
[74] ÉrtSz.+ 855.

barkácsol: „(Szórakozásul) maga végez kisipari munkákat, illetve így készít valamit.“[75]

Több rokonértelmű igénkben találjuk az -*el* igekötőt, természetesen hasonló jelentéssel: *el*ront, *el*szúr, *el*tol, *el*baltáz stb. Ezeknek mintájára analóg képzéssel jött létre az *elbarkácsol* szó, amelyben akarva akaratlanul is benne van a Praktikerre, teljes nevén Praktiker Építési- és *Barkács*piacok Magyarország Kft.-re való asszociáció.

- *Új prognózisok 2013-ra : Minthagazdaság* (HVG 2013:30, 52–54.)

  2012-ben Magyarország GDP-je 2,7%-al volt rosszabb mint 2011- ben. A 2013-as év első negyedévének 0,7 százalékos növekedése miatti öröm tehát még korai, hiszen ez szám 2011-hez képest még mindig recessziót mutat, még ha kisebbet is. Úgy tűnik tehát, „*mintha*”… “A mutatók némelyike szépülő képet sugall ugyan, a *gazdaság* egésze azonban az idén sem produkál érdemi javulást.”

  Nem beszélhetünk *mintagazdaság*ról, mely követendő példa lehetne, hiszen a *minta* jelentése: „*Minta*kép, példakép.“[76] –, hanem csak *minthagazdaság*ról, mely nem igazi *gazdaság*, csak úgy tesz, *mintha* az lenne. Egyetlen hang, egy *h* betoldásával a cikk címe sok mindent elárul.

5.1.4. **Hangelvonás**

A hangelvonás, amely bekövetkezhet a szó elején, a szó belsejében, illetve a szó végén, az újságcikkek címeiben legtöbbször nem lexématorzítást, hanem lexémacserét eredményez, hiszen a címnek a nyelvi játék kialakítása után is egyértelműnek kell lennie.

- *Arcostársak* (HVG 2013:3, 18–19.)

  A cikk írója az LMP (Lehet más a Politika) és a szocialisták közötti ideológiai-politikai különbséget fejtegeti, amely megakadályozza a két pártot abban, hogy a 2014-es választásokon ***h****arcostársak*ként, de „saját *arc*ukat” megőrizve egymással szövetkezve leváltsák az Orbán-kormányt.

  A *harcostárs* szó olyan erősen beleivódott mentális emékezetünkbe, hogy hiába olvassuk címként az *arcostárs* szót, automatikusan a *harcostárs*ra asszociálunk, melynek jelentése: „Aki velünk együtt részt vesz egy harcban.“[77]

---

[75] ÉrtSz.+ 86.
[76] ÉrtSz.+ 1096.
[77] ÉKsz.[1] 516.

Az *arc* és a *harc* szavak nem egy tőről fakadnak, az arc főnév ősmagyar szó:

> **„arc** [1372 u.] Elhomályosult ősi szóösszetétel, melynek előtagja eredetileg az *orr*, utótagja a *szá* (a *száj* régies változata), vö. régi nyelvi *orca*. Az összetétel valószínűleg későn, már az ősmagyarban keletkezett. Hasonló szemléletmódon alapuló – az arc két különböző részére utaló – megnevezésre több rokon nyelvben is találunk példát, vö. vogul *nol-tus*, zürjén *n¿rvom*, votják *im-nir*: ’arc’, tulajdonképpen ’orr-száj’, a votjákban ’száj-orr’. Az *arc* hangalak úgy jött létre, hogy a szóvégi *á* megrövidült, majd lekopott, mivel a nyelvérzék tévesen egyes szám harmadik személyű birtokos személyjelnek fogta fel. Az *sz* affrikálódással vált *c*-vé.”[78]

A *harc* főnév valószínűleg elvonással keletkezett a *harcol* igéből, eredetét tekintve „valószínűleg származékszó, töve a régi nyelvi *harzsol* ’tusakodik, harcol’ [1405 k.] és többek közt a *horzsol* ige tövével azonos.[79]. A *harcol* és *horzsol*[80] igék töve finnugor eredetű.

- *Égi támadás* (HVG 2013:8, 52.)

  Az égi lövedékként a Földön becsapódó meteoritokat sem előre jelezni, sem elhárítani nem lehet. A háborúk légitámadásihoz képest sokkal több kárt okozhatnak, és több ember sebesíthetnek vagy ölhetnek meg. A „legtöbb égi kő észrevétlen marad, például mert az óceánok mélyén végzi. Egyes becslések szerint tízdekásnál súlyosabb meteoritból évente több mint 20 ezer zuhan a Földre, a jóval kisebb részecskéket és a port is beleszámítva pedig évente százezer tonnányi érkezik bolygónkra. […] Csillagászati mércével mérve ezek is annyira kicsik és olyan sok van belőlük, hogy még a technika mai állása mellett sem lehet kiszámítani a pályáját mindegyiknek, amelyik keresztezheti a Föld útját. Az amerikai és az európai űrhivatal egyaránt csak az elején tart annak, hogy sok pénzből valamelyest átfogó megfigyelőrendszert alakítsanak ki.”

  A légitámadás: „repülőgép(ek)ről intézett (bomba)támadás“[81], az égi támadás tehát ennek megfelelően: az égből érkező támadás.

---

[78] ESz. 50. (PDF.)

[79] ESz. 268 . (PDF.)

[80] **horzsol** [1792] Ősi, finnugor kori szótő magyar képzéssel. A tőhöz vö. vogul *karsäl-* ’<horoggal kaparva> tapogat; <merítőhálót a tóban> húz, a vizet felzavarja <például halászat előtt>’, zürjén *kural-* ’összegereblyél, kikapar’, *kuran* ’gereblye’, votják *kurjal-* ’lekapar, levakar <például a saruról a sarat, vagy a katlan fenekéről az odaégett kását>’. A feltehető finnugor kori alak **kor* - ’vakar, kapar, horzsol’, hangutánzó eredetű lehetett. A szótő azonos a *hornyol* tövével. A *horzsol* végződése a *-sol* > *-zsol* gyakorító képzőbokor, a képzés módjára vö. *morzsol*. A 19. század elején nyelvjárási szóból vált köznyelvivé. (ESz. 291 . PDF.)

[81] ÉKsz.[1] 831.

Ez a cím a nyelvi játékok két típusát egyesíti magában: hangbetoldás és ezáltal lexémacsere, valamint játék az összetett szavakkal, hiszen a *légitámadás* szót egybeírjuk.

- *Milyen a jó iskola? : Tancsapda* (HVG 2013:12, 46–47.)

  A világ jól működő iskolarendszerei bizonyítják, hogy az oktatásra költött pénz növekvő mennyisége, a kisebb osztálylétszámok vagy a drága oktatási reformok semmit nem érnek jó és jól fizetett tanárok nélkül. A szabad iskolaválasztás is csak egy csapdának minősülő tévhit volt, mely nem oldotta meg, sőt növelte az oktatás színvonalbeli különbségeit.

  Mint tudjuk, a *tankcsapdá*k mély, széles, vízzel teli árkok, melyek először az I. világháborúban szolgáltak tankok behatolása ellen védelmül. A tankok ezekbe beleesve nem tudták folytatni útjukat. Úgy tűnik az oktatásügyben is van nem egy ilyen *csapda*, mely először járható útnak tűnik, míg aztán bebizonyosodik ennek ellentéte.

  Véleményem szerint a *tancsapda* lexéma keletkezését elsősorban a *tankcsapada* szó motiválhatta. Ezért tehát annak ellenére, hogy első tagját („*tan*”) az oktatásügyre vonatkoztatva más szóösszetételekben, is megtaláljuk, mint például: *tan*menet, *tan*terv stb., nem a játékos szóösszetételek közé, hanem a hangelvonással keletkezett új lexémák csoportjába sorolnám.

- *Kockázati tőke kis cégeknek: Osztóképző* (HVG 2013:35, 72–73.)

  A kormány a vállalkozásoknak nyújtható kockázatitőke-keretet 130 milliárd forintra növeli, hogy ezáltal a Kockázati Tőkealap kezelői által elosztható tőke kiközvetítését felgyorsítsa. „A kockázati tőke olyan forrás, melyet nyújtója előre meghatározott átmeneti – általában 3–5 éves – időre ad oda egy vállalkozásnak abban a reményben, hogy a pénzt 20–30 százalékos éves hozammal visszakapja. […] Bár temérdek vállalkozás jelentkezik kockázati tőkéért, csak töredéküket tartják alkalmasnak az alapkezelők arra, hogy azokba fektetessék a tulajdonosok rájuk bízott pénzét.”

  Az *osztóképző* szó hallatán a nyelvészettel foglalkozó olvasók rögtön a *fosztóképző*re gondolnak, melynek jelentése és funkciója: „vminek a hiányát kifejező mn-képző (pl. gond*talan*)”[82].

  Ezzel kapcsolatban felmerül tehát a kérdés: Milyen mértékben beszélhetünk a kockázatitőke nyújtásakor igazi *osztás*ról és nem inkább *fosztás*ról – hiszen a

[82] ÉKsz.[1] 430.

visszafizetendő összeg lényegesen magasabb a kapott összegnél: *osztóképző* vs. *fosztóképző.*

5.1.5. Ismétlés mint stíluseszköz

A beszélt nyelvben is gyakran használjuk az ismétlés stíluseszközét mondanivalónk hangsúlyozása vagy humoros nyelvi játékok képzése céljából. Itt természetesen az ismétlésnek csak azokat a fajtáit tárgyalhatom, melyeket a Heti Világgazdaság általam vizsgált számaiban a cikkek szerzői alkalmaznak. Ebbe a csoportba tartoznak többek között a rímek, az alliteráció, az anafora és a figura etymologica stíluseszközei.

- *Művészet és üzlet : Kivétek és kivételek* (HVG 2013:9, 36–37.)

  Az orosz befektető Szergej Szkaterscsikov a műtárgypiacot kizárólag a pénz oldaláról vizsgálja, elemzi. Véleménye szerint nincsenek biztos *kivét*-ek, nem „léteznek »tuti nevek«“ és a „trendeket már nem a művészek, hanem az árverőházak, a pénzügyi, a biztosítási és a logisztikai szektor, valamint a befektető intézmények” diktálják. A magas szállítási, biztosítási, tárolási, állagmegóvási költségek és a vagyonadó miatt a 30 millió dollár feletti árkategóriában a képek többségét nem lehet igazán magas haszonnal eladni. Tehát nem feltétlenül a drága művekből lehet igazán jó befektetés, bár vannak *kivételek.”*

  Vizsgáljuk meg először a címben szereplő szavak jelentését: „A *kivét* tulajdonképpen a vállalkozó fizetése. Logikus, hogy aki egyéni vállalkozó tulajdonképpen önmagát foglalkoztatja. Ezért a bevételeiből úgymond kivett összeg, kvázi mintegy fizetés funkcionál.”[83]

  A *kivétel* az ismerősebb szavaink közé tartozik, jelentése: ’eltérés a megszokottól, a szabályostól’.

  A címbeli figura etymologica[84] utal a műtárgypiac vállalkozóinak nyereségére és egyúttal az újságcikk tartalmára is – nagyon figyelemfelkeltő.

- *Új elnök, új politika, új kockázatok: A nagy jegybankrablás* (HVG 2013:10, 6–10.)

  Matolcsy György, a Magyar Nemzeti Bank új elnöke, „Orbán Viktor jobbkeze“, miután „egy tollvonással teljhatalmat adott saját magának“ túl sok találgatásra ad okot

[83] Vállalkozói információs portál. URL: http://www.vallalkozo.info/ado-penzugy/mi-az-a-vallalkozoi-kivet-hogyan-adozik (2015.02.12.)

[84] A figura etymologica: “az ismétlés szóalakzatai közé tartozik: ugyanazon szócsaládba tartozó szavak, azaz az ugyanazon morfémából eredeztetett szavak – általában közvetlen, azaz egymás utáni – összekapcsolását értjük rajta.” Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 66.

a közeljövőben hozandó intézkedéseit illetően. A „világ nagy jegybankjai által bevetett tizenhatféle, a növekedést támogató intézkedés“ hatása és sikere ugyanis mindig a körülményektől függ. Ez az állandó bizonytalanság újra rontott a forint árfolyamán.

Míg a cím első felében szereplő anafora[85] jellegű ismétlés figyelemfelkeltő szerepet tölt be, a kettőspont után következő játékos szóösszetétel már meghökkent is: Legfelső szinten folytatott lopásról van tehát szó? A kérdés talán csak az, hogy egy alkalommal történő *bankrablás*nak[86], vagy a *jegybank* rendszeres kirablásának lehetünk-e tanui.

- *Az Orbán-kormány és a gazdaság: Oszt, foszt, megoszt* (HVG 2013:22, 6–9.)

  A cikk tartalmát talán a három összehangzó szó segítségével lehet a legjobban összefoglalni.

  oszt: Amikor a Fidesz *oszt*ásról beszél, egyrészt az ígéretek szintjén marad, mint a többi kormány (ingyenes repülőutak a nyugdíjasoknak, ötéves adócsökkentési és nyugdíjemelési program, 2012-ben olimpia Budapesten stb.), másrészt az újrael*oszt*ásról a felső jövedelmi csoportok, a barátok és üzletvelek javára, a szegényebbek vagy az „ellenséges” (kis)vállalkozók rovására, harmadszor pedig *lapot oszt*, természetesen nem mindenkinek.

  foszt: A cikk írója a régi KGST-viccel jellemzi a kormányzati forrásteremtés fő elvi szempontját: „elviszem, pont”. Mit? A teljes lista itt túl hosszú lenne, néhány példa: az előző kormány által már megvont szociális juttatások továbbnyirbálása[87], a piac lefölözése, mások profitjának bezsebelése az étkezési utalványok piacán vagy akár a magán-nyugdíjpénztári vagyon államosítása…

  megoszt: „Egy negyedszázada összeállt szűk baráti társaság”, aki egy ország sorsáról dönt, oszt meg mindent egymás között és megosztja a társadalmat is.

  Érdemes először megnéznünk a két, alapszónak tekinthető ige eredetét:

  oszt: „[1247 tn., 1372 u.] Bizonytalan eredetű, talán ősi, finnugor kori szótő magyar képzéssel. […] Előzménye a finnugor *oća vagy ońća ‘rész, osztályrész; *oszt*’ igenévszó lehetett. A szóvégi *-t* műveltető igeképző. […].”[88]

---

[85] „Ha több egymás után következő és azonos felépítésű mondatrész, mondat vagy akár nagyobb szövegegység ugyanazzal a szóval vagy szókapcsolattal kezdődik, anafóráról beszélünk.” (Forgács E. 2005: 60.)

[86] „bankrablás, bankrabló: 1. Az, aki bankot kirabol(t). 2. […] Szerencsejátékban: aki az egész bankot elnyeri.“ ÉKsz.[1] 89.

[87] Ilyenek voltak például a közalkalmazottak fizetésének és a családi pótléknak két évre való befagyasztása, a 13. havi juttatás megszűntetése, gáz-, fűtési- és lakástámogatások leépítése stb,

[88] ESz. 595.

A *foszlik* ige valószínűleg „ősi, ugor, esetleg finnugor kori szó magyar képzéssel […]. Azonos tőből, a *-t* műveltető igeképzővel jött létre a *foszt* ige [1395 k.]”.[89] Utóbbi jelentése közismert: rabol, zsákmányol.

Látjuk, hogy kialakulásuk is különböző módon ment végbe.

A megoszt ige az *oszt* + *meg* igekötő összekapcsolásával jött létre, jelentése: „[…] **1**. Másnak is ad, juttat vmiből, más is részeltet benne , engedi, hogy más is használja. […]”[90]

Az asszonánc[91] második tagja (*foszt)* a nyelvi játékban egyfajta fokozást is kifejez, a harmadik taggal *(megoszt)* aztán mintha egyhülne a kritika. Miután a cím kiváncsiságunkat felcsigázta, csak a cikk elolvasásával tudunk meg többet az Orbán kormány és a gazdaság különleges kapcsolatáról.

- *Svájci kockázati tőkés: Alakul a molekula* (HVG 2013:22, 70–71.)

A Myriad Genetics, az amerikai, molekuláris diagnosztikával foglalkozó biotechnológiai cég élen jár a sejtkutatás tudományában. Kimutatta, hogy Angelina Jolie hordozza a BRCA1, illetve BRCA2 génmutációt, így 87 százalékos esélye van annak, hogy az élete során mellrákos lesz, és a petefészek rosszindulatú daganatának is 50 százalékos a valószínűsége. A Myriad Genetics vizsgálatonként jelenleg 4 ezer dollárt kér, szabadalommal védi a két mutációt, és nem engedi másnak a teszt elvégzését. Eközben egy géntérkép, mely az ember 20 ezer génjét tartalmazza, ezer dollárba és egy másik, 120 betegségre és 50 örökletes mutációra kiterjedő vizsgálat 99 dollárba kerül. A Myriad Genetics vállalkozás sikerességét csökkentheti egy bírósági döntés, mely a két mutáció szabadalmát azok felhasználására korlátozhatja.

A cím kedvéért kreált rímet, mely a hasonló hangzás miatt egyfajta paronímia is, Forgács Erzébet Nyelvi játékok című könyvében kínrímnek[92] nevezi. A címben felidézett két téma különbözősége még inkább figyelemfelkeltő, bár tudjuk, hogy a gazdaság törvényei manapság az élet minden területére kiterjednek: *tőkés* vs. *molekula*[93], gazdaság vs. biológia.

---

[89] ESz. 227.
[90] ÉKsz.[2] 897.
[91] „Az asszonánc (a lat. assonare ‚összehangzani‘ szóból) hasonló hangzású szavak összecsengésén alapuló hiányos rímet jelent.“ Forgács E. 2005: 63.
[92] „kínrím […]: a sorok ugyan összecsengenek, de minden rímelő sorban megfigyelhető a morfémahatárok eltolása […]”Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 62.
[93]„Valamely anyagnak a saját vegyi tulajdonságait mutató legkisebb része.” ÉrtSz.+ 1101.

- *Utcák és kapcák* (HVG 2013:23, 80–81.)

A Magyar Tudományos Akadémiát egy „törvény kötelezi a kapcarongyságra”, tehát arra, hogy újra és újra nevét adja a forradalmi, ellenforradalmi és rendszerváltó átnevezésekhez, melyeknek Magyarországon ősrégi a hagyománya. Ezt bizonyítandó, Budapest utcanévlexikona tíz év alatt ismét elavult. Az MTA hivatott vitás esetekben eldönteni, „mely személyek és mely fogalmak köthetők a XX. századi önkényuralmi rendszerekhez” és hogy “X vagy Y történelmileg jó vagy rossz ember volt”.

A szójátékban szereplő mindkét szó eredete a szláv nyelvekre vezethető vissza, és a 14. században jelentek meg először magyar nyelvemlékekben:

> Az „***utca*** [1337] szláv jövevényszó, vö. horvát-szerb *ulica*, szlovák *ulica*, orosz [ulica]: ’utca’. Az ősszláv alak **ulj* lehetett ’üreges fa, méhkaptár’ jelentéssel. A magyarban először *ulca* forma keletkezett (vö. *málna*, *pálca*), majd az *l* kiesésével *úca*, ez utóbbi a nyelvjárásokban ma is él. Az *utca* az *út* szó népetimológiás hatására alakult. Kicsinyítő képzős származéka az *utcácska* [1416 u.].”[94]
>
> A „***kapca*** [1380 k.] ’harisnya helyett viselt, lábfejre tekert ruhadarab’ Szláv jövevényszó, vö. horvát-szerb régi nyelvi *kopitca* (többes szám) ’egy fajta lábbeli’, horvát-szerb nyelvjárási *kȑpica* ’nemezből készült harisnyaféle; lábszárvédő kapca’, *kopitica* ’kis pata’, szlovák nyelvjárási *kopytce* (többes szám) ’gyapjú szárharisnya, bocskorkapca gyapjúból’, orosz régi nyelvi [kopityce] ’egy fajta lábbeli’. A szláv szavak előzménye a szláv **kopyto* ’pata’ lehetett. A *kapca* kiveszőben van, ma elsősorban a *szorul a kapcája* ’szorongatott helyzetben van’ kifejezésben használatos.”[95]

Régebben a „*kapca* – csakúgy, mint a *kapcarongy* – átvitt értelemben lenézett, megvetett, semmire nem tartott embert is jelentett.”[96].

A cikkben említett „*kapca*rongyság” tehát egy lenézett tevékenységre utal.

Az „*Utcák és kapcák*” hallatán az lesz a benyomásunk, mintha a *-ca* végződés magyar képző lenne, pedig szláv eredetű szavak tipikus végződéseiről van szó. A szójáték két szó összecsengésén, asszonáncán alapul, ami annak is köszönhető, hogy többesszámukat is ugyanúgy képezik, tehát a szóvégi *-a -á*-ra változik a többesszám jele (*-k)* előtt.

---

[94] ESz. 777. (PDF)
[95] ESz. 345. (PDF)
[96] http://www.nyest.hu/hirek/nyelvileg-a-gaton (2015.02.09.)

- *Osztrák osztályozás* (HVG 2013:23, 24–27.)

A síita vallással együtt Ausztriában tizenötre nőtt a hivatalosan elismert vallások száma. Az elismerésnek az a feltétele, hogy a vallási közösség legalább száz éve létezzen. „A hittankönyveknek összhangban kell lenniük az állampolgári nevelés elveivel: a kontroll szükségessége elsősorban az iszlamistáknál merült fel, a gyerekeket ugyanis gyakran muszlim vallási központból küldött tanárok tanították arab vagy török nyelven, az európai felfogástól eltérő elvek szerint."

A hittan tantárgyból, mely alól felmentés is kérhető, a diákok érettségizhetnek is. Az etikaoktatás szükségessége szintén felmerült az osztrák oktatásügyben – nem sikerült azonban még a tananyagról megegyezni.
Kíváncsiságunkat nemcsak a két szó alliterációja és valamelyest hasonló hangalakja kelti fel, hanem egy további nyelvi játék, az *osztályozás* szó poliszémiája: osztályokba sorolás, illetve osztályzattal való értékelés – utóbbi a különböző vallások 'értékelésére' is vonatkozhat.

- *Horn Gyula kanyargós életútja : A legenda legendái* (HVG 2013:26, 14-15.)

Horn Gyula volt miniszterelnök (1994-1998), Magyarország második szabad választásának győztese, aki az 1994-es voksolás előtt egy miskolci nagygyűlésről hazatérve súlyos balesetet szenvedett, és ezután hónapokig egy a koponyát stabilizáló abroncskoronát hordott. Legendás alakja volt az 1989-es eseményeknek majd pártja 1998-ig tartó kormányzási időszakának és liberális politikájának is. Az egyszerű emberekre jellemző szókimondás és közvetlenség látszólag ellentétben állt a populizmussal, a fifikával és a ravaszkodással, melyek segítségével Horn Gyula és pártja a hatalomra került. A baloldal *legendá*ja saját maga által is gyártott „*legendá*inak a megfejtése most már a történészekre vár".

Nézzük meg a *legenda* szó jelentését: „**1**. Vallásos tárgyú, rendszerint egy szent életéről szóló mű, illetve ennek műfaja. […] **2.** Jelentős (történelmi) személy vagy személyek tetteit megörökítő (és kiszínező) mű vagy szóbeli hagyomány. **3.** (választékos) Hihetetlen, kitalált történet. […] Latin jövevényszó."[97]

[97] ÉrtSz.+ 975.

Horn Gyula esetében nem beszélhetünk egy szent életéről szóló vagy hihetetlen történetekről, mint inkább a második jelentésről, vagyis egy „jelentős (történelmi) személy […] tetteit megörökítő (és kiszínező) mű vagy szóbeli hagyomány" újraéledéséről, melyben egyfajta vágyakozás is kifejeződik igazi politikai vezetők után.

A szójáték tipikus figura etymologica, hiszen a két, egymást követő szó ugyanabba a szócsaládba tartozik, és ugyanazon morfémából eredeztethető.

Nem szabad elfelejtenünk azonban a *legenda* szó még egy, nagyon elterjedt jelentését: egy ember, akiről *legendá*kat mesélnek. Tehát a poliszémián alapuló nyelvi játék is jelen van ebben a címben.

- *A szigor szigorítása* (HVG 2013:29, 64-65.)
  A „szigort szigorító büntetőpolitika" azt jelenti, hogy nem költenek a bűnözés mértékét csökkenteni képes intézményekre és a börtönben ülők reintegrációjára. A cél a büntetés, mint például annak a 11 évre ítélt hajléktalannak az esetében, aki hatszáz forintot és egy paplant rabolt. A szabadságvesztés várható mértéke nem rettent el sem az impulzív módon elkövetett bűncselekménytől, sem a karrierbűnözéstől.
  A figura etymologica újabb példáját olvashatjuk a címben: az alapszó a *szigor*, mely egy nullmorfémás birtokos jelzős főnév és egy többszörösen képzett főnév formájában jelenik meg. A *szigor* szóhoz az *-ít* egyalakú denominális verbumképző járul → *szigorít*, melynek elsődleges jelentése: ʼvalamilyenné tesz' – itt: ʼszigorúvá tesz'. Az így létrejött igéből az *-ás/(-és)* deverbális nomenképző segítségével jutunk a figura etymologica második részéhez.

5.2. Grammatikai nyelvi játékok[98]

5.2.1. Játékos fokozás

- *A kiberhadviselés veszélyei: A leghidegebb háború* (HVG 2013:12, 26-27.)
  Napjainkban nagyobb háborús feszültségben élünk, mint valaha, hiszen az államok közötti kiberütközetek száma egyre nő. Az USA „fenntartja a jogot az ország ellen támadó kiberharcosok elleni katonai fellépésre" és a „NATO is létrehozta a maga védelmi központját, amelynek feladata, hogy közreműködjön a szövetség tagállamai

[98] E nyelvi játékok alapja valamely grammatikai kategória, például: a melléknevek játékos fokozása, a játék a szótövekkel, vagy a játékos szóképzés. Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 88.

elleni komputeres támadások megakadályozásában". Az egyik legismertebb brit biztonsági szakértő, Thomas Rid szerint azonban egy kibertámadás sikerességéhez nem elég leállítani, hanem újra is kell programozni a rendszereket. Szerencsére az újraprogramozás, valamint a katonai és számítógépes akciók összehangolása egyelőre nem könnyű feladat.

Érdekes megfigyelni két különböző szótár definícióját, kiadásuk között harmindöt év telt elt:

hidegháború:

1. „Imperialista hatalmaktól fegyverkezési versennyel, háborús uszítással stb. szított tartós háborús feszültség."[99]

2. Fegyveres összecsapás nélküli háborús feszültség, versengés."[100]

A címbeli nyelvi játék több elemre bontás és a melléknévi elem felsőfokának képzése által jött létre.

5.2.2. Játék a szótövekkel

- *Rendhagyó rendezők* (HVG 2013:9, 37)

  Sem Orson Welles, aki az *Aranypolgár* sikerét nem tudta megismételni, sem Sydney Lumet, akit életműdíjjal tüntettek ki, sem Robert Altman, aki közel 50 filmet készített, de még a nagy hatású, eredeti és egyedi látásmódú Stanley Kubrick vagy a 30 filmes trófeát őrző David Lynch – egyikük sem találta el az Akadémia tagjainak ízlését, vagyis nem kapott rendezésért Oscar díjat.

  A dolgok rendje az lenne, hogy a legkiválóbb *rendezők*et egy-egy kitűnő *rendez*ésért Oscar díjjal tüntetik ki, vagy életműdíjat kapnak. A *rendhagyó*, tehát a szokásostól, a szabályostól való eltérés az, ha semmi ilyen díjat nem kapnak, mint például a fent említett Orson Welles, Sydney Lumet, vagy a többi kiváló rendező.

  A címben szereplő mindkét szónak azonos a töve: *rend*[101], de különböző módon lettek továbbképezve. A *rend* (főnév) és az *-ó/(-ő)* képzővel alkotott jelen idejű (folyamatos)

---

[99] ÉKsz.[1] 543.

[100] ÉrtSz.+ 624.

[101] **rend** [1248 tn. (?), 1456 k.] Szláv jövevényszó, vö. óegyházi szláv *ręd* 'sor, rend; osztály, csapat', horvát-szerb *red* 'rend, elrendezettség; államrend, rendszer; rend mint közösség; rendjel fokozata; sor', szlovén *red* 'rend, fegyelem; sor, sorrend; osztály, csoport; rend mint közösség', szlovén régi nyelvi 'emelet', szlovák *rad* 'sor, sorrend; meghatározhatatlan mennyiség valamiből; csoport, rendszertani egység; magas kitüntetés', *rád* 'szerzetesrend', orosz [rjad] 'sor, sorozat, sorrend; közrend, jogszolgáltatás; szerződés'. A szláv szavak indoeurópai eredetűek; vö. litván *rinda* 'sor, vonal'. Szavunk már a 10. század vége előtt a magyarba került, erre utal a szó belseji *n* hang, vö. *abroncs*. ESz. 613. (PDF)

melléknévi igenév szóösszetételének eredménye a *rendhagyó* szó. A cím második szava a ma is produktív *-z* denominális verbumképző segítségével jött létre, ehhez járult szintén az *-ő*, a melléknévi igenév képzője. A *rendező* szó végül a magyar nyelv szókincsében főnévként lexikalizálódott.

5.2.3. Játékos szóképzés

- *Kolonctalanítás* (HVG 2013:1, 92–93.)

A British Airways és az Iberia 2011-ben végrehajtott egyesülésével a veszteséges spanyol légitársaság számára új lehetőségek nyílnának, melynek ára azonban 4500 alkalmazottjának elküldése és a veszteséges járatok azonnali leállítása lenne. A „karcsúsítás“ felé vezető úton már elkezdődtek a tárgyalások.

A szójáték azon alapul, hogy az Európában működő légitársaságok számának csökkentése lenne a cél, hiszen ezek egy része *kolonc*, a többi légitársaság számára terhes, vagyis meg kell tőle szabadulni.

Az *-atlan/-etlen,-talan/-telen/-tlan/tlen* „fosztóképzők használatának feltétele egy bizonyos »rész-egész viszony«“[102].
Ilyen rész-egész viszonyok például a) egy tárgy és tipikus kellékei (kapa és nyele); b) a gyűjtőnév és az összesség egyik eleme (erdő és fa); c) az anyag mennyisége vagy adagja és az anyag közötti viszony (tömeg és ember); illetve d) két dolog közötti olyan járulékos viszony, amely csak annyit fejez ki, hogy a két dolog általában együtt jár, anélkül, hogy az egyik része lenne a másiknak[103], például a leves és a só. A „fosztóképző csak (a), illetőleg (d) típusú viszony esetében lehetséges. […] Főnévi alapú képzés esetén elképzelhető a birtokviszonnyal való körülírás is: *családos* ‚van családja‘ és ennek tagadása a *családtalan* »nincs családja«“[104]

A *kolonc* egyrészt nem valaminek tipikus kelléke, másrészt nem általában, hanem kényszerűségből jár együtt valamivel, tehát nem tartozik a fosztóképzős szavak fent fent említett két lehetősége közé. Jelentései: „**1**. nehezék a kútgém végén. **2**. állat, különösen kutya nyakába akasztott, az állatot futásában akadályozó fadarab. **3**. biz pejor: (vki, vmi nyakán): teher, terhes a számára. […]”[105]

---

[102] Kiefer 2000: 174.
[103] Vö. Kiefer 2000: 174.
[104] Kiefer 2000:174
[105] ÉKsz.[1] 749.

Ez a meghökkentő játékos szóképzés talán a lomtalanítás analógiájára született, melynek jelentése: ’felesleges tárgyaktól való megszabadulás – pince/padlás kiürítése’.

- *Az arctalanság diadala* (HVG 2013:2, 41.)

  1900 nyarán a 24 éves Ligeti Miklós megalkotta első állami megrendelésre készült művének makettjét, Béla király névtelen jegyzője szobrának tervét. A történeti szobrászatban újszerű megoldásnak számító, az arcot kámzsa alá rejtő kompozíciót bár nehézségek árán, de sikerült elfogadtatni a kormány bizottságával.

  A bronzból megmintázott *Anonymus a Városligetben* (1903) Ligeti leghíresebb szobra. A megmintázott szerzetes történetíróról semmilyen kép nem maradt fent.

[106]

Az *arctalanság* szó jelentése napjainkban egyre inkább az átvitt értelem felé fordul. Gyakran használják olyan emberek jelölésére, akik semmilyen maradandót nem hagytak hátra haláluk után. Olyanok (voltak) tehát mint „arctalan árnyak”.

A cikk tartalma literalizálja, vagyis konkréttá teszi az *arctalan* szó jelentését, bár itt nem teljes arc nélküliséget jelent, hiszen a kámzsa alatt látható a száj, az orr és a két szem is, bár jellegzetes egyéni vonások nélkül.

[106] Rózsás Csabáné fotói.
https://plus.google.com/photos/106995508583467459310/albums/6129410615783085009?gpinv=AMIXal87LMwhXURECbdBhRUHzOje2i9gqJC3PK_Y8lF9Z6vBTUx72_5XhiImluo4RSnMcqNl_IRDQrCQm5oyeINTVXG7WunBGC24bGskMD-JWjoRrEFY2HQ&cfem=1 (2015.03.25.)

- *Csendetlenség* (HVG 2013:3, 46–47.)

  A folyamatosan növekvő környezeti zajok csökkentése céljából társadalmi kezdeményezésekre, hatósági intézkedésekre és a zajtérképek ésszerűbb hasznosítására lenne szükség.

  Ez a cím tehát egy újabb példa a fosztóképző figyelemfelkeltő használatára: rendetlenség: ’a rend hiánya’ → *csendetlenség*: ’a csend hiánya’. Itt sem valósul meg azonban a fosztóképző használataként fent említett „rész-egész viszony” feltétele.

  A *–ság/-ség* képző hozzáadásával az alapszó visszakapja szófaját: *csend*(*-etlen*) + *-ség* → *csendetlenség.*

- *Államtalanítás* (HVG 2013:7, 71.)

  Az „’állami ’ vagy ’nemzeti’ szó a magyar cégek nevében csak akkor szerepelhet, ha „az adott cégben az állam közvetlenül vagy közvetetten többségi befolyással rendelkezik“. Ez volt az oka több cég névváltoztatásának, illetve többek között a 162 éve nevét viselő Állami Nyomda Igazgatósága által meghozott döntésnek. A Nyomda nevét 2013. február 1-i hatállyal a cégbíróság ÁNY Biztonsági Nyomda Nyrt-re[107] változtatta.

  Ezen a helyen újra utalnék a fosztóképző használatának feltételeire.

- *Idolozás* (HVG 2013:8, 46–48.)

  Steven Spielberg rendező filmjében Lincolnt, a rabszolgaság eltörléséért szinte bálványként tisztelt 16. amerikai elnököt, családjával szemben ridegnek, depresszióra hajlamos figurának mutatja be.

  A többszörösen képzett főnév alapszava az *idol*, melynek jelentései: ’bálvány, hasonmás, arckép szobor, külalak, kép, forma’[108].

  Az *ido*l főnév denominális verbumképzővel való továbbképzése tulajdonképpen a bálvány[109] szó származékának mintájára történt: *bálványoz* → *idoloz*, majd ebből lett az *-ás/(-és)* deverbális nomenképző segítségével a cikk címének nyelvi játéka az *idolozás.*

---

[107] Megjegyzés: Nyilvánosan Működő Részvénytársaság.

[108] Vö. Tótfalusi István 2004: 412.

[109] **bálvány** [1001 tn., 1109] Jövevényszó, valószínűleg különböző szláv nyelvekből, vö. bolgár régi nyelvi [balvany] ’szobor, bálvány’, horvát-szerb *balvan* ’gerenda’, horvát-szerb nyelvjárási *bolván* ’bálvány, szobor’, szlovák *balvan* ’nagy kő, kőtömb, bálvány, idol’. E szláv szavak valószínűleg török jövevények, vö. török **balvan* ’sírkő, síremlék’, ótörök **balbal* ’ugyanaz’. Nincs azonban kizárva, hogy a magyar és a szláv esetében egyaránt egy keleti nyelv volt az átadó. Származékai a *bálványos* [1001 tn., 1584], *bálványoz* [1508]. ESz. 67. (PDF)

A hajdani elnököt tehát a cikk szerint még napjainkban is bálványozzák, tehát rajongva, sokszor érdemén felül szeretik, tisztelik. Ezen túlmenően az *idol* szó sokakban a hagyományos fémtisztító, a *Sidol* nevét is felidézheti, hiszen ha Lincoln nevét még napjainkban is *idolozzák*, akkor esetleges foltjaitól megtisztítják, tehát *szidolozzák.*

- *Altatáskutatás : Narkózisták* (HVG 2013:9, 45–46.)

  Hiába jelentették be 2008-ban a montreali McGill Egyetem kutatói egy anesztéziás robot prototípusának elkészültét, a műtéti altatás robotokkal való automatizálása egyelőre még nem lehetséges.

  Az 1770-es években felfedezett érzéstelenítő hatású nitrogén-oxidul, az 1800-as évek étere és kloroformja, majd az 1930-as évek első intravénás anesztetikumai voltak az előzményei a manapság általánosan elterjedt kombinált intubációs narkózisnak. Az altaltás előtt, közben és után az aneszteziológusnak sokrétű, a műtött beteg felépülését alapvetően meghatározó feladatai vannak. A műtéti narkózisnak, szerencsére ritkán, de bármely életkorban kialakulhat szövődménye. Altatás közben az agyműködésről kevés információ híján az is előfordulhat, hogy a beteg túl korán felébred a narkózisból, ilyenkor az orvosnak a homlokráncolást észrevéve azonnal rá kell altatnia.

  A *narkózis* szó a görögből a latinon keresztül jutott a magyar nyelvbe és jelentése: „Sebészeti altatás.”, illetve: „Ezzel előidézett állapot.”[110]

  A *narkózis* szóhoz járuló egyalakú *-ista* denominális nomenképzővel történő szóképzés ismert módja a főnevek képzésének. Az Etimológiai szótárban a következőket olvashatjuk erről a képzőről: „[…] Főleg idegen szavakhoz járuló latin eredetű mellék- és főnévképző. A 17. század óta magyar szavakat is továbbképez. Fő jelentései: **1.**’valamilyen felfogás, irány híve’, pl. *kálvinista*. **2.** ’valamivel foglalkozó, valamiben jártas, pl. *zongorista*, *egyetemista*. Ma is eleven, termékeny toldalék.”[111]

  Ebben a nyelvi játékban a *narkózis* főnév úgy hangzik, mintha egy felfogás, egy irányzat lenne. A *narkózista* pedig ennek a felfogásnak, ennek az iránynak a híve, tehát kevésbé a *narkózis*ban való jártasságot sugallja. Ezért a cím meghökkent és felkelti kíváncsiságunkat. Érdekes továbbá, hogy az egyik *–is* szótag beleolvad a másikba,

[110] ÉKsz.[1] 989.
[111] ESz. 317. (PDF)

tehát csak egyszer szerepel: *narkóz*(*is*) + *ista* → *narkózista*, vagyis valamiféle szóösszevonással is állunk szemben.

- *Hitler és a felhatalmazási törvény : Köztársaságtalanság* (HVG 2013:13, 41–42.)

  Paul von Hindenburg birodalmi elnök 1933. január 30-án Adolf Hitlert kancellárrá nevezte ki, majd március 23-án a parlament igent mondott a felhatalmazási törvényre, mely lehetővé tette, hogy a kormány a parlament megkerülésével is alkosson akár olyan törvényeket is, amelyek eltérhetnek az alkotmánytól. Ez volt Hitler szerint „az újjáépítés korszakának kezdete“, gyakorlatilag ekkor számolta fel egy tollvonással a demokrácia fontos alapköveit: a sajtószabadságot valamint a távközlési és levéltitkot. „Berlinben számtalan kiállítás, megemlékezés, most megjelent vagy újra kiadott könyv idézi föl a nyolc évtizeddel ezelőtti, a Reichstag végzetes szavazásáig eltelt január és március közötti napokat“, amikor még meg lehetett volna változtatni a történelem folyását.

  A *-talan(/-telen)* fosztóképzővel és a *-ság/(-ség)* denominális nomenképzővel képzett szó egyedi képzéssel jött létre, tehát hapax legomenon[112].

  Nemcsak Hitler diktatúrájának ismerete, hanem a frappáns cím is egyértelműen kifejezi a *köztársaság* hiányát.

- *Zeneboltolás* (HVG 2013:13, 44.)

  Az internetezők legális oldalakon való zenehallgatásának 10%-os növekedése 0,7%-al, a illegális zenei oldalakon való kalandozás viszont csak 0,2%-al emelte a kedvet a fizetős letöltésre. A zeneipar fellélegzése amiatt, hogy a zenefelvételekbe befektetett pénz a fizetős oldalakon végre megtérül, azonban még korai lenne, mivel a CD-k eladása 2012-ben 13%-kal csökkent.

  A magyarországi *zenebolt*okban használt és új műsoros CD-ket, DVD-ket, bakelit lemezeket, könyveket, hangszereket, koncertjegyeket stb. lehet kapni.

  Érdekes, többszörösen továbbképzett nyelvi játékkal találkozunk: A *zenebolt* főnévből az *–ol/(-el/-öl)* denominális verbumképzővel egy cselekvő ige, majd az egyedi képzésű *zeneboltol* igéből az *–ás/(-és)* deverbális nomenképző segítségével a magát a cselekvést jelölő főnév jött létre.

---

[112] „hapax legomenon: <görög ’egyszer olvasott’>: olyan kifejezés, melyre csak egyetlen példa akad valamely nyelv irodalmában.” Király István (főszerk.), *Világirodalmi Lexikon*. 1975, V. 226.

- *Egy konzervatív igazságügy-miniszter a jogtalanság ellen: Lemondottan érdekes* (HVG 2013:14, 40–41.)

  1938. február végén Lázár Andor igazságügy-miniszter a minisztertanácson elhangzó nácikonform kijelentések hatására a miniszteri posztról való lemondás mellett döntött, döntését a Darányi-kormány egészségügyi okokra hivatkozva indokolta. Az igazi probléma azonban a zsidók iránt tanúsított humánus beállítottsága volt. Lemondása számunkra azért is nagyon érdekes, mert rajta kívül nem ismerünk egy minisztert sem, aki a zsidókra vonatkozó bármely jogszabály miatt távozott volna. Ezt követően Lázár, a jónevű ügyvéd, vállalkozó lett, majd az 1948-as vagyonvesztés és kitelepítés után egészen 1971-ben bekövetkezett haláláig memoárját írta.

  A nyelvi játék egyrészt a *lemon*d befejezett melléknévi igenév alakjához járuló *-an* esetrag[113] segítségével jött létre – *lemondott* → *lemondottan* –, másrészt a *kimondottan* határozószó *-ki* igekötőjének a *le-* igekötőre történő cseréjének, tehát morfémacserének is felfogható. Az alapszavak főbb jelentései:

  lemond (a posztjáról): ʼelhagyja / feladja azt', és *kimondottan:* ʼhatározottan, nagyon valóságosan'.

- *Nindzsák filmen és a valóságban : Harcképtelenségek* (HVG 2013:19, 46–47.)

  A nindzsák életének olyannyira részévé vált a megtévesztés, hogy sem eredetükre, sem kasztjukra, sem harcművészetükre vagy valódi megbízásaikra vonatkozóan hiteles adatok alig akadnak, illetve a valóság keveredik a filmesek által többszörösen átvett elferdítésekkel. Ilyenek például a titkosszolgálatban végzett feladataik vagy természetfeletti képességeik.

  A *harcképtelen* melléknév jelentése: ʼ(már) nem tud harcolni'.

  Az ebből a melléknévből *-ság/-ség* denominális nomenképzővel képzett elvont jelentésű*harcképtelenség* főnév egy singulare tantum, vagyis csak egyes számban álló névszó, és ennek megfelelően ez a nyelvi játék grammatikai játékok közé tartozik. Mivel a cikk a nindzsáknak a harcban véghezvitt hihetetlen dolgairól, mondhatni képtelenségekről szól (pl. vízen járás), ezért ez a nyelvi játék véleményem szerint egyben játékos szóösszetétel is.

[113] Mód- és állapothatározó kifejezésére nyílt magánhangzóval, melléknevek után *-an*/*-en* formában jelentkezik. Ezt a változatot ma már külön toldalékként tartjuk számon. ESz. 499. (PDF)

- *Feszültség a Koreai-félszigeten : A Félrevezető* (HVG 2013:15, címlap)

A címlapon Kim Dzsong Un, a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság államelnökének fényképe, aki többszörösen félrevezette, és mind a mai napig félrevezeti a világot.

Mint látjuk a feje egy bomba, melynek kanóca már ég – maga Kim Dzsong Un tehát egy igazi időzített bomba.

Az *Elrettentési licit a Koreai-félszigeten : Fiatalos hév* (HVG 2013:15, 22-23.) című cikk szerint még azt sem tudni, hogy vajon 29 vagy 30 éves-e. A kezdetben reformernek mutatkozó, divatosan öltözködő felesége oldalán feltűnő diktátor aztán hamar kimutatta foga fehérjét, tudván, hogy gyorsan és agresszíven kell konszolidálnia uralmát.

A cím szójátékában *a félrevezet*[114] igéből az *-ó/-ő* igenévképző hozzáadásával képeztek egy melléknévi igenevet, amely szófajt váltott. Az ilyen módon képzett szavak az idők folyamán a magyar szókincs részévé válhatnak, mint foglalkozásnevek

[114] 1. Vkit a helyes útiránytól eltérít. 1. Vkinek, vminek a megítélésében (szándékosan) megtéveszt vkit.” ÉKsz.[1] 389.

vagy egyéb főnevek. A szójáték ebből a kettősségből adódik. A kép láttán már ki lehet mondani: Kim Dzsong Un a nagy „vezető”, *félrevezető*. Valaki, aki szándékosan megtéveszt valakit – itt népét és az egész világot.

- *A magyar zongoraiskola : Zenealógia* (HVG 2013:30, 41–42.)

  A cikk írója a magyar zongoraművészek képzésének gyökereit keresi, idézve többek között a magát ’különutas’-nak tartó Schiff András szavait és megemlítve a legnagyobb neveket, Liszt Ferencet, Szendy Árpádot, Chován Kálmánt, Thomán Istvánt valamint oly eltérő pedagógiai elveiket, mint amilyenek például a technikafejlesztő gyakorlatok, nagyobb tér a keretek egyéni kitöltésének, korabeli lélektani irányzatok. A cikk szerint a „genealógiai’[115] kapcsolatokon túl valóban nehéz közös sajátosságokat találni a magyar művészek játékában.”

  Itt analógiás szóképzésről beszélhetünk a *genealógia* mintájára, *-alógia* végződéssel csak három magyar főnév található ugyanis *A magyar nyelv szóvégmutató szótárában*[116]: genealógia, analógia, tetralógia.

  Még egy lehetőség rejlik ebben a nyelvi játékban, mégpedig az egyszerű hangcsere nyelvi eszköze: ***g****enealógia* → ***z****enealógia*

- *Javuló repülésbiztonság : Tömegszerencsésség* (HVG 2013: 34, 48–49.)

  A nem látványos de hasznos fejlesztéseknek köszönhetően vált az utóbbi 27 évben nem egy repülőszerencsétlenség ’*szerencséssé(g*gé)’, szerencsés kimenetelűvé, tehát, ha nem nagy magasságokban történt, akkor a sebesülteken kívül alig vagy egyáltalán nem volt halálos áldozata. Az amerikai légügyi hatóság megszigorította ugyanis az előírásait: erősebb ülések és padlószerkezetek, tűzálló üléspárnák, könnyebben nyíló ajtók kerültek beszerelésre. A „nyugati gyártmányú” sugárhajtású utasszállítók a tavalyi évhez képest kisebb számban szenvedtek balesetet.

---

[115] „A genealógia (származástan) a nemzetségek, családok történetét, leszármazási rendjét tanulmányozó történeti segédtudomány.“ http://hu.wikipedia.org/wiki/Geneal%C3%B3gia_%28t%C3%B6rt%C3%A9nelem%29 (2015.02.24.,)

[116] VégSz. 57.

A címben szereplő nyelvi játék a cikk olvasásakor fedi fel magát igazán: *szerencse*[117], *szerencsés*, *szerencsétlenség*[118], *tömegszerencsétlenség*[119] – mindezeket a jelentéseket sugallja a *tömegszerencsésség* lexéma, mely leegyszerűsítve játékos szóképzés eredménye. A másik lehetőség a lexémacsere által létrehozott új szó. Ez azt jelenti, hogy a cikk írója a *tömegszerencsétlenség* szóban a *szerencsétlen*-t *szerencsés*-re cserélte. Bármelyik képzési mód mellett tesszük le a voksot, elmondhatjuk, hogy ez az egyedi képzés szemantikai többlettartalmat ad a cím figyelemfelkeltése szempontjából.

5.2.4. Interferenciális játékok

Napjainkban a globalizáció és a többnyelvűség hatására egyre kedveltebbek a nyelvkeverés segítségével létrehozott nyelvi játékok.

- *Folk-kór* (HVG 2013:19)

  Ádány Róza, a Debreceni Egyetem népegészségügyi intézetének igazgatója, kutatócsoportjával az Egészségügyi Világszervezet sürgetésére kezdte el vizsgálni a romák egészségi állapotát. Bár még nincs valós kép a teljes, mintegy 600-800 ezer főre becsült, magyar roma lakosság egészségi állapotáról, mivel **„**származás szerint tilos rutinszerűen egészségügyi adatokat gyűjteni**”**, a felmérésekből kitűnik, hogy a cigány lakosság körében a születéskor várható élettartam tíz évvel is alacsonyabb lehet a magyar átlagnál, valamint, hogy a többségi társadalom 23 százalékával szemben csak 4 százalék éli meg a hatvanévesnél idősebb kort. Kiderült, hogy a kisebbség telepszerű körülmények között élő tagjai körében bár kisebb az elhízás és a magas vérnyomás gyakorisága, de ezeknél a romáknál a jó (HDL) koleszterin szint alacsonyabb, a vércukor szint viszont magasabb a hazai átlagnál, aminek következtében lényegesen magasabb a szív- és érrendszeri, valmint a légúti megbetegedések, illetve a 2-es típusú cukorbetegség előfordulási aránya. A magát cigánynak valló 20-64 év közötti lakosság 725 megkérdezett tagja 90 százalékban mondta magát dohányosnak. A telepek rossz higiénás körülményei kedveznek a fertőző betegégek – fertőző májgyulladás, rühesség, bőrbetegségek – kialakulásának és elterjedésének.

---

[117] „Sorsunkat alakító, akaratunktól független, véletlen(nek látszó) esemény(ek), körülmény(ek) sora.” ÉKsz.[2] 1250.

[118] „Súlyosan kedvezőtlen állapot, sors v. esemény.” ÉKsz.[2] 1250.

[119] „Tömegszerencsétlenségnek itt az számít, amikor legalább 20 ember élete veszélybe kerül, és közülük legalább 5-en meg is halnak.” http://moly.hu/kihivasok/tomegszerencsetlensegek-a-konyvekben (2015.02.21.)

Mivel ismerjük a cím nyelvi játékának jelentését *'népkór'*, elmondhatjuk, hogy elsősorban interferenciális játékról van szó egy a németből vagy az angolból átvett (folk ~ Volk) szó segítségével. Figyeljük meg e szó elemeinek eredetét – ma már nem érezzük szóösszetételnek:

> **folklór** [1880] 'szellemi, szóban élő néphagyomány' Nemzetközi szó, vö. német *Folklore*, angol *folklore*, francia *folklore*: 'folklór'. A szó az angolban keletkezett tudatos szóalkotással a *folk* 'nép' és a *lore* 'tan' szavakból'. Nyelvünkbe a német vagy az angol közvetítette. A *folklorista* 'folklórral foglalkozó személy' [1892] latinosítás eredménye. A *folklorizmus* 'folklórelemek beépítése hivatásos művészek által' és a *foklorizáció* 'a hivatásos művészet motívumainak beépülése a folklórba' tudományos műszók.[120]

A *(folk)lór* és *kór* szavak hasonló hangzása miatt egyúttal paronímiáról is beszélhetünk, valamint a kötőjeles írás miatt természetesen játékról az összetett szavakkal.

5.2.5. Agrammatizmus[121]

- *Hallgatott írók: Lesznie kell* (HVG 2013:14, 32–33.)

  A Pesti Színházban, a Nyitott Műhelyben vagy akár az irodalmi-zenei kocsmákban előadott, zenével összefonódó szerzői felolvasás az 1970-es évek után most újra virágkorát éli. Bár a személyességnek nagyobb a vonzereje, a CD-re rögzített szerzői hangoskönyveknek is keletje van. A négy sikerszerző – Esterházy Péter, Parti Nagy Lajos, Spiró György és Závada Pál március végi felolvasásáról készült „profi minőségű" felvétel ad reményt a magyar irodalom jövőjét illetően. Eszterházy iróniájával szólva: „Magyarország nem volt, hanem lesz", mert „lesznie kell" – a cím tehát Eszterházy leleménye. Ehhez az analógiás szóképzéshez a csak felszólító módban többalakú tővel rendelkező igék (csúszik → csússzon, mászik → másszon) képzése szolgál mintául: *csúsznia kell* / *másznia kell*, **lesznie kell*. A gyerekek kezdeti szóhasználatában is halljuk: csúszni, mászni, **leszni*. Ezek a jelen idejű egyesszám harmadik személyű alakot hasonlóan képzik: *csúszok (/csúszom)*, *mászok (mászom)*, *leszek*, a főnévi igenév alakját azonban nem. Intervokális helyzetben a *v*-s változatú

[120] ESz. 213. (PDF)

[121] „Az agrammatizmus pszicholingvisztikai értelemben a központi idegrendszer betegségét jelenti, amelynek következtében grammatikailag helytelen megnyilatkozások keletkeznek (például rossz szórend, névmások és partikulák elhagyása, hibás ragozás stb.). Témánk szempontjából viszont természetesen nem a betegség következtében és akaratlanul keletkezett grammatikai hibákra kell gondolnunk, hanem az intencióval rendelkező, a normának ellentmondó grammatikai eltérésekre." (Forgács E. 2005: 89)

igetövek 7 *sz*-es és *v*-s változatú igéjének (*lesz, tesz, vesz, hisz, visz, eszik, iszik)* főnévi igenév alakjában az *-n* megnyúlik: és a többi *v*-s változatú igetővel rendelkező igével ellentétben nem csupán *–n (l. főni, szőni),* hanem *-nn-* lesz belőle. Ennek megfelelően tehát: nem **lesznie kell* hanem: *lennie kell* lenne a nyelvtanilag helyes alak.[122]

5.3. Lexematikai nyelvi játékok

Mind a fonematikai vagy a grammatikai nyelvi játékok lexémákat változtatnak meg vagy jelentésüket befolyásolják. A következő a csoportban azok a nyelvi játékok kaptak helyet, amelyek kialakításában nem a fonematika vagy a grammatika játszik fontos szerepet, hanem a morfológiai határok módosítása során keletkeznek új szavak játékos szóalkotás (montázs, játékos szóösszetétel) vagy az összetett szavakkal történő játék révén.

5.3.1. Játékos szóalkotás

- *Energiaszolgáltatók kivéreztetése: Morgásjogfosztás* (HVG 2013:10, 66–67.)

  A kormány által előírt előbb tíz, majd harminc százalékos rezsicsökkentés, a mérőórák gyakoribb leolvasása, az ötezer főnél népesebb településekben kötelezően fenntartott panasziroda: ezek a pluszterhek egyrészt növelik az energetikai cégek költségeit, másrészt kedveznek a Magyar Postának, harmadrészt azonban nem kedveznek a fogyasztónak, mert a várható nyereség csökkenése csökkenti a karbantartási és felújítási munkák anyagi forrásait, az elavult és elhasznált műszaki megoldások következtében tehát gyakoribbak és hosszabbak lesznek az áramkimaradások. Az illetékes fideszes munkacsoport vezetője a fogyasztók tájékoztatását ezekről a problémákról rezsicsökkentés-ellenes magatartásnak minősítette és bepanaszolt két energiaszolgáltató céget a Magyar Energiahivatalnál, meg*fosz*tva őket ezzel *morgásjog*uktól.

  A nyelvi játék két közös taggal rendelkező összetett főnév montázsának eredménye: *morgás<u>jog</u>* + *<u>jog</u>fosztás*[123].

[122] Keszler: *Az igetövek*. In: *Magyar grammatika* , 95-103.
[123] „Az az eljárás, ill. tény, hogy vkit vmely jogától vagy a jogaitól megfosztanak.“ ÉKsz.[1] 627.

A ius murmurandi, azaz a *morgásjog* az ókori Rómából származik, jelentése: „A morgás joga; azaz: a népnek ahhoz joga van, hogy elégedetlenségének hangot adjon.”[124]

Ettől a jogától fosztott meg tehát a Magyar Energiahivatal két energiaszolgáltató céget.

- *Szlovák történészek Esterházy Jánosról : Bűnbaklövés* (HVG 2013:12, 42–44.)
  „Az üldözött zsidókért való kiállásáért és a szlovákokkal való békés együttélés meghirdetéséért is vértanúként, nemzeti hősként tisztelik Magyarországon Esterházy Jánost, aki a Felvidéken élt. Szlovákiában viszont hivatalosan háborús bűnösnek, hazaárulónak számít” –, minden tettét félreinterpretálják, a bűnbak szerepét osztják rá. Hazaáruló például, mert nem fogadta el a fennálló határokat vagy háborús bűnös, mert 1938-ban, bár ellenzékiként, de a félfasiszta szlovák kormány idején a parlament tagja volt. Azt állítják, hogy önző érdekek irányították, amikor 1942-ben a kormány tagjai közül ő egyedül nem voksolt a szlovákiai zsidóság Auschwitzba deportálása mellett vagy kiállt a magyarországi szlovákok mellett. Ezért nagy volt a szlovákok felháborodása, amikor két éve Kassán szobrot állítottak Esterházynak. A magyar történészek mindent megtesznek rehabilitációjáért, de ez nem lesz könnyű a szlovák megingathatatlan meggyőződésével szemben.
  A nyelvi játék ebben a címben is egy montázs által jött létre:
  bűn<u>bak</u>[125] + *<u>bak</u>lövés*[126]*:* Ismét az első szóösszetétel második tagja és a másodiknak az első tagja egyezik meg, és ezáltal átfedi egymást.

- *Német ágazati nagyhatalmak: Beleszólás-szabadság* (HVG 2013:17, 29–30.)
  A német érdekegyeztetési vitákban a sztrájkoló dolgozók többnyire el tudják érni céljukat, ezért nem csak szólás- azaz véleménynyilvánítási szabadságuk van, hanem majdhogy nem „beleszólás-szabadság”-uk. Tiltakozásaik időpontját is jól választják meg a tanárok például az érettségi időszakára időzítik megmozdulásaikat.

---

[124] http://www.kislexikon.hu/jus_murmurandi.html (2015.02.11.)

[125] **bűnbak** [1863] Német mintára alkotott tükörszó, vö. német *Sündenbock* ’bűnbak’ (*Sünde* ’bűn’ + *Bock* ’bak’). Az elnevezés az ótestamentum szövegén alapszik. Hasonló szemléletmódon alapuló elnevezésre vö. még: angol *scapegoat* ’ugyanaz’, tulajdonképpen ’menekülő bak’, olasz *capro espiatorio* ’ugyanaz’, tulajdonképpen ’engesztelő kecskebak’. ESz. 102. (PDF)

[126] **baklövés** [1835] Összetett szó, előtagja a *bak*, utótagja a *lövés* főnév, mely utóbbi a *lő* igéből *-és* névszóképzővel keletkezett. Jelentéstanilag az összetétel kialakulására hatással volt a *bakot lő* ’nevetségessé teszi magát, kirívó hibát követ el’ szólás [1796], mely német mintára alakult ki nyelvünkben, vö. német *einen Bock schießen* ’hibát követ el’, tulajdonképpen ’bakot lő’. A bizalmas társalgási nyelvben használatos *baki* ’botlás, hiba’ [1958] a *baklövés* főnévből alakult szórövidítéssel és *-i* kicsinyítő képzővel. ESz. 65. (PDF)

Ismét a fentiekhez hasonló montázs a nyelvi játék eszköze: *beleszólás* + *szólásszabadság*, bár itt az első összetett szó első tagja nem főnév, hanem igekötő. Ezenkívül ez a cím nyelvi játék összetett szóval, hiszen a *szólásszabadság* főnevet helyesen egybeírjuk és nem kötőjellel, mint a fenti címben.

- *Értékpapírba fektető parlamenti képviselők: Megtakarító brigád* (HVG 2013:7, 63-64.)

  Befektetéseiket illetően óvatosabbak lettek a parlamenti képviselők, néhol talán túl óvatosak is: Sok részvénytől megváltak, olyanoktól is, amelyek azután magas hozamot produkáltak volna. A csődbement E-Star részvényeinek esése természetesen veszteséget hozott némelyiküknek, de a cikk szerint nem kell féltenünk a magyar politikusok többségét – millióik vagy inkább százmillióik vannak kötvényekben, befektetési jegyekben és részvényekben. Nem mindegy azonban, hogy mindezeket névértékük vagy árfolyamértékük alapján adják meg adóbevallásukban: A különbség akár egy igen jelentős összeget, tehát több millió forintot is kitehet.

  Ismét egy montázst olvashatunk: egy igekötös ige igéje és második szó első tagja egyeznek meg, utóbbihoz még a melléknévi igenév *-ó* képzője járul: *megtakarít+takarít-ó-brigád.*

  Érdemes talán közelebbről megnéznünk a *megtakarít* tárgyas ige jelentéseit, hiszen a cikk tartalmából nagyon sokat felidéznek: „**1**. < Pénzt > takarékosan félretesz és összegyűjt. **2**. Takarékosan bánva vmivel fölösleges tartalékra tesz szert belőle.”[127]

  A *brigád* sokunk számára nagyon „szocialistán” hangzó főnév, melynek eredete: „Olasz jövevényszó, mely német közvetítéssel is nyelvünkbe kerülhetett, vö. olasz *brigata, brigada* ’dandár; csapat’; vö. még: német *Brigade* ’ugyanaz; katonai egység’. Az olaszban a *briga* ’viszály, harc, küzdelem’ szóból keletkezett, végső soron azonos eredetű a *brigadéros* és a *briganti* szavainkkal. ’Munkacsapat’ jelentése az orosz hatására fejlődhetett.”[128] Tehát egyfajta egységet fejez ki egy csoport tagjai között, ami a parlamenti képviselők esetében inkább csak az anyagi célok tekintetében valósulhat meg.

[127] ÉKsz.[2] 904.
[128] ESz. 94 (PDF)

- *Drága bankkártyák : Műanyagiak* (HVG 2013:10, 80–81.)

  „Bankválasztás előtt érdemes alaposan végigböngészni a betéti bankkártyák használatának feltételeit, az eltérő díjakon spórolni lehet.” – olvassuk a cikkben, de ez sajnos manapság már nem elég a spóroláshoz. A készpénzfelvét ugyanis már bankunk saját ATM-jéből sem ingyenes, és a kártyás vásárlásért bizonyos bankok a kedvezményezettek körén kívül már mindenkinek díjat számolnak fel. A kedvezményezettek: az állami és önkormányzati intézményeknél, vállalatoknál dolgozók, a 14–24 éves diákok, a Fundamenta lakás-takarékpénztári szerződéssel rendelkezők, a nyugdíjasok és a Földhitel- és Jelzálogbank vállalati partnereinek alkalmazottjai.

  A *műanyag* szó a ’bankkártyára’ utal, az *anyagiak* jelentése: ’pénzügyekkel kapcsolatos’.

  Itt másfajta montázzsal állunk szemben. A második tag nem összetett szó, tehát egy az egyben beleolvad az elsőbe: *mű<u>anyag</u>* + *<u>anyag</u>iak*.

- *Égitestesedés* (HVG 2013:34, 50.)

  Christof Wetterich, a Heidelbergi Egyetem elméleti fizikusa azt állítja, hogy „Mégsem biztos, hogy tágul a világegyetem”, hiszen nemcsak a távolodás befolyásolja a(z esetenként már nem létező) galaxisok által kibocsátott fénysugarak hullámhosszát, hanem az elemi részecskék tömegének növekedése is. „Minél könnyebbek egy atom elemi részecskéi, annál alacsonyabb lesz az általa kibocsátott fotonok energiaszintje, ami befolyásolja a fény hullámhosszát is. […] Mivel a legtávolabbi látható – esetenként már nem is létező – galaxisok fénye évmilliárdok alatt ér el a Földre, a távolságukkal arányos vörösességük arról is árulkodhat, hogy ennyivel régebben még mindenhol könnyebbek voltak az elektronok, mint ma.”

  Vizsgáljuk meg az összetétel alapszavainak és képzőinek eredetét és jelentéseit: *égitest* + *test* + *es* + *ed* + *és*.

  Az *égitest* a „[…] világűrben levő (természetes eredetű) anyagi test […]”[129]

  A *test* ismeretlen eredetű szó, „jelentéseire vö. latin *corpus* ’test, holttest; férfiasság; személy, egyén; állomány, anyag, lényeg; testület’; vö. még: német *Körper* ’élőlények teste, törzse; matematikai, fizikai téridom; valaminek a fő része; testület’. Hasonló jelentéscsoportok számos más európai nyelvben is kialakultak az emberi testet jelölő szó használatában. Korai származékai a *testi* [1372 u.], *testes* [1456 k.], *testesít* [1513],

[129] ÉKsz.[2] 245.

testesül [1519], *testiség* [1650], továbbá nyelvújítás kori főnévi származéka még a *testület* [1834].” [130]

Az *-s* névszóképző az „egész magyar nyelvtörténet folyamán változatos jelentésárnyalatokkal nagyszámú származék képzésére szolgált. Mai nyelvünkben leggyakrabban és legelevenebben főnévi alapszavakból elsősorban ’valamivel ellátott, valamivel rendelkező’ jelentésű melléknevеket hoz létre”[131]

A *testes* melléknév jelentései: „**1**. Nagytestű, jó húsban levő, kövéres. **2**. Vastag, széles < tárgy > […]”[132]
A -d gyakorító igeképző „Ősi eredetű toldalék, a finnugor (uráli) *-*nt* gyakorító képzőre vezethető vissza.”[133]

Az *-ás/-és* „egyike legelevenebb képzőinknek, minden igéből hozhat létre cselekvés, történés jelentésű névszót”[134].

Ismét egy montázzsal állunk tehát szemben, melynek második tagja beleolvad az elsőbe – ebben az esetben csak a második tag képzői maradnak meg –, illetve az első tag második része tűnik el.
Talán egy mondattal össze lehetne foglalni a cikk címét: *égitestek testesednek*, válnak tehát *testes*ebbé.

- *Köz-mű-balhé* (HVG 2013:1, 104–105.)

A közműszolgáltatók által bezsebelt extraprofit maximálása a visszaállamosítást célozza, a zömmel közösségi tulajdonban lévő hulladékgazdálkodásban azonban az állam nem teszi ugyanezt. A hulladékhasznosítás koordinációjának államosítása lényegében már megtörtént, de ebben az ágazatban árcsökkentésnek nyoma sincs, míg az egyelőre jórészt magántőkével működő energetikai közszolgáltatások árait a kormány igyekszik fogyasztóbaráttá faragni. Az állam eddig sikeresen védte polgárait a magántulajdon „harácsolásától”, de úgy látszik, sokkal kevésbé óvja őket saját magától. Mivel ez egy igazi és nem műbalhé, véleményem szerint ez a nyelvi játék elsősorban játékos szóösszetétel, tehát *közmű* + *balhé*. Ez az írásmód azonban a

[130] ESz. 741. (PDF)
[131] ESz. 634. (PDF)
[132] ÉKsz.[2] 1337.
[133] ESz. 135. (PDF)
[134] ESz. 54. (PDF)

montázs lehetőségét sem zárja ki teljesen, melyben a két egymás mellett lévő tag „egymásra másolása történik”: *közmű* és *műbalhé*.

- *Orosz-ukrán gázcsörte* (HVG 2013:5, 71.)

  A történtek leírása és maguk az események is valóban egy *csörté*re, tehát a vívásban lefolytatott küzdelemre hasonlítanak. A *csörte*[135] másik elnevezése *asszó*, mely támadások és riposztok egymásutánja. Ezek sikerességét egy tus dönti el. A cikk alapján sokkal kevésbé lehet eldönteni, mint a vívásban, hogy ki indította a támadást, hiszen lehet, hogy a cikkben leírt lépéseknek is vannak előzményeik. A történések pontokba szedve:

  1. Az ukránok azt állítják, hogy időben figyelmeztették Moszkvát, miszerint nem tartanak igényt a teljes leszerződött mennyiségre.

  2. Kijev tímilliárd dolláros megállapodást ír alá a brit-holland Royal Dutch Shell céggel.

  3. A Gazprom orosz gázipari monopólium hétmilliárd dolláros számlát nyújt be Ukrajnának.

  4. Az ukránok egyelőre nem akarnak fizetni …

  Az oroszok és az ukránok között a csörte tehát a gázszállítás és a fizetés miatt folyik.

- *XVI. Benedek váratlan lemondása : Pápapálya* (HVG 2013:7, 18–19.)

  Amikor 2005 áprilisában XVI. Benedek pápa került a katolikus egyház élére, vegyes érzelmek és remények fogadták. A folytatás hasonlóan alakult: A mérleg pozitív oldala könnyebb, mint a negatív: a második vatikáni zsinat által meghirdetett reform, a kölni ifjúsági találkozó, a beszéd a Bundestagban vs. a „fejlődés” konzervatív fordulata, az ökumenizmus hiánya, a holokauszttagadók nem egyértelmű elítélése a katolikus egyházban, a pedofilbotrányok nem teljes körű kivizsgálása, a bűnösökkel szembeni túlzott tolerancia, példátlan kilépési hullám a német katolikus egyházban, a mindennapi élet problémáinak fel nem ismerése, vagy azok eltagadása, egy nemi erőszak áldozatának, aki az esemény utáni tabletta felírását kérte, visszautasítása stb. Sokak szerint „igazi reformernek egyedül a lemondással bizonyult”.

---

[135] **csörte** [1940] ’asszó’ Szóelvonással keletkezett, mesterséges szóalkotás eredménye. A régi nyelvi *csörtöl, sertel* ’fegyvert összeüt, összezördít’ [1784] alapján hozták létre az *asszó* magyarítására. A *csörtöl, csertel* ugyanazon tő származéka, mint *csörtet* igénk. A *csörte* a sportnyelv műszava. ESz. 131. (PDF)

Ez a nyelvi játék egyrészt játékos szóösszetétel: például az *életpálya* mintájára, másrészt a *pálya* főnév poliszémiáján alapuló játék is, hiszen jelent többek között ’útvonalat, életutat, hivatást, irányt’ is.

- *Ellentmondásos e-cigaretta: Füstirtók* (HVG 2013:7, 59–60.)
  A cikket végigolvasva szembetűnik, hogy a cím nagyon is ellentmondásos: Kik / Mik a füstirtók? A hagyományos amerikai és japán dohánygyárak, amelyek forgalmuk elvesztése miatti félelmükben száz milliókat költenek az elektromos cigaretta fejlesztésére, illetve az e-cigaretta piacát uraló cég részesedéseinek felvásárlására? Lehetséges, hogy maguk a kínai Hon Lik gyógyszerészeti kutató által feltalált és a valódi cigarettázást egyre jobban imitáló e-cigaretták a füstirtók? Ezek bár nem füstölnek, mégis korántsem ártalmatlanok, hiszen a páraképződést elősegítő anyagok között olyanok is akadnak, amelyeknek semmi keresnivalójuk az emberi szervezetben. A másik probléma abban áll, hogy a fiatal nemzedék a nemdohányzás helyett a számtalan ízben elérhető e-cigit választja majd, ezáltal nem kevés mérget belélegezve.

  Az *irt*[136] igéhez, illetve annak jelen idejű melléknévi igenév alakjához (*irtó*) értelemszerűen különböző főnevek járulhatnak, mint például: *szellem, rovar* stb., az eredmény ennek megfelelően: *szellemirtók* / *rovarirtók.* Ezeket mintául vevő játékos szóösszetétel tehát a *füstirtók* szó.

- *Lókorkutatás* (HVG 2013:10, 47.)
  Mivel a régészek 9 ezer évesre becsült kőeszközöket és szobrokat, köztük egy lovat ábrázoló, 135 kilós alkotást is találtak, ezért feltételezik, hogy a most ismert kultúrfajták őseit a lóban már nem csak zsákmányt látó pusztai népek 5500-6000 évvel ezelőtt, valahol a mai Ukrajna, illetve Délnyugat-Oroszország és Kazahsztán területén kezdték kézhez szoktatni. Ennek nem mond ellent az a lehetőség, hogy az emberiség erre fogékony része egymástól függetlenül több helyen is elkezdte a lovakat szelidíteni.

[136] **irt** [1271] Vitatott eredetű: 1. Ősi, uráli kori szó magyar képzéssel. Uráli megfelelőit lásd az *arat* szónál. 2. jövevényszó egy török nyelvből a honfoglalás előtti időből, magyar képzéssel. Törökségi megfelelőit szintén lásd az *arat* szónál. Végződése a műveltető *-t* igeképző. A szó eredetileg két szótagos volt, a szó belseji magánhangzó kieséses szóhasadást idézett elő az *irt* és az *arat* között. Eredeti jelentése ’kivág, levág, kiirt, kigyomlál’ lehetett. Származékai az *irtvány* [1271] és az *irtás* [1454]. ESz. 316. (PDF)

A cím játékos szóösszetételének egyes részei jól érthetőek: *ló* + *kor* + *kutatás*. Leginkább talán az összetétel egészének lehetséges jelentése(i) hívják fel figyelmünket: Mit kutatnak tulajdonképpen? Az egyes lovak *kor*át?

Bár a cikkben nem az *ókor*ról van szó, hanem az őskorról (i.e.4.évezredig), mégis elképzelhetőnek tartom, hogy analóg módon az *ókor* mintájára történt a képzés, mely új lexémát eredményezett. A *lókor* szó egyúttal paronímiát alkot az ókor szóval.

- *A lóhúsevés kultúrtörténete : Étkezési csemegeparipa* (HVG 2013:10, 46–48.)

  Már a cikk címében láthatjuk az utalást a (pogány) magyar hagyományokra, melyeknek megfelelően jóízű és egészséges étel készülhetne lóhúsból, ha a háborús emlékek és a keresztény világ ellenkezése miatt Európa nagy részén nem idegenkednének tőle. Pedig Franciaországban, Angliában és Németországban is történt próbálkozás a sertéshús lóhús által való helyettesítésére, Szlovéniának pedig lóburgert árusító saját gyorsétteremlánca van. A probléma elsősorban az, hogy az illegálisan a burgerbe kevert lóhúsnak nincs közegészségügyi igazolványa és nem tudni, hogy a levágott állatok nem kaptak-e levágásuk előtt például az emberre veszélyes gyógyszert.

  Ez a nyelvi játék több típust is egyesít magában. Egyrészt játékos szóösszetétel: *csemegeparipa a csemegepaprika* mintájára. Másrészt hangelvonás és hangcsere is egyben: *paprika* → *paripa*, a *pr*-ből csak az *r* marad meg és a *paprika k*-ját *p*-re cserélik, ezáltal paronímiáról is beszélhetünk.

- *Orrfényvesztés* (HVG 2013:15, 47.)

  Zselégolyócskák és apró ventillátorok, szagpermetező doboz, asztali hősugárzóra emlékeztető szagokat megjelenítő szerkezet vagy többféle szagot a levegőbe pöfögni tudó patron – a szagoskép technológiájának a tökéletesítésén japán, amerikai és dél-koreai kutatók, valamint mérnökök dolgoznak. A cél több százezer illat „valóságos“ életre keltése, például a főszereplő pizzájának vagy akár egy női szereplő parfümjének érzékeltetése.

  Az *orrfényvesztés* játékos szóösszetétel analóg módon, a *szemfényvesztés* szó mintájára jött létre, melynek eredete és jelentései:

  > „[1547] Összetett szó, előtagja, a ’szem világa’ jelentésű *szemfény* maga is összetétel, az utótag pedig a *veszt* ’elpusztít, elront’ ige *-és* névszóképzős származéka. Az összetétel eredetileg az ősvallás szókincsébe tartozhatott, s keletkezésének szemléleti alapja az, hogy a varázsolást, bűvészkedést gyakran a szem elkápráztatásával, a látás akadályozásával végezték.

> Ugyanezen tagokból keletkezett az *-ő* melléknéviigenév-képzős *szemfényvesztő* [1577] elnevezés is. Jelentéstanilag hasonló szavakra vö. német *Blender* 'szemfényvesztő, szélhámos' (< *blenden* 'vakít'), *Blendwerk* 'szemfényvesztés' (*blenden* 'vakít' + *Werk* 'mű, cselekedet, munka')."[137]

A **szemfény-* tehát csak a *szemfényvesztés* szóösszetételben található meg, vagy a birtokos jelzős szerkezetben: valakinek a *szeme fénye*, ami azt jelenti: nagyon fontos számára, vigyáz rá.

Ha létezne *orrfény*, nem ugyanezt jelentené az orra vonatkoztatva, mint a *szemfény*, tehát nem az állapotáról és fontosságáról adna információt. Első gondolatunk inkább az lenne: az orr fénylik, vagy ragyog valami krémtől. A cím szóösszetételének azonban a *szemfényvesztés*hez hasonló jelentést tulajdonítunk, ugyanis olyan erős a *szemfényvesztés* lexémára való asszociációnk, hogy ezt a jelentést az *orrfényvesztés*be is beleérezzük.

- *Amerikai energiabőség: Özöngáz* (HVG 2013:16, 74–75.)

  Az USA akár exportőrré is válhat földgázból a légnemű szénhidrogént úgynevezett palagázként a sziklarétegek repedéseiből kinyerő, rengeteg vizet igénylő repesztéses technológia kiaknázásával. Ennek a technológiának már a kezdeti kiaknázása is érezteti hatását: Az északkeleti államokban a földgáz ára az európai ár harmadára és a japán ár negyedére csökkent, illetve a készletek már nemcsak másfél évtizedre, hanem mintegy száz évre lesznek elgendőek. Amerika újraiparosításával kecsegteti Obama elnököt és több amerikai politikust annak reménye, hogy Washington minimálisra csökkentheti például a közel-keleti olajforrások szerepét, és az eddigi mennyiségnek már csak 40%-át importálja majd baráti országokból,. Emellett azonban sajnos háttérbe szorul a környezetbarát energia kitermelésének támogatása.

  Az *özöngáz* játékos szóösszetételt feltehetőleg az *özönvíz*[138] mintájára, tehát analóg módon képezték.

- *Hangyaéletpálya* (HVG 2013:17)

  A meglepően konkrét címet olvasva talán egy másfajta szöveget várnánk, éppen ez a meghökkentés kelti fel érdeklődésünket.

---

[137] ESz. 692. (PDF)
[138] Jelentése 'nagy mennyiségű áradó víztömeg'.

Svájcban a Lausanne-i Egyetem kutatói hangyák hátára egyedi kódokat ragasztva 41 napon át megfigyelték az apró rovarokat. Megállapították, hogy a gondozók feladata (a királynő és az utódok ápolása), valamint a takarítók és az élelemgyüjtők munkakörei egy *élet*re szólnak.

A játékos szóösszetétel az *életpálya* főnév jelentésén alapul: ’életút’.

- *Pedagógusállamosítás* (HVG 2013:20)

  A kormány úgy határozott, hogy „minden állami és önkormányzati iskolában dolgozó oktató automatikusan – s egyben kötelezően – tagja lesz a Magyar Pedagógus Karnak (MPK)”, így ez a teljhatalmú állami szervezet ellehetetleníti a már működő szakmai szervezeteket.

  Az *államosítás* szó jelentése: ’állami tulajdonba vétel’. Intézményeket, földeket vagy gyárakat szoktak állami tulajdonba venni. A pedagógusok *államosítása* a pedagógusoknak az állam által való kisajátítását, önállóságuk megszűnését jelenti.

- *Rekordáradás a Dunán : Vízparancs* (HVG 2013:24) Címlap)

A képen egy helikopter látható, melyre vastag láncon egy káddugó van erősítve, erről pedig víz csöpög le, mintha most húzták volna ki a kádból. Onnan aztán ömlik a víz törvényszerűen lefelé. A lefelé persze Magyarország felé, hiszen a Duna is csak arrafelé folyik, amerre a talaj lejt.

A címlappal kapcsolatban ugyanennek a lapszámnak három cikkét kell megemlíteni.

1. *Rekordáradás a Dunán : Feszített víztükör* (HVG 2013:24, 8-11.)
„Komoly katasztrófa nélkül levonulni látszik az emberemlékezet óta legnagyobb dunai árhullám, de ez nem a főszerepben tetszelgő politikusoknak, hanem a védekezésben részt vevő civileknek és hivatásosoknak köszönhető – meg a szerencsének." A „miniszterelnök személyesen vette kezébe a védekezés irányítását […] hol Bakondi György katasztrófavédelmi parancsnok, hol Pintér Sándor belügyminiszter vagy Tarlós István budapesti főpolgármester társaságában tűnt föl, hogy csizmában dagasztva a sarat, máskor térképek fölé hajolva, vezénylő tábornokként szerezzen érvényt az általa kiadott »Gátat nem adunk fel!« csatakiáltásnak." Többek között ez és az ehhez hasonló 'Vigyázz, kész, tűz!' „csatakiáltás" is sugallhatta a címoldalon található nyelvi játékot: *tűzparancs* helyett *víparancs*.
És a víz *parancs*olt. A cikkben olvashatjuk, hogyan *parancs*olta meg, hogy legyen nemzeti összefogás, hogy átszivárgás miatt zárják le a Batthyány tér metrómegállót és hogy nyilvánvalóvá legyen, mit kellett volna tenni védekezés és kármentesítés helyett az elmúlt években az aktív árvízvédelem ügyében.
A másik nagy probléma abban állt, hogy miközben „a médiumok többségéből szünet nélkül áradt a politikai propaganda, a lakosság időnként zavaros híreket kapott arról, mekkora veszélyben van."
Ennek a cikknek a címe is nyelvi játék, hiszen az uszodákban van általában *feszített víztükör*, mely azonban inkább csak a belső árterületek lecsendesedett vizére lehetett jellemző.

2. A *Dunaparti* (HVG 2013:24, 8-9.) a második a témába illő cikk, mely egyrészt Orbán Viktor 'óvó-védő atya' szerepében való tetszelgését, másrészt az ellenzék elleni politikai támadásait részletezi. Mintha kiadták volna az 'udvari médiamunkásoknak' a *tűzparancs*ot.
Ez a cím is 'játékos', hiszen a helyesen kötőjellel összekötött *Duna-part* és az esetleges *dunai parti* (buli) jelentése is felidéződik benne. A kormányfő számára ugyanis az árvíz valóságos jutalomjáték, tehát igazi *dunai parti*.
Így itt játékos szóösszetételről és az összetett szavakkal való játékról beszélhetünk.

3. A harmadik cikk elemzése dolgozatom 109-110. oldalán található: *A szonszéd vize* (HVG 2013:24, 11.)

- *Demográfiai leépülés Magyarországon : Egyke és egysemke* (HVG:32, 6-9.)

Magyarországon a demográfiai vitáknak három fontos vetülete van. Az első a népesség csökkenése, melynek az az oka, hogy a „halottak száma évről évre 30-40 ezerrel

meghaladja az újszülöttekét". Magyarország a termékenységi adatok alapján a hat kontinens 223 állama közül a 203., az Európai Unió országai között pedig az utolsó helyen áll. A második kérdés, ami felmerül, Orbán Viktor kormányzása alatt miért csökkentek tovább a születések, annak ellenére, hogy „az előző kabinetek megszorításainak[139] többségét feloldották." A harmadik probléma abban áll, hogy az Orbán kormány szelektív család- és szociálpolitikát folytat: A „megélhetési gyermekvállalást" mereven elutasítva láthatóan nem kívánja támogatni az elszegényedett rétegeket – nem utolsósorban a cigányság jelentős hányadát. A vezető politikusok elfelejtik azonban, hogy előreláthatólag az országban egyre nagyobb olyan területi egységek alakulnak majd ki, amelyekben a lakosság többségében roma származású lesz.

Az *egyke* szó már több, mint kétszáz évvel ezelőtt jelent meg a magyar szókincsben: „[1806] 'egyszülött, egyetlen gyermek' Származékszó, alapszava az *egy* számnév, *-ke* végződése kicsinyítő képző. A Dráva alsó folyásának vidékéről, illetve délkelet-dunántúli nyelvjárásokból került a köznyelvbe."[140]. Ez a szóképzés olyannyira lexikalizálódott, hogy ma már nem érezzük a kicsinyítőképző jelenlétét. Az *egysemke* lexéma a Heti Világgazdaság címeiben alkotott játékos szóösszetételek tipikus példája. Mindent elárul: A jelenleg tipikus egygyermekes családtípust felváltja majd a gyermektelen 'család' típusa.

- *Bankcsapdák* (HVG 2013:34, 65.)

  A bankok Magyarországon számos teher alatt roskadoznak, többek között az adósok által késedelmesen vagy egyáltalán nem törlesztett hitelek alacsony fedezettségétől, különadóktól, tranzakciós illetékektől, devizahitel-mentésektől. Ezek a „bankcsapdák" nagyban akadályozzák a hazai bankok zavartalan működését. A legtöbb bank veszteségeket könyvel el, sőt bizonyos bankok kivonulnak a magyar piacról.

  Bár a *bankcsapdák* szóösszetétel (*bank* + *csapda*) kialakításakor mintául nyilván a közismert *tankcsapda*[141] szó szolgált, mégis véleményem szerint ez a nyelvi játék több, mint egyszerű hangcsere, hiszen a cikkben valóban a bankoknak állított '*csapdák*ról' van szó.

---

[139] Ilyenek voltak például a közszféra bruttó bértömegének befagyasztása, a 13. havi illetmény és nyugdíj megszüntetése. Megjegyzés: Ezek helyett Orbán Viktor kormányzása alatt új megszorítások születtek, többek között 2012-ben 10 ezer forinttal csökkentették a gyedet.

[140] ESz. 166. (PDF)

[141] L. dolgozatom 30. oldalán: *Milyen a jó iskola? : Tancsapda* (HVG 2013:12, 46-47.)

5.3.2. Nyelvi játékok összetett szavakkal

- *E-Star, hulló csillag* (2013:2, 94-95.)

  A csődeljárás alatt álló *E-Star* Alternatív Nyrt. kötvényeinek tulajdonosai alig kapnak vissza valamit eredeti befektetésükből, hiszen a kötvények mögött nincs fedezet, és a kötvényesek ki nem fizetésével az *E-Star* a nullára vitte le részvényei értékét. A cég anyagi forrásai vészesen apadnak és természetesen újabb befektető sincs a láthatáron. Az *E-Star* a szolgáltatásáért kapott pénzből sem tudja visszafizetni adósságát, mert számos önkormányzat nem fizetett.

  A *hullócsillag* **„**a Föld légkörében felizzó meteor(darab), melynek útját fényes sáv jelzi.“[142] Az összetett szó különírása megerősíti a címbeli utalást egy szólásra: „**{hanyatlóban van/lehanyatlik/leáldoz} a csillaga** vkinek/vminek. *Vége van dicsőségének, sikereinek, elpártol tőle a szerencse.*”[143]

- *Vas, akarat* (HVG 2013:6, 63-64.)

  Az újságcikk címe egyrészt a konténerek többségének alapanyagára, a *vas*ra, illetve annak legfontosabb ötvözetére az acélra, másrészt a két egymással ellentétes *akarat* összeütközésére mutat rá: Demján Sándor a Vállalkozók és Munkáltatók Országos Szövetségének elnökének *akarat*a, aki mindent megtesz azért, hogy megépüljön a XV. kerületben a józsefvárosi piac utódjának szánt Magyar Ázsiai Kereskedelmi és Szórakoztató Központ és akinek természetesen jelentős anyagi érdekei fűződnek a projekt megvalósulásához, vele szemben pedig a XV. kerület lakóinak és polgármesterének kétségbeesett küzdelme, akik attól félnek, hogy a primitív konténerváros miatt az ingatlanok elértéktelenednek és a közbiztonság romlik.

  A *vasakarat* mint alapszó egy szóösszetétel, melynek jelentése: „Nehézségek által meg nem ingatható, le nem győzhető, nagyon erős akarat.“[144] Két szóba írva, tehát több elemre bontva egy morfémaszerkezeti nyelvi játékot eredményez, valamint kiemeli az utalást mindkettő – a *vas* és az *akarat* szóra.

- *Rezsicsökkentés – bármi áron : Fűtők érték alatt* (HVG 2013:12, 63-64.)

  „Jogszabályok sorozatával kényszeríti rá a kormány az energiacégekre a […] tarifacsökkentést”, melynek következményeképpen a gázcégek – többek között a Főgáz, a Tigáz és a GDF Suez – mintegy 17 milliárd forint veszteséget termeltek 2011-

[142] ÉrtSz.+ 659.
[143] Forgács T., *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 57.
[144] ÉrtSz. VII. 255.

ben, míg a négy egyetemes áramszolgáltató – az Elmű, az ÉMÁSZ, a Démász és az E.On – együtt több mint 20 milliárd forint mínuszt hozott össze. Az állam célja nem csupán a *rezsicsökkentés* „bármi áron”, hanem hosszú távon ezeknek a cégeknek a kivéreztetése, majd *érték alatti* megszerzése.

A cím nyelvi játéka egyrészt a *fűtőérték*[145] összetett szó tagokra bontását jelenti, másrészt a *fűtő* főnevesült melléknévi igenévhez a többes szám jelének hozzácsatolását: *fűtő* + *-k.* Valakik, aki a fűtést foglalkozásaként végzik, ezek ebben az esetben az energiacégek.

- *Színre lép Abramovics fia : Örökös ifjú* (HVG 2013:13, 59-60)

  „Apja nyomdokaiban járva szibériai befektetéssel szállt be az olajüzletbe a Londonban élő orosz milliárdos, Roman Abramovics egyik fia, Arkagyij.”

  A cikk az *ifjú*, alig 20 éves Arkagyij legnagyobb ügyletét írja le, melyben mint az idén februárban 25 évre kiadott bányászati koncesszió új tulajdonosa, 26 millió dollárt fizet a koltogori kitermelési jogokat birtokló cégért, a CenGeo Holdingsért, további 20 millió befektetésére pedig kötelezettséget vállal. Az ifjú vállalkozó első szárnypróbálgatásai azonban már mintegy három évvel ezelőttre datálhatók: megvette többek között a Kajmán-szigeteken bejegyzett Crosby Asset Management társaság negyedét, majd 45 százalékra növelte benne a tulajdonrészét, kísérletezett olajkereskedéssel Kazahsztánban — több mint 600 ezer dollárért vásárolt be orosz gáz- és olajipari vállalatok részvényeiből, majd néhány hónap elteltével 70 ezer dollárnál is nagyobb haszonnal adta el őket. Az értelmes, találékony és fogékony fiatalembert döntéseiben még apja irányítja, akinek neve is nagyban hozzájárult ahhoz, hogy fia az állami többségű orosz bankcsoport, a VTB nemzetközi ügyleteit kezelő VTB Capital londoni kirendeltségén gyakornoki helyhez juthasson.

  Az *örökös*[146] szó (fn) ebben az esetben elsősorban a valakinek a hagyatékát öröklő személyre utal. A szó másik jelentése (mn) – „soha el nem múló, örökké tartó“[147]. A cikk írója nem feltétlenül az *örökifjú* szóra akarja a figyelmet irányítani, melynek jelentése: „Olyan, aki, ami sokáig fiatalos, öregségben sem megtört, akin, amin nem

---

[145] „A *fűtőérték* a földgáz tökéletes elégetésekor felszabaduló energia mennyiséget jelenti […]” http://www.tigazdso.hu/tudnivalok/futoertek (2015.02.14.)

[146] „**örök** [1086 **tn**. (?), 13. század második fele] Valószínűleg jövevényszó egy török nyelvből a honfoglalás előtti időből, vö. jakut örǖ, ürǖ ʻhosszan, állandóan, egészenʻ. Ennek a török *ür ʼrégmúltʻ lehetett az előzménye. A magyarba az ótörökben elszigetelődött *ürük ʻállandó, hosszan tartóʻ alakban kerülhetett.“Szárrmazékai: […] örökös [1495 e.] […]. ESz. 600.

[147] ÉrtSz.+ 1208.

látszik, nem érződik az öregség."[148] Ennek ellenére az asszociáció ereje miatt a példa helyet kell kapjon a 'Nyelvi játékok az összetett szavakkal' csoportban.

A nyelvi játékot egy vonatkozói mellékmondattal is lehetne definiálni – az ifjú, aki örököl A címben szereplő két szó megszokott sorrendje azonban kevésbé lenne figyelemfelkeltő: *ifjú örökös*.

- *Üzem, zavar* (HVG 2013:18, 53-54.)

  Az „egyszer használatos", hiányos tudással, koruknak nem megfelelő szintű számolási és szövegértési készségekkel rendelkező (leendő) szakmunkások valódi üzemzavart okozhatnak cégükben, melyek nem eléggé nyitottak és felkészültek oktatásukra. A három éves (túl rövid ideig tartó) szakiskolai oktatásban nem kapott helyet az informatika, az iskolai gyakorlati oktatás alapanyagaira nincs pénz, az alapfokúnál is alacsonyabb szintű, csak számukra összeállított nyelvvizsga tovább mélyíti majd a szakadékot az elitgimnazisták és a szakiskolások között.

  Az *üzemzavar* főnév jelentése: „Vmely üzem v. gép munkájának, termelési v. működésbeli folyamatosságának üzemi hibából v. természeti akadályból eredő kényszerű, váratlan szünetelése."[149]

  Itt a meghökkentés a mellérendelő szintagmává alakításon alapul, ez a megoldás jobban nyomatékosítja, hogy az üzemek működését érintő zavarról van szó.

- *Rájuk számoltak* (HVG 2013:18, 74.)

  A cikk a forgalomképes digitális pénz fejlődését taglalja: „Az ezredfordulós internetláz mámorában akadtak kísérletek, hogy legalább az online vásárlásra valamilyen virtuális fizetőeszközt hozzanak létre."

  A londoni központú Beenz cégre „*rászámoltak*"[150], amikor 2008-ban kiderült, hogy nem csak online fizetési rendszert próbált kialakítani, hanem pénzmosókat is kiszolgált. Ez a veszély az egyik oka annak, hogy a forgalomképes digitális pénz, illetve a virtuális fizetőeszköz bevezetése egyelőre nehézségekbe ütközik.

  A nyelvi játék alapja nem csupán a külön szóba írás, hanem az igekötő konkrétizálása, vagyis személyraggal történő ellátása is.

---

[148] ÉrtSz. V. 499.
[149] ÉrtSz. VII. 133.
[150] Rászámol:a már kiütött boxolóra, aki ha 10 másodpercen belül nem tudja folytatni a küzdelmet, vesztett.

- *Orbán és az unió : Az európai szellem vasútja* (HVG 2013:20, címlap)

A címlapon egy *szellemvasút* látható egyetlen utassal, aki feltűnően hasonlít a magyar miniszterelnökre, Orbán Viktorra. Kezében (mesebelinek tűnő) kard van. A vasút egy világos külső térből jön be az alagútba, melynek belső ívén az Európai Uniót jelképező tizenkét csillag látható, és megy tovább egy, sárkányokkal, csontvázakkal, mindenféle csúszómászóval és az ördög vasvillájával szegélyezett sötét területre. A kép magáért beszél.

Fontos itt kitérni a *szellem* szó jelentéseire: test nélkülinek, természetfölöttinek elképzelt lény, alkotó tudat, gondolkodás, kiváló szellemi tulajdonságokkal fölvértezett ember, (idealista felfogás szerint) az anyagtól függetlennek (és elsődlegesnek, magasabb rendűnek) vélt létező, vmely érzület, magatartás sajátos jellege, megnyilatkozási módja, hatóereje.[151] Az *európai szellem* kollokáció értelme

[151] Vö. ÉKsz.[1] 1264.

tulajdonképpen az utóbbi jelentésekre támaszkodik: európai érzület, magatartás, megnyilvánulási mód.

A *szellemvasút* főnév létrejöttét ennek a poliszémiának köszönheti, jelentése: „sötét zegzugos folyosón ijesztő alakok, tárgyak között elhaladó kocsi(sor).”[152] A nyelvi játék, mely egyfajta montázs is – bár első tagja nem összetett szó –, az *európai szellem* és a *szellemvasút* jelentéseinek összekapcsolásából adódik.

Az európai szellem vasútja játék összetett szóval is, hiszen a kinduló szót egybeírjuk, azonkívül morfológiai módosítás a birtokos jelző végződésének hozzácsatolásával. Egyúttal egyértelműen utal Bacsó Péter *A tanú* című filmparódiájában arra a jelenetre, amelyben a szocialista szellem vasútján utazik Bástya elvtárs.

A HVG 2013-as évi 20. számának címlapjához tartalmilag ugyanazon szám F*ókuszban* rovatának 3 cikke is kapcsolódik.

> Az első *A magyar kormány és az unió : A nemzetközi helyzet fokozódik* cím szintén *A tanú* című film egy jelenetére utal. A cikkben azt olvashatjuk, hogy a kormánypártok a magyar közjogi rendszer átszabását kritizáló uniós jelentéstervezetet, melyet a portugál Baloldali Blokk által támogatott 41 éves Rui Tavares készített, szinte hadüzenetnek tekintik. „Az Európai Parlament állásfoglalására irányuló indítvány – leszögezi, hogy az európai közösség nem csupán a demokráciák uniója, de a demokrácia uniója is. Erre hivatkozva kétségtelenül keményen bírálja a magyar közállapotokat, különösen az alkotmányosság helyzetét.“
>
> A 6-7. oldalon közölt *Kétharmad kontra 2/3* című cikk Orbán Viktor konfrontációt vállaló magatartását elemzi, amikor az EU-ellenes érzelmek előhívásával operál. Ezen a téren egyelőre nem sok sikert könyvelhet el azonban magának, mert az EU-tagság minden negatív következménye és hatása ellenére – például a csatlakozás után az energiahordozók és szolgáltatások árának emelkedése – 2/3-os többségben vannak azok a magyarok, akik véleménye szerint Magyarországon jobb uniós polgárként élni, mint csupán magyar állampolgárként.
>
> A harmadik, *Kitérő nélkül* című cikk a 8-9. oldalon már egyértelműen a magyar kormány protekcionista jellegű politikája ellen és a gazdasági szabadságot kiteljesítő uniós/*európai szellemiség* mellett foglal állást. Brüsszel kritizálja, hogy a magyar kormány a megtakarítás tervezetét és annak technikai kivetítését nem az adott időpontban érvényes jogszabályok alapján, hanem saját szája íze szerint készíti el, hogy nem tiszteli a jogrendet, nem védelmezi, hanem korlátozza a versenyt, nem építi, hanem lefölözi a piacot. Nehezményezi azt is, hogy diszkriminatív, a piacot torzító és az alacsony jövedelműeket súlyosan terhelő adókat vet ki, hogy a munkanélküli-segélyt három

[152] ÉKsz.[1] 1264.

hónapra csökkenti, illetve a közmunkát szorgalmazza az aktív foglalkoztatási eszközök – a jobb, célirányosabb képzés és átképzés helyett.

- *Újraértékelt családi napközik: Óvó helyek* (HVG 2013:2319-20.)

  Nemsokára mégis megvalósulhat a köznevelési törvény módosítása, mely lehetővé teszi, hogy a „kötelező óvodáztatás“ családi napközikben is teljesíthető legyen. A 2014 szeptemberére kitolt egyre közeledő határidő csökkentette a képviselők ellenállását, akik végre belátták, hogy valóban nincs elég férőhely az összes óvodás korú gyermek számára.

  Mindkét szó – *óvóhely* és *óvoda* – alapszava a valószínűleg ősi ugor kori[153] *óv* ige, melynek jelentései: ʼvéd, őriz, néz, szemlél, oltalmazʼ. A *napközi* szó szinonímája természetesen inkább az *óvo*da[154], hiszen ennek jelentése: „3-6. éves gyermekeket nevelő (napközi otthonos) intézmény”[155]

  A címben szereplő *óvóhely* főnév eredeti jelentése „Légitámadás ellen védő (föld alatti) építmény.”[156] Különírt alakjának használatát a figyelemfelkeltésen kívül az motiválhatta, hogy a családi napközik, olyan helyek, ahol óvják a gyerekeket, de nem óvodák. Bár „kislétszámú csoportokkal, családias légkörben működnek”, de nem alkalmasak az *óvodá*k gyermekeket nevelő szerepének betöltésére. Ezt a problémát a cikk szövege szerint meg fogják oldani, hiszen az „újraértékelés” értelmében szakképzett pedagógusok fognak majd közreműködni.

- *KULT-TÚRA* (HVG 2013:23, 42.)

  Az igazi műgyüjtőknek nyaranta szinte kötelező elkirándulniuk az Art-Baselre, a világ legnagyobb kortárs művészeti vásárára. A Németországtól és Franciaországtól alig egy kőhajításra levő, fejlett iparral rendelkező svájci Bázelben, gyógyszeripari világcégek székhelyében, még nézelődni is 30 múzeumban lehet. Itt szinte minden látható és kapható, a régebbi stílusoktól kezdve az impresszionistákon át, az ismert vagy ismeretlenebb modern és kortárs művekig. A divatos sztárfestők képeiért természetesen versenyfutás folyik.

---

[153] Vö. ESz. 532. (PDF)

[154] **óvoda** [1845] Tudatos szóalkotással keletkezett nyelvújítás kori származékszó. Az *óv* ige *-(o)da* névszóképzővel ellátott alakja. A képzőt a *csárda*, *kaloda* típusú szavakból vonták el, ugyanis a szóvéget tévesen képzőnek vélték, és számos főnevet képeztek vele, vö. *iroda*, *tanoda*. Az *óvoda* elnevezés előzménye, a *kisdedóvó* főnév az 1980-as évek végéig az oktatásügyi szaknyelv része volt. ESz. 532. (PDF)

[155] ÉKsz.[1] 1047.

[156] ÉKsz.[1] 1047.

Ez a cím is az összetett szavakkal való játékok közé sorolható, a *kultúra* szóból *kult-túra* lett egy t hang betoldása és a szó kötőjeles írása által.

A kultúra és a túra szavak eredete teljesen különböző:

> **kultúra** [1700] Latin jövevényszó, vö. latin *cultura* ’gondozás, művelés; gazdaság; szellemi képzés’. Ez a latin *colere* ’gondoz, művel’ igére vezethető vissza. A szócsaládhoz tartozó *kulturális* melléknév [1877] nemzetközi szó. Elterjedtségére vö. német *kulturell*, angol *cultural*, francia *culturel*: ’kulturális’. Legkorábbról a franciából mutatható ki. A magyarba a német közvetítette, a szóvég latinosítás eredménye. A szócsaládhoz tartozik még a *kultúr-* összetételi előtag is, vö. *kultúrhistória* [1872], *kultúrnép* [1873]. Ezek német mintára keletkezett összetételek, vö. német *Kulturgeschichte* ’kultúrtörténet’, német *Kulturvolk* ’kultúrnép’.[157]
> **túra** [1884] Valószínűleg a *túrázik* [1894] igéből keletkezett elvonással. Ez utóbbi a német *Touren unternehmen* ’túrát tesz: túrázik’ kifejezés névszói tagjának *-z* igeképzős átvétele. A német *Tour* ’túra’ a francia *tour* ’forduló, fordulat’ szóra megy vissza.[158]

A francia és német nyelvben e két szót különbözőképpen írjuk: *culture* und *tour* illetve *Kultu*r és *Tour*, csak a magyar nyelvben láthatjuk ezt az egybeesést. Ezért elmondhatjuk, hogy csak a magyar nyelvben ’működő’ nyelvi játékkal állunk szemben, mely egyfajta montázst is magában rejt: *kultúra + túra*.

Itt valamilyen szinten párhuzamot vonhatunk munkám interferenciális nyelvi játékei között helyet foglaló *Folk-kór* címmel, melynek első tagja azonban csak a *folklór* összetételben szerepel a magyar nyelvben, míg a *kult* nemcsak a kultúra szóban van jelen, például: *kultikus*. Manapság azonban már egyik szót sem érezzük össztett szónak.

- *Felszámolási purparlé Rudabányán : Meddő hányók* (HVG 2013:23, 74.)

  Egyre inkább *meddőhányó*nak számít a rudabányai mészkő- és gipszbánya, melyet a Hun Mining – Érc- és Ásványfeldolgozó Befektetési Nyrt. által „tulajdonolt” Rudagipsz-Mix Zrt. a Hasit Hungária Kft.-től megvásárolt. Mivel a megállapodott 3,1 millió eurót nem fizetette ki, a felszámolás alatt álló Hasit eláll az adásvételtől. A Rudagipsz-Mix azonban nem hajlandó lemondani a jó előre megszerzett bányászati jogról. Így egyelőre nem lehet kiaknázni a mintegy 90 millió tonnányi főként vasércből és gipszből álló ásványvagyont.

  Nézzük meg először a meddőhányó, mint szakszó jelentését:

[157] ESz. 413. (PDF)
[158] ESz. 765. (PDF)

> „*Meddő*:a bányából kitermelt nem hasznosítható kőzetanyag.
> *Meddőhányó*:a kitermelt és nem felhasználható kőzetanyag ideiglenes, vagy végleges elhelyezésére szolgál. Ritkán völgyeket, mélyedéseket töltenek fel vele, mélyművelésű bányáknál többnyire kúpos, vagy dombszerű meddőhányók fordulnak elő.“[159]

Az *-ó* jelen idejű melléknévi igenév végződéssel ellátott *hány* ige itt nem „magából kivet, kilök […] ’ételt kihány’”, hanem a „szór, önt, dob“ értelemben szerepel.[160]

Érdekes a cím első részében a *purparlé* főnév használata is:

> **purparlé** [1884] ’eszmecsere; szóváltás’ Francia jövevényszó, mely a németből is nyelvünkbe került, vö. francia *pourparler*, *pourparlers* (többes szám) ’tárgyalás, megbeszélés’; vö. még: német régi nyelvi *pourparler* ’(nem hivatalos) diplomáciai eszmecsere; tárgyalás, megbeszélés’. A francia szó az ófrancia *porparler* ’megbeszél, megtárgyal’ igére vezethető vissza. Nyelvünkben a *purparlé* a bizalmas társalgási nyelv rosszalló értelemben használatos szava.[161]

Ez a szó ’megbeszélés, beszélgetés, csevegés’, és gyakran gúnyos értelemben ’vita, civakodás, szóváltás’ értelemben is használatos. A cím első felének éle ezzel az emelkedett stílusú szóval egyrészt csökken – hiszen lehetett volna például a *botrány*, *civakodás* vagy *csetepaté s*zavakat használni –, másrészt érdekesebbé válik – jobban kiérezni a gúnyt az összetételből.

.*Népszavazási roham : Kérdő jelek* (HVG 2013:27, 14-15.)

Az Országos Választási Bizottságot nemcsak abszurd kérdéseket tartalmazó népszavazási kezdeményezések árasztják el, mint például: „Egyetért-e ön azzal, hogy – népirtás leállítása érdekében – azt az országgyűlési képviselőt, aki a (...) 2013. évi MIC. számú, Devizarabszolga-felszabadító törvényt 2013. augusztus 20-ig nem szavazza meg, fosszák meg vagyonától, és 48 órán belül végezzék ki?”, hanem kevésbé jogtipró kérdések is: „Akarja-e, hogy Magyarország kilépjen az Európai Unióból?” Az OVB válaszának megfelelően Magyarország „az Alaptörvényből eredő egyes hatásköreit a többi tagállammal közösen, az Európai Unió intézményei útján gyakorolhatja‘. Az alkotmány márpedig kimondja, hogy „nem lehet országos népszavazást tartani az alaptörvény módosítására irányuló kérdésrõl”, vagyis az uniós kilépési kérdés „tiltott tárgyra” irányul. „Ez a jogi helyzet abszurd szituációkat teremthet, hiszen szó szerinti értelmezésével szinte semmi fontos közjogi ügyben sem szabad népszavazást tartan. […] A referendumra pedig legfeljebb olyan kérdések eldöntése marad, mint hogy tanítsanak-e gépírást az általános iskolákban.”

---

[159] Google sites. URL: https://sites.google.com/site/pilisibanyaszat/szakkifejezesek (2015.02.26.)
[160] Vö. ESz. 267. (PDF)
[161] ESz. 598. (PDF)

A *kérdőjel* főnév kettéválasztását, ezáltal egy nyelvi játék létrehozását az összetett szó második tagjának kihangsúlyozása motiválhatta. Itt nem egyszerűen a mondatban használatos írásjelekről van szó, hanem jelekről, melyek kérdések feltevésére, kétkedésre indítanak bennünket.

- *Kárpótlási jegyes per : Helyt nem állás* (HVG 2013:32, 66-67.)

  Egy 174 200,- forint névértékű kárpótlási jeggyel rendelkező befektető a Fővárosi Törvényszéken benyújtott keresetével akár követelés-lavinát is indíthat el az országban. A 4,3 milliárdos névértékű kárpótlási jegyek kifizetésének nemteljesítése egyenlő az államcsőd beismerésével. „Egyelőre nincs logikus magyarázat arra, miért *nem áll helyt* az egy-egy befektetésére az adófizetők pénzéből nagyságrendekkel többet kidobó Orbán-kormány ezekért az értékpapírokért, amelyekért akár a kezében lévő Mol- vagy Rába-részvényekből is kínálhatna.“

  A cím ismét játék egy összetett szóval: a *helytáll* tárgyatlan ige, melynek egyik jelentése ‘küzd, kitart‘, itt azonban ‘garanciát vállal‘értelemben szerepel.

  Ebből keletkezett az -(*á*)*s* képző hozzáadásával a *helytállás* főnév, ami a cselekvést magát jelenti. A *nem* tagadószónak az igekötő és ige közé való betoldása az igekötős igei alakoknál is szétválást okoz, például: *helytáll* → *helyt nem áll*. A címben szokatlan és figyelemfelkeltő a főnévi alak közepébe a tagadószó beillesztése.

- *Kis cégek biztosításai : Előre nem látók* (HVG 2013:33, 66-67.)

  „Egyre olcsóbbak a vállalati biztosítások, de kevés kisvállalkozó próbálja ily módon mérsékelni kárait.”[162]

  A legtöbb kisvállalkozás pénzszűkében kénytelen, vagy egyszerűen hajlamos a biztosítási díjakon spórolni, amit nem tenne, ha *előre látná*, milyen mértékű termeléskiesést illetve mekkora veszteséget okozhat egy-egy géptörés, áramszünet, természeti katasztrófa – ár- és belvíz – , vihar vagy akár egy késedelmes fizetés. Bár utóbbi kivédésére csak kevés biztosító szakosodik az áruhitel-biztosítással, egyéb kockázatok azonban 20 százalékkal alacsonyabb díj ellenében védhetők ki, mint két évvel ezelőtt. A legutóbbi dunai árvíz idején például jól járt az, akinek üzemszünet-biztosítása volt, mert ez a fajta biztosítás nemcsak a felmerült költségeket, hanem a kieső árbevételt is megtérítette.

[162] Ezen a helyen is a cikkből idézek.

Előrelátó valaki, ha bizonyos következményekre előre gondol, előre felkészül. *Nem* e*lőrelátó,* ha nem teszi ezt. Ez a nyelvi játék az összetett szóval az előző példához hasonlóan a *nem* tagadószónak a szóba történő beillesztésén, illetve az alak szétválasztásán alapul.

- *Csata a Herbalife körül: Játszó tér* (HVG 2013:36, 61-62.)

„Két egoista milliárdos célpontjává vált a *Herbalife* amerikai táplálékkiegészítő-forgalmazó, amelynek részvénye egyiküknek komoly veszteséget, a másiknak csinos nyereséget hozhat."

„Kisembereken élősködõ *játszótéri* zsarnoknak minősítette riválisát egy befektető, aki arra spekulált, hogy a Herbalife, az amerikai táplálékkiegészítőket, fogyasztószereket és szépségápolási termékeket forgalmazó cég összeomlik, és a papírja értékét veszti". Ez a befektető is kölcsönvette, eladta majd visszavette a cég részvényeit, de ő nyíltan be is jelentette, hogy mire játszik, remélve, hogy egy háromórás prezentációban kimondott elvárásai ezáltal be is igazolódnak. Tehát, mint mindenki a tőzsdén, ő is játszott. Az igazsághoz hozzátartozik az is, hogy a Herbalife is játszik, méghozzá tagjaival, akiknek kihasználva egyetlen vágyát, hogy olcsóbban jussanak termékeihez, nevetséges összegekért értékesítésre bírja őket.
Mivel a részvények eladásánál nem igazi, hanem inkább 'virtuális' *játszótér*ről van szó, ezért a cikk tartalmából következően nagyon is helyénvaló az összetett szó szétválasztása, ami ebben az esetben nem a gyermekeknek a játszáshoz kijelölt, hanem inkább csak a *játék*hoz szükséges *ter*et jelenti.

5.4. Szemantikai nyelvi játékok

Nemcsak a fonematika, a grammatika és a lexématika játszanak fontos szerepet a nyelvi játékok között, hanem a szemantika is, a nyelvi jelek jelentésével / jelentéseivel történő játék.

5.4.1. Lexikai ambiguitás

Bár a kommunikáció célja a megértés és ennek fontos eszköze a közlés egyértelműsége, vannak olyan helyzetek, amikor szándékosan két-/többértelmű szavakat alkalmazunk, melyek hatásosabban fejezik ki mondanivalónkat.

5.4.1. 1. Poliszémia[163]

- *Elakadt onkológiai fejlesztések Reménytelen sugár* (HVG 2013:8, 54-56.)

„Az életével fizet minden évben több ezer, korszerű kezeléssel megmenthető daganatos beteg a sugárterápiás fejlesztések elmaradásáért."

A statisztika szerint a rákbetegek mintegy 40 százalékának a sugárterépia lenne a *reménysugár*, amit azonban a besugárzókészülékek kevés száma miatt az évi 70-80 ezer új betegből mindössze 18 ezren kapnak meg. Nem csoda, ha Magyarországon a rákmegbetegedések az európai átlagnál magasabb előfordulása a halálozási mutatók rosszt arányát is vonja maga után.

Túl sok a gyártásból kifutott, de még működő kobaltmasina és az uniós támogatások ellenére, a felújító beruházások késlekedése miatti hosszas várakozás évente több ezer ember életébe kerül.

A nyelvi játék alapszava a poliszém *sugár*, melynek jelentései: parányi anyagi részecskék, folyadék, elektromágneses impulzusok, fény stb. egy nyíláson történő előtörése, továbbterjedése. A daganatos betegek kezelésében használt sugárterápia is ilyen koncentrált sugárzást jelent.

A cím nyelvi játékának kialakításában a *reménysugár* – hirtelen támadt némi, megmaradt *remény* – szó és a cikk tartalmának lexikális tagadása, valamint a betegség kezeléséhez szükséges *sugár*(terápia) közös felidézése játszik szerepet. A *reménytelen* jelző és a *sugár* főnév meglepő (szókapcsolatként történő) használata még jobban kiemeli a helyzet nehézségét.

- *Lobogás* (HVG 2013:818-20.)

Magyarország és Románia között újra fellángolt a konfliktus, amióta a budapesti Parlamenten a székely zászló *lobog*, mely a román kormány számára a székely autonómia jelképe. A két ország külügyminiszterei között nehéz a vitát mederben tartani, annál is inkább, mert a spontán szolidaritás jeleként „lassan minden magyarországi polgármesteri hivatalra székely zászló kerül. A konfliktus, mely kapóra jön mind a magyar, mind a romániai kormányzó pártoknak, elszenvedői sajnos ismételten a székelyföldi magyarok lesznek. Ez nagy kár, hiszen a szociáláldemokrata Victor Ponta román miniszerelnök, aki a Fideszt Románia ellenségének nevezte, a Romániai Magyar Demokrata Szövetséget szívesebben társának fogadta volna a

[163] Ez a nyelvi játék asszociáción, képzetek összekapcsolásán, gyakran a konkrét és az átvitt jelentés kontrasztján alapul. (Vö. Forgács E. 2005: 110.)

kormányzásban, mint a liberálisokat. A feszült helyzet miatt azonban a székely magyarok valószínűleg nem kevés támogatástól és területfejlesztési pénztől esnek majd el.

Ebben a nyelvi játékban magát az *-ás*(/-és) cselekvést / történést jelentő deverbális nomenképzővel képzett *lobogás* főnév poliszémiáját kell kiemelni, hiszen a cikk szövegében megtaláljuk ezeket a jelentéseket: a ’zászló lobogása’ a szélben vagy ’szenvedély, indulat fellángolása’.

- *Feszültségek a felsőoktatásban: Nem hallgatnak.* (HVG 2013:9, 12-13.)

  „Egyetemfoglalás, a diákokat listázó, a Jobbikhoz kötődő hallgatói önkormányzat felfüggesztése, egyetemi oktatók elbocsátása – lassanként minden napra jut valami nyugtalanító hír a felsõoktatásban.”

  Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának *Hallgat*ói Önkormányzata, melynek vezetésében a Jobbik évek óta meghatározó szerepet játszik, még arra is lehetőséget kap, hogy a karon belüli tanári kinevezésekbe is beleszólást szerezzen – nem kell tehát *hallgatnia*. A felsőoktatás másik alapvető problémája viszont az, hogy a politika jóvoltából „mindenki harcol mindenki ellen“: „Hallgatók állnak szemben hallgatókkal, oktatók az intézményi vezetésekkel és a hallgatókkal, rektorok és hallgatói-oktatói szervezetek a kormánnyal.“ Természetesen a maguk a *hallgatók* sem akarnak *hallgatni* és a „bázisdemokrácia alapján álló“ HaHa[164] keretein belül adnak hangot tiltakozásuknak.

  A nyelvi játék alapja a *hallgat* ige poliszémiája, ami már a cikk címében megjelenik: ’vkit/vmit figyel, hogy megértse szavát vagy hangját; vkinek a tanácsát követi, tehát hallgat rá; egy felsőoktatási intézmény egy bizonyos szakát végzi, például jogot *hallgat*’ stb. – utóbbi jelentés a főnévi alakban jobban kidomborodik: *hallgató*.

- *Hűséget ígérnek* (HVG 2013:9, 49-50.)

  „Hogy élet*hű*bb legyen a mobilkamera felvétele, egy szoftver egy gyorssorozat kockáiból összeollózza a legjobb részleteket. A Massachusettsi Műegyetem (MIT) kutatói azzal csavarták meg az ismert trükköt, hogy a műveletet nem egy program, hanem egy külön erre a célra kifejlesztett csip végzi, másodpercek helyett

[164] HaHa: „2011-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán megalakult Hallgatói Hálózat nevű csoport, melynek kiáltványa szerint a szervezet tagjai, diákok és oktatók a legkülönbözőbb egyetemekről és főiskolákról azért fogtak össze, hogy tiltakozzanak a kormány antidemokratikus, szakmai és hallgatói szervezetek véleményét figyelmen kívül hagyó, kizárólag a fiskális szempontokra épülő politikája ellen.“ (http://hu.wikipedia.org/wiki/Hallgat%C3%B3i_H%C3%A1l%C3%B3zat, 2015.02.27.)

ezredmásodpercek alatt képenként. Ez sokkal kevésbé terheli meg az okostelefon akkuját, még mozgóképfelvétel esetén is. […] Mások azon dolgoznak, hogy a mobilvakuk teljesítménye utolérje a fényképezőgépeken használtakét.“

A *hű* melléknévnek szintén nemcsak egy jelentése van, többek között: ’valaki vagy valami valakihez vagy valamihez ragaszkodik, kitart mellette’, illetve ’valami megegyezik a valósággal, az eredetivel’. A *-ság/-ség* denominális nomenképzővel képzett főnév pedig ezeket a tulajdonságokat jelenti. A telefonok tehát *élet-hűséget* ígérnek.

- *Magas vérnyomás gyerekeknél: Túl súlyos kérdés* (HVG 2013:17, 66-67.)

„A feltételezettnél jóval több gyermeknek van a normálisnál magasabb vérnyomása – figyelmeztetnek német kutatók. A jelenség nem csak civilizációs ártalmakra vezethetõ vissza.”

„Hipertóniából kétfélét különböztetnek meg. Az úgynevezett esszenciális (primer) okát nem ismerik, ennél a magas vérnyomás mögött nincs szervi elváltozás, míg a szekunder esetében valamilyen betegség, például veseartéria-szűkület, agyalapimirigy-daganat, a belső elválasztású mirigyek működésének zavara húzódik meg a háttérben.” A gyermekek körében is egyre gyakoribb a magas vérnyomás, mely náluk elsősorban az elhízással vagyis a *túlsúlly*al függ össze. A kezeletlen fiatalkori hipertónia legalább olyan veszélyes, mint 40 év felett. Sürgős életmódváltoztatásra van szükség.

A *túlsúlyos* melléknév ’túlságosan elhízottat’ jelent, a *túl* határozószó és a *súlyos* melléknév külön írva pedig *’túl nehéz, nem megoldható’* kérdést jelent.

A címet olvasva a *túlsúly* főnévre asszociálunk, mely a cikk tartalmára is utal, ez a nyelvi játék tehát egyúttal játék egy összetett szóval is.

- *Botrányos trafikpályázat: Dohány bagóért* (HVG 2013:18, 8-12.)

A Fidesz szerint a dohánykoncessziók elosztása maga a bázisdemokrata alulról építkezés volt és egészségre nevelés (kevesebb dohány, több egészség), a cikk írója azonban a trafikok újraelosztását „minden idők legnagyobb államilag szervezett korrupciójá”-nak nevezi. Utóbbi véleményt több tény is alátámasztja: szubjektív pontozási rendszer, csak a nyertesek alapadatainak nyilvánosságra hozása, az eredményhirdetés után a 3-4 százalékos kiskeresdedelmi árrés 10 százalékra emelése, az üzletek termékkörének bővítése valamint az ország minden településén egyre több

bizonyíték a „tűzközeli nyertesekről”, a “választópolgárok leváltásának kísérleté”-ről. Elveszik attól, akinek van és odaadják embereiknek loyalitásért, *bagóért*.

Ennek a nyelvi játéknak az érdekessége egyrészt, hogy az alcím mindkét eleme poliszém, másrészt, hogy egymásnak szinonímái. Ebből következik, hogy, a nyelvi játékot elvileg akár meg is fordíthatnánk: *Bagó dohányért*. Ebben a sorrendben azonban kevésbé domborodna ki a *bagó* / *bagóért* szleng jelentése *’kis értékű / potom áron’*[165].

- *Kovács Gábor műgyűjtő trendiségről, saját útról : Képmutatók* (HVG 2013:24, 33-34.

  Kovács Gábor alapító az interjúban a Kogart eredeti célkitűzéseiről –„a fiatal művészek támogatása, illetve egy magyar és nemzetközi kortárs gyűjtemény felépítése“– és annak változásáról beszél. „A Kogart profilja megváltozott, mivel a közönség nagy része nem tud mit kezdeni a kortársművészettel. […] A főcél Magyarország művészetének támogatása, nem beszűkítve a lehetőségeket, akár szalonkiállítást is rendezve.” A Kogart viszonya a Magyar Művészeti Akadémiával rendezett, de bizonyos „trendi művészek és művészettörténészek […], egy kör, amely magának vindikálja, hogy megmondja, mi az érték”, bojkottálják kiállításaikat. „Irigylik a Kogarttól azt a szabadságot, amit én képes vagyok nyújtani neki.” – mondja Kovács Gábor.

  Fontos itt egyrészt a *képmutató* összetett szó első tagjának poliszémiája: **kép**: „1. Valakinek, valaminek síkban ábrázolt mása […] **4**. (bizalmas) Arc, arckifejezés.“[166] Másrészt a *képmutató*[167] összetett melléknév jelentése: „Nemes érzelemeket színlelő, nem őszinte.“[168] Az ’arcát változtató’ jelentés nagyon jól illik a cikk tartalmához: a művészetben képeket mutatunk és nézünk, de a művészet tisztaságának megőrzése érdekében nem lehetnénk képmutatók, mégha üzletről is van szó.

---

[165] *dohány/dohányáru.* Vö. ÉKsz.[1] 83.
[166] ÉrtSz.+ 792.
[167] „**képmutató** [1527] Összetett szó, melynek előtagja a *kép* főnév, utótagja pedig a *mutató* melléknévi igenév. Az előtag jelentése ’arc mint a lélek tükre’. Az utótag eredetileg a *mutál* ige melléknévi igeneve volt, ez népetimológiás hatásra cserélődött ki. Az összetétel eredeti ’képváltoztató’ jelentése arra utal, hogy a szóval jelölt személy nem az igazi arcát mutatja. ESz. 364. (PDF)
[168] ÉrtSz.+ 794.

- *Elszervezett orvoskonferencia : Álomutazás* (HVG 2013:44, 57-59.)

  „Floridai konferencia helyett ügyvédekkel tölti az időt több tucat magyar orvos, hogy a sarasotai utat szervező cégtől legalább a befizetett útiköltséget visszaszerezze. Egyelőre nem világos, hogy szimpla ügyetlenség vagy csalás miatt, de az biztos, hogy fél házzal rendezik meg a napokban az Amerikai–Magyar Orvosszövetség (AMOSZ) konferenciáját a floridai Sarasotában. Az ügyben csalás megalapozott gyanúja miatt vizsgálódik a győri rendőrkapitányság."

  Az *álomutazás* szó két interpretációs lehetőséget rejt magában: vagy olyan szép, hogy az ember *álma*inak megvalósulása, vagy csak *álmában* utazik – itt az utóbbiról van szó.

5.4.1.2. Homonímia

Ebben az esetben két vagy több szónak megegyezik az írásképe, egy hangsorhoz vagy betűsorhoz több képzetet is kapcsolhatunk. Megkülönböztetjük a szótári, a nyelvtani vagy a vegyes típusú homomonímiát.[169]

- *Embriószövetek kozmetikumokban? Sejtek és sejtések* (HVG 2013:11, 17-18.)

  Szabó Marcel zöldombudsman véleménye szerint „Magyarországon is forgalomba kerülhettek embriószöveteket tartalmazó krémek", tehát a korábbi fikciós irodalom és összeesküvés-elméletek állításai nem teljesen alaptalanok. Feladata a konkrét termékvizsgálatok kezdeményezése és esteleges jogi anomáliák és joghézagok feltárása. „Az Európa Tanács egyébként már a nyolcvanas évek közepén ajánlást fogadott el, amely szerint élő embriók, magzatok, illetve szöveteik felhasználásának az az egyetlen elfogadható módja, ha az élet megóvását, a gyógyítást szolgálja. Az üzleti, kereskedelmi célú hasznosítás az emberi méltóság védelmére tekintettel egyértelműen tilos." Szabó Marcelnek meg kell vizsgálnia minden olyan feltételezést, *sejtés*t, miszerint az embriók *sejtj*eit tiltott módon használják fel, például az embrionális szövetekből származó tenyészeteken tesztelik az emberi fogyasztásra szánt termékek ízhatását.

  A *sejt* alapszó már önmagában is a cím két szavának lexikális homonímiája:

  > „**sejt**[2] [1559] ‚élettani sejt' Szóhasadással különült el *selejt* szavunktól. A szó elsődlegesen a méz kipergetése után visszamaradott lépet jelölte, s mivel ezt a tiszta mézhez képest értéktelennek rossznak tartották, a selejt főnévi jelentéséhez kapcsolódott. A későbbiekben névátvitellel a méhek

[169] Vö. Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 122.

> hatszögletü kamrácskájára is alkalmazták (a lép sejtje), s ebböl e jelentéskörböl fejlődtek ki a szó mai jelentései, melyekhez a német *Zelle* ‚cella; a lép sejtje; élettani sejt; politikai sejt' hasonló jelentései is mintául szolgáltak.[…][170]

A másik szó a *sejt* ige kijelentő mód jelen idő egyesszám első személyének alakja, tehát én *sejtek, gondolok stb*. vmit.

A nyelvi játék második szava ennél egyértelműbb, hiszen az *-ás/-és* deverbális nomenképzővel képzett szó elárulja a *sejt* ige deriválás előtti jelentését: „homályos tudása van valamiről."[171]

- *Lett euro* (HVG 2013:24)

  Bár ez a 2013 júniusi cikk a *lett* euróról még csak jövő időben fogalmaz, mégis kiérezzük belőle a címben szereplő *lett* kettősségét. Annál is inkább, hiszen a 17 tagú euróövezetbe vezető út Lettország számára sem volt könnyű, ahol legszegényebb tag lesz. A 2008-as mély válság után az ország az IMF segítségével talpra állt, a lettek 2/3-a azonban az euro helyett megtartaná a forgalomban lévő latot, mely ebben a helyzetben a szuverenitás jelképévé vált.

  A címben ez a nyelvi játék tehát egy vegyes típusú homonímia, tehát egy szótári és egy nyelvtani alak alak egybeesése: a *lett* népnév és *lett:* a lesz ige múlt idejű alakja.

5.4.2. Paradoxon

„A **paradoxon** a gör. *paradoxa* szóra megy vissza, amelynek jeletése: 'a várakozással, az elvárttal szemben'. A paradoxon szemantikailag össze nem illő szavak összekapcsolásán alapuló ellentét."[172]

- *Zavarok a mentésfejlesztésben : Túl lassan sietnek* (HVG 2013:36, 50-52.)

  Túl lassan sietnek a mentőszolgálat modernizásával, a már régóta meglevő uniós pénz felhasználásával valamint a pályáztatással ahhoz, hogy a mentők az esetek 90 százalékában 15 percen belül a helyszínen legyenek. Nem hatékony a mentésirányítás, mert nincs elegendő gépkocsi, hozzá jól képzett ápoló és orvos, jól megszervezett kórházi ügyeleti és sürgősségi rendszer.

---

[170] ESz. 725, 726.
[171] Vö. ESz. 725, 726.
[172] Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 171.

Modern menetirányítás helyett a segélykérő hívásokat fogadó budapesti és 24 vidéki irányítóközpontban a diszpécserek a táblán kézzel tologatják a mentőautók aktuális helyzetét jelző mágneseket. A legfontosabb feladatok lesznek a mentésirányításó szoftver itthoni viszonyokra történő adaptálása és az új technika használatára a diszpécserek és a mentődolgozók kiképzése.

A *mentés* főnév magát a cselekvést jelenti és a *ment* igéből lett képezve az *-és* deverbális nomenképző segítségével. Bár már a *ment* ige is gyors mozgást jelent, hiszen a menekül ige *-t* műveltető igeképzős alakja.[173], melynek jelentése: 'veszély üldözés elől sietve távozik, vhol oltalmat, vigasztalást felejtést keres' stb.[174]

Az igazi paradoxon azonban a *mentés* és a *túl lassan* történő *sietés* között van.

5.5. Frazeológiai egységekkel való játékok

> Forgács Tamás *Bevezetés a frazeológiába* című művében két közös vonással jellemzi a frazeológiai egységeket: „ Egyrészt mindegyikük **több** (legalább két) **szóból** áll, másrészt **elemeik nem pusztán erre az egy alkalomra álltak össze szókapcsolattá**, hanem olyan szókombinációkról van szó, amelyek a magyar nyelvet beszélők számára (esetleg variánsokkal […]) ismertek"[175].

A *Heti Világgazdaság* megértéséhez véleményem szerint nem árt, ha az olvasó magyar anyanyelvű, ellenkező esetben nem rendelkezik a szükséges nyelvi és kulturális affinitással ahhoz, hogy a cikkek szövegére akár reflektálni is tudjon. Nagyobb előnyt élvez az, aki mindehhez Magyarországon él, vagy legalább élt egy ideig. A cikkek címeiben és szövegében olyan gyakori a frazémák használata, hogy a magyar anyanyelvű olvasóknak is gyakran mentális lexikonjuk legmélyén kell azok értelmét a kontextusban keresniük.

Az állandósult szókapcsolatok pszicholingvisztikai rögzültségének tényét vizsgálatokkal is igazolták – „[…]– többé-kevésbé egységes – egészként tárolódnak a mentális lexikonban, s onnan mint kész alakulatok hívhatók le a kommunikációs folyamat során."[176]

Forgács Tamás szerint a polilexikalitás és a lexikális rögzültség mellett szemantikai tulajdonságaik leírása szempontjából az idiomatikusság kritériuma sem elhanyagolható, eszerint nem idiomatikus, részben idiomatikus és teljesen idiomatikus frazeológiai

---

[173] Vö.: ESz. 474. (PDF)
[174] Vö. ÉKsz.[1] 944.
[175] Forgács T., *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 15.
[176] Forgács T., *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 26.

egységeket különböztetünk meg. Utóbbiak jelentése „nem kompozicionális, azaz nem vezethető le összetevőik jelentésének összegzése révén”[177].

Az állandósult szókapcsolatok változatos formációi terjedelmüket illetően két szóból, egy-egy szócsoportból vagy akár teljes mondatokból is állhatnak, különböző kommunikációs funkciókkal rendelkezhetnek és a mondatban, illetve a szövegben különböző szerepeket tölthetnek be.

Munkámban azokat a frazeológai egységeket tárgyalom, amelyek a Heti Világgazdaság cikkeinek címeiben a leggyakrabban előfordulnak: a kollokációkat[178], a szállóigéket[179], a szólásokat[180], a közmondásokat[181], valamint zene(szám)-, vers-, ima- regény-, filmcímeket és részleteket.

5.5.3. Frazeológiai egységek szintagma-extern modifikációval

Ebben a nyelvi játékban a szöveg literalizálja[182] a benne vagy a címeként előforduló frazémákat a formai oldal módosítása nélkül.

5.5.1.1. Kollokációk

- *Tömör gyönyör* (2013:1, 49.)

  A cikkben az Opus hang*tömörí*tési eljárásról van szó, melyet az internet legfelső szintű felügyelete, az IETF a világháló jövendő hangfájlszabványává jelölte ki. Az új eljárás több mint tízszer olyan gyorsan *tömörí*t, mint jelenlegi legelterjedtebb vetélytársa, tehát valódi *gyönyör*! Ráadásul a „jogdíjköteles mp3-mal ellentétben ingyenes, nyílt forráskódú, szabadon használható”, valamint „[…] mobil- és az internetes telefonálástól a videokonferenciákon át az internetes és a hagyományos zenehallgatásig alkalmazható.”

  A *tömör gyönyör* egy állandósult szókapcsolat, alacsony termetű, izmosan kövérkés fiatal lányt szoktak némi iróniával így jellemezni, aki alakja ellenére kellemes, üde,

---

[177] Forgács T., *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 45.

[178] Ezek alatt „azokat a nem vagy csak egészen gyengén idiomatizált szókapcsolatokat értik […], amelyeknek tagjai között **a gyakori együttes használat következtében egyfajta lexikai szolidaritás, affinitás jön létre** […]” (Forgács T. 2007: 88.)

[179] „Büchmann koncepciója alapján **ismert szerzőjű állandósult kifejezéseket** értünk rajta.” In: Forgács T. 2007: 82.

[180] Ezek mindig referenciális frazémák, tehát a valóság egyes elemeire, folyamataira vagy tényállásaira vonatkoznak. (Vö. Forgács T. 2007: 51, 73.)

[181] „A közmondások általánosan ismert, rögzített formájú mondatok, amelyek egy életvezetési tanácsot vagy egyéb bölcsességet rövid, velős formában fogalmaznak meg.” (Röhrich-Mieder 1977:3. In: Forgács T. 2007: 101)

[182] „Azt a folyamatot, amelynek során az idiomatikus jelentéssel rendelkező szókapcsolat visszanyeri konkrét jelentését, literalizációnak hívjuk.” (Forgács T. 2007: 164.)

szép jelenség[183]. A „kettős olvasatot” itt elsősorban a *tömör* melléknév poliszémiája idézi elő: alacsony és széles, belül nem üres, megbonthatatlan egységet alkotó / a lényeget kevés szóval kifejező[184], ezek a jelentések a *tömör gyönyör* idiómában szinte teljesen háttérbe szorulnak. A cím tipikus példája a frazeológiai egységek literalizációjának – ennek során az idiomatikus jelentésű szókapcsolat visszanyeri konkrét jelentését. A *gyönyör* jelző egyúttal a hangtömörítési eljárás *gyönyörű* hangzására is vonatkozik.

A kódváltás meghökkenést, stílushatást vált ki.

- *Beutalás: Úttalan utak* (HVG 2013:550-51.)

  „Az íróasztal mellett kiagyalt, a realitásokat figyelmen kívül hagyó járóbeteg-beutalási rend áttekinthetetlen, ellentmondásos, és sokszor indokolhatatlan távolságokra küld betegeket.“ Az Állami Népegészségügyi és Tisztiorvosi Szolgálat (ÁNTSZ) két és fél éves munkájának eredményeképp nem az eddigi, a szokásjog alapján kialakult beutalási rend követelményei érvényesülnek – pl., hogy a járóbeteg-szakellátó intézmény „elvi elérhetősége 30 percnél kevesebb legyen“ –, hanem átláthatatlan, az orvosok és a betegek életét megnehezítő, utóbbiakat indokolatlanul több órás, rendelő-kereső körutakra küldő önkényes szempontok kerültek előtérbe.

  Ebben az esetben a szövegkörnyezet literalizálja a címben lévő frazeologizmust, hiszen nem arról van szó, hogy a betegeknek út nélküli helyekre kell menniük, vagy hogy sehová nem vezetnek ezek az utak, hanem inkább arról, hogy se végük se hosszuk.

- *Alvás és memória: Feledésbe merülni* (HVG 2013:6, 42-44.)

  Bryce Mander, a Kalifornia Egyetem pszichológusa kísérletei során szoros összefüggést vélt felfedezni a nem megfelelő éjszakai alvás és a memória romlása között. Dieter Riemann freiburgi alváskutató szerint azonban bár „biztosan van korreláció az elégtelen mélyalvás, a romló emlékezet és a csökkenő szürkeállomány között, az okozati összefüggés nem ismert“. Bizonyított azonban, hogy „a 70 év körüli alanyok emlékezőképessége mindig jobb volt, ha alhattak egyet a friss információkra“. A kutatók újra és újra hangsúlyozzák, hogy a testi-lelki egészség kulcsa a jó alvás, amelynek első, csendes és sötét szobában, éjfél előtt bevezetett harmadában egy „lassú

[183] http://hogymondom.hu/showslang.php?slang=t%C3%B6m%C3%B6r%20gy%C3%B6ny%C3%B6r (2015.04.08.)
[184] ÉKsz.[1] 1396.

hullámú mélyalvás” a legfontosabb. Az alvás igazi okára a tudományos magyarázatot azonban még nem találták meg.

Ebben az esetben a tárgyatlan *merül* ige különböző kollokációkban történő használatáról van szó: 1. *álomba merül*, melynek jelentése: vki teljesen átadja magát az alvás állapotának; 2. *feledésbe merül*, tehát valaki vagy valami eltűnik a tudatunkból. A két kollokáció kapcsolata abban áll, hogy az alvás hiánya miatt merül sok minden feledésbe. Érdekes megemlíteni a merül ige jelentését: „Folyékony v. híg anyagban súlyánál fogva alább száll.”[185]

- *Átlátszó trükk* (HVG 2013:7, 42.)

„Csaknem teljes egészében átlátszó mobiltelefon prototípusát mutatta be a tajvani Polytron Technologies. A cég okos – hol átlátszó, hol elhomályosodó – üvegeit már eddig is használták különleges ablakokhoz, elválasztófalakhoz és autók szélvédőihez.” Egyelőre azonban nem sikerült a telefon minden részét – az akkumulátort, a mikrofont, a hangszórót és a sim kártyát – átlátszóvá tenni. A mobiltelefon prototípusában, mely még nem alkalmas telefonálásra, az üveg alatti folyadékkristály-réteg ereszti át a fényt, vagy működik érintőképernyőként.

Az címben: ügyes megoldás az anyag használata, amelyen át lehet látni.

Az *átlátszó trükk* kollokáció inkább negatív értelemben használatos, jelentése: olyan ügyes fogás, cselfogás, melynek célját előre lehet látni. Ebben az esetben azonban ez a negatív asszociáció inkább csak figyelemfelhívásra szolgál.

Az *átlátszó* melléknévi igenév poliszémiája teszi lehetővé a kollokáció literalizációját, mely a cikk szövege által valósul meg. Itt a mobil anyagára vonatkozik, amelyen át lehet látni.

A cikk címe ezáltal egyesíti magában első tagjának absztrakt és konkrét jelentését is.

- *Perre megy, vérre megy* (HVG 2013:7, 57.)

A Wing Zrt. nyitott az Állami Számvevőszék észrevételeire a 2008 óta üresen álló Postapalota pályázatának ügyében. Bár a rendőrség a postaszékház – és a többi postai ingatlan – eladásának ügyét vádemelési javaslattal átadta az ügyészségnek, a Wing készen áll az együttműdésre – hajlandó felajánlani visszavásárlásra az ingatlant, amelyre ha az nem tart igényt, bérbe adja, vagy folytatja a fejlesztést.

[185] ÉKsz.[1] 950.

A címben található *perre megy* kifejezés azt jelenti, hogy egy vitás ügyet már csak bíróisági eljárás által lehet eldönteni.

Amikor valami *vérre megy*, akkor ’nagyon komolyan veszik, fontosnak tartják a szóban forgó küzdelmet, versenyt’, mert tudják, hogy nagyon sok függ a kimenetelétől.[186] A cím itt igazi figyelemfelhívó eszköz, hiszen a cikk szövegének alapján mondhatjuk, hogy eltúlozza a helyzet leírását. A cikk írója az ismétlés stíluseszközét felhasználva fokozza ezt a túlzást.

- *Környezettudatos vendéglátás: Zöld jelzések* (HVG 2013:9, 56-57.)

„Magasabb fokozatba kapcsolt Magyarországon is a környezettudatos idegenforgalom: ha nem is gomba módra, de szaporodnak a zöld szállodák.” Ilyen például a Danubius Hotel Flamenco, melyben 10 a World Wide Fund vor Nature (WWF) által *zöld* szobának elismert szobát adtak át. Ennek feltételeit nem volt nehéz teljesíteni: ’szobaőr’ által ellenőrzött áramellátás, szelektív hulladékgyüjtők, zöld csomagajánlat kerékpárhasználattal és a bevétel 5 százaléka a WWF hazai környezetvédelmi programjaira. Mivel a „harmadik évezred egyik idegenforgalmi jelszava az ökológia”, a turisták egyre tudatosabbak és a szállodák is odafigyelnek a környezetvédelemre, a takarékos víz- és csomagolóanyagfelhasználásra, parkosításra. A ’*zöld* szálloda’[187] cím, mely megszerzése illetve megújítása után 3 évre szól, követelményei egyre magasabbak. [188] Nem könnyű tehát egy szállodának *a zöld jelzést* megkapni, ami ezúttal egyfajta engedélyt jelent továbbhaladásra a környezettudatos idegenforgalom területén.

- *Václav Klaus öröksége : Sokat próbált* (HVG 2013:10, 40.)

Václav Klaus, aki mintegy negyedszázados politikai pályafutásra tekinthet vissza – szinte minden magas posztot betöltött, államfőként és a nevével fémjelzett kutatóintézet vezetőjeként távozott –, népszerűsége a mélybe zuhant, amikor Csehszlovákia kettéválásakor a gazdasági és korrupciós büncselekményekben érintettekre is kiterjesztette a büntetlenséget adó általános amnesztiát. Ez az ügy aztán az alkotmánybíróság elé került. „Klaus nimbuszának az is sokat ártott, hogy éles

[186] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára*, 2013, 401.
[187] http://www.hah.hu/tarsadalmi-felelossegvallalas/zold-szalloda (2015.03.29.)
[188] Uo. (2015.03.29.)

kirohanást intézett elődje, politikai riválisa, a szocializmus alatt üldözött ellenzéki mivolta ellenére baloldali, liberális és euroatlanti elkötelezettségű Havel ellen. A 15 hónapja elhunyt, külföldön is nagy presztízsű író-politikust szélsőséges baloldalinak minősítette. Volt olyan művész, aki ezért visszaadta a Klaustól kapott állami kitüntetését." Václav Klaus a rendszerváltás utáni cseh politika egyik meghatározó személyisége volt, de mindig Vaclav Havel után emlegették a nevét. Eddigi életében sok mindent csinált, *sokat próbált*: volt többek között az Akadémiai Intézet közgazdásza, a parlament két házában tiszteletbeli elnök, államfő, „létrehozta a Polgári Demokrat Pártot (ODS), békésen elrendezte Csehország és Szlovákia válását, amit ő eszelt ki, kuponos privatizációja azonban a piacképtelen cégek bedőlését és bankválságot hagytak maguk után. Az idők során populizmusa mellé euroszkepticizmus társult, magát euorealistának tartja – nézetei szerint a másik fajta politikus az euronaivista. „Külpolitikájában az autokrata berendezkedésű országok, Kína és Oroszország felé nyitott."

Valóban elmondhatjuk Václav Klausról, hogy nemcsak *sokat* (ki)*próbált*, hanem egy (ki)*próbált* ember, aki sok mindenen átment, sok próbán, tehát van élettapasztalata és sok mindent próbált csinálni. Elsősorban a *próbált* szó poliszémiája adja az alapot a literalizációhoz.

- *Szíves ajánlás* (HVG 2013:10, 53-54.)

  Az Európai Kardiológiai Társaság (ECS) támogatja az Európai Bizottságnak azt a javaslatát, hogy könnyítsenek a már piacon lévő, nem feltétlenül innovatív készítmények klinikai vizsgálatának ill. kipróbálásának szabályain. Az ECS érvelése szerint a *szív*- és érrendszeri betegségek természetének jobb megismeréséhez viszont nagyban hozzájárulna, ha több nőt, különböző korcsoportokat és az etnikai kisebbségek tagjait is be lehetne bevonni a vizsgálatba. Német orvosetikai körökben attól tartanak, hogy, ha csak egy helyen kellene ezekhez a klinikai vizsgáltokhoz engedélyt kérni, akkor bizonyos országokban az érvényes lazább ellenőrzés miatt a vizsgálatok során az embereket kevésbé védenék, mint a kísérleti állatokat.

  A *szíves* melléknév jelentése az *ajánlás* főnév előtt elsősorban '*szívélyes*', tehát 'barátságos, jónidulatú' – a szív szó használata 'lélek' vagy 'szeretet ' értelemben a középkori fordításirodalom egy produktuma[189]. A cikkben viszont a *szív- és*

[189] Vö. ESz. 705. (PDF)

érrendszerrel kapcsolatos problémákról olvashatunk. A cikk szövegében találjuk a *szíves* szó remotivációját, hiszen egy, a szívbetegeknek szóló ajánlásról van szó.

- *Megújuló rágógumipiac: Ragadós példák* (HVG 2013:11, 69-70.)

„Lázba hozta az internetes közvéleményt Barack Obama amerikai elnök, amikor a beiktatása alkalmából rendezett washingtoni parádén a szájában rágógumit forgatva szemlélte a dísztribün előtt felvonulókat. A kommentálók egy része megbocsátóan kezelte az ügyet, mondván, az egykori erős dohányos politikusnak – különösen az érzelmileg túlfűtött pillanatokban – még szüksége lehet ilyen feszültségoldásra, mások durva illetlenségként bélyegezték meg. A rágógumigyártók viszont alighanem felhőtlenül örültek a kéretlen reklámnak."

Az utóbbi években ugyanis több okból kifolyólag is csökkent a rágógumi iránti kereselet: az emberek szívesebben választják a frissítő cukorkákat illetve figyelmüket a pénztárnál nem a rágógumik, hanem mobildtelefonjuk köti le. A gyártók ezért erőszakos marketingkampánnyal és folyamatos újításokkal próbálkoznak, például kisebb, praktikusabb csomagolással, a csomagoláson fiatal művészektől rendelt grafikákkal, a csomagolásban pedig online játékok belépőkódjaival. „A diákok körében végzett kutatások azt hivatottak igazolni, hogy a rágózás segíti a stressz leküzdését és a koncentrációt, megkönnyíti a tanulást. […] Az idősebb korosztályokat célba véve az egészséges életmód kellékeként próbálják bemutatni a terméket."

A *ragadós példa* kollokáció jelentése: 'követendő ', sőt talán annyira *ragadós*, hogy már követett példa, hiszen az amerikai rágógumigyártók is abben reménykednek, hogy sokan követik majd Barack Obama elnök példáját és egyre többet rágóznak.

Önállóan a *ragad* igéből az *-s* képzővél képzett melléknévként valamihez könnyen oda*ragad*[190] értelemben használatos. Cikkbeli literalizációját elsősorban a rágógumi *ragadós* állagának köszönheti.

- *Vezetőcserék a mentőknél : Fejben számolnak* (HVG 2013:16, 70-71.)

Az Országos Mentőszolgálat új megbízott főigazgatója alapos tisztogatásokkal akar a mentőszolgálat fejlesztésében „egyfajta sebességváltást" végrehajtani. Burány Béla minden felső vezetőnek felmondott, tehát „gurultak a *fej*ek". „A tisztogatás hitelességét némileg rontja, hogy mindenki kapott egy íróasztalt, ha néhány polccal

[190] „Anyagának jellege miatt v. apró horgokkal más tárgyhoz szorosan, szívósan tapad."(ÉKsz.[1] 1139).

lejjebb is.” A kényszerű spórolás mértékének kiszámolásához valószínűleg nem szükséges papír: Nemcsak nagy halom kifizetetlen számla vár rá, hanem “egyes hírek szerint tavaly év végén a kétmilliárd forintot is meghaladta a fedezetlen kötelezettségvállalás, vagyis ennyivel nyújtózott túl a döntően az Országos Egészségbiztosítási Pénztártól származó bevételein a mentőszervezet”.

A *fejben számol* kollokáció, melynek jelentése ’nem papíron, hanem gondolkozva számol’, már a címben literalizálódik – a *vezetőcserék* bevezető szó megmutatja, hogy milyen *számol*ásról van szó. A cikk olvasása folyamán pedig egyfajta remotivációt fedezünk fel, hiszen az OMSZ veszteséges működése akár fejben is kiszámolható – nincs szükség papírra ehhez a feladathoz.

- *Csúcsra járatnak* (HVG 2013:20, 57-58.)

  A legtöbbször 1 millió forintos árat is meghaladó, az utazási irodák által hirdetett extrém kalandtúrák között a „csúcstámadások”, a vulkántúrák és a vadvízi evezések a legkedveltebbek. Szerényebb költségvetésű kalandtúra a *via ferrata*, a magashegyi túrázás és a sziklamászás keresztezése, mely komolyabb sziklamászó tapasztalattal és magas fokú állóképességgel nem rendelkezők számára is csodálatos élményt nyújt.

  A *csúcsra járat*nak[191] kollokáció literalizációja a cikk szövegében következik be, amikor kiderül, hogy elsősorban nem a teljesítmény csúcsáról van szó, hanem hegycsúcsról.

- *Kormányzati kedvencek a reklámpiaci toplistán: Tortadobálás* (HVG 2013:24, 55-56.)

  A gazdasági „válságtól meggyötört magyar reklámpiacon“ bizonyos kommunikációs, pr-, illetve kreatív feladatokat vállaló cégek forgalmát „megdobták” az állami megrendelések és megduplázták árbevételüket. Tagadhatatlan, hogy a Miniszterelnökséggel kötött több száz milliós szerződések és az állami intézményekkel és állami tulajdonú vállalatokkal lebonyolított reklámügyletek Fidesz-közeli médiavállalkozásoknak kedveztek. A címben olvasható *tortadobálás*[192] szó a korai burleszk filmekre emlékeztet bennünket.

---

[191] Vki vmit maximálisan/ a legnagyobb mértékben terhel vagy növeli a forgalmat.

[192] „[…] Napjainkban már kevesebb paradicsomot és záptojást hajigálnak, annál kedveltebb lett a torta. Ez is zavarba hozza a célszemélyt, elcsúfítja megjelenését, felborítja a tervezett programot. Egyre nehezebb viszont a jól őrzött politikusok közelébe kerülni, erre tehát alaposan fel kell készülni. […] Ha csak távolról van remény sikeres dobásra, akkor strapabíró, a hosszú repülést jól bíró tortákkal kell dolgozni” (Jéki László. A kemény hab és a tortadobálás. 2002. szeptember 27, Heted Héthatár. http://hetedhethatar.hu/hethatar/?p=2784 (2015.02.07.)

A cikk szövegét olvasva kiderül azonban, hogy itt majdnemhogy inkább *torta*szeletek osztásáról van szó, hiszen egy tucatnál kevesebb reklámcég kapta meg a nagy összegű állami reklámügyleteket. Némelyikük árbevétele mintegy ötmilliárd forint fölé nőtt, az 1 milliárdos forgalmat mindegyik elérte.
A *tortadobálás* itt 'a reklámtorta szeleteinek a „kegyencekre" való dobálását' jelenti.

- *Tesztoszterongél-divat : Nyakra-főre* (HVG 2013:36, 41.)

„Számos mellékhatással járhat, hogy egyre fiatalabb korosztályok is megpróbálják férfinemihormon-készítménnyel növelni a potenciájukat." Manapság nemcsak egyre több középkorú amerikai férfi irat fel magának tesztoszteront tabletta vagy gél formájában, hanem már a 20-30 éves korosztály is beleesett ebbe a gélmániába. Utóbbiaknál aztán fennáll annak veszélye, hogy a póthormon hatására szervezetük leállítja a tesztoszterontermelést és a spermiumképződés is károsodhat. Alegtöbben sajnos indokolatlanul kenik a gélt az előírásnak megfelelően a lapockára, a felkarra vagy az alhasra, tehát a kevésbés szőrös területekre, hiszen a hormonhiány csak kevés férfinál produkál klinikai tüneteket.

A cím alapján az gondolhatnánk, hogy már ott literalizálódott a kollokáció –egy *gél nyakra főre* – mintha ezek lennének a testrészek, ahová a *gél*t kenni kell. A szöveg alapján azonban a kollokáció remotiválódik, hiszen a cikkben egyértelműen más testrészek vannak megadva a használatára. A frazeológiai egység értelmét tehát nem egyes elemei, hanem elemei jelentését összegezve tudjuk megadni[193]: *1. Újra meg újra, szükségtelenül is 2. (nagy) hirtelen, fejvesztett sietséggel*[194].

Fontosnak látok itt egy utalást a közismert reklámra: „Fabulon a bőre őre, ezt használja nyakra főre!" – tehát tulajdonképpen mindenhová.

5.5.1.2. Szállóigék[195]

- *Terjeszkedő Erzsébet-program : A név kötelez* (HVG 2013: 28, 54-56.)

„A cégelnevezések között az Erzsébet név egyre előkelőbb helyet foglal el: „Alig egy év alatt három állami hátterű céget kereszteltek el így: tavaly augusztusban a kincstári üdülőket üzemeltető Human-Jövő 2000 Nonprofit Közhasznú Kft. vette fel az Erzsébet

[193] Vö. Forgács T., *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 164.
[194] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára, 2013*, 266.
[195] Kultúrtörténeti kategória, mivel ismerős számunkra a szerző.

Szállodák, Táborok és Vendégházak nevet, nemrég a monopolhelyzetbe hozott étkezési jeggyel gazdálkodó Nemzeti Üdülési Szolgálat Kft.-ből lett beszédesen Erzsébet Utalványforgalmazó, majd az utóbbi gründolt új céget Erzsébet Vagyonkezelő Kft. néven." Míg Brüsszelben az étkezési utalványok piacának monopolizálása miatt folyik kötelezettségszegési eljárás – szemmel látható a magyar kormány igyekezete, hogy meggyőzze az Európai Bizottságot, miszerint az utalványforgalmazás pénzügyi eredményeit kizárólag szociális célokra fordítják. Ezért mondhatjuk itt azt, hogy *a név kötelez*. Eközben az Erzsébet program[196] 6 milliárd forintnyi kezdeti (2012) eredménytartalékából mindössze 3 milliárdot fordítottak szociális üdültetésre és táboroztatásra, a szociális üdültetés árai pedig helyenként magasabbak a piaci áraknál. Ez azt jelenti, hogy a táborhelyeket üzemeltető Erzsébet Szállodák Kft. évente nagy összegű pluszt zsebelhet be.

A 13. században alig 24 évet élt Árpádházi Szent Erzsébet[197] *nevére* vonatkozik a a címben az egyértelmű utalás, ami *kötelez*. Istenszeretet, jóság és férje a türingiai Lajos gróf iránti hűség kísérték rövid életében. Özvegyi javairól és anyagi biztonságáról is lemondott a szegények és haldoklók javára. Életében férje támogatta adakozását, a legenda szerint Isten Erzsébetet mégis kétszer mentette meg a hazugságtól. Egyszer kötényébe alamizsna helyett rózsákat 'varázsolt', és másodszor a férje ágyába fektetett leprás helyét hirtelen maga Krisztus foglalta el.

A név kötelez szállóige, melynek eredetije *nomen est omen*, Titus Maccius Plautus római komikus színműírótól származik, szó szerinti fordítása: *a név végzet*, értelem szerinti fordítása: *a név maga az ember*.

5.5.1.3. Szólások

- *Magyarország ötszáz legnagyobb cége / Kívül tágasabb* (2013:1, 51-54.)

  A cikkben a vezető iparvállalatok külpiaci lehetőségeiről olvashatunk – sajnos az országhatárokon belül ugyanis nemigen termett babér a hazai nagyvállalatok számára. „Az árbevételük alapján az első ötszázba tartozó cégek […] együttes kivitele, imponáló növekedést produkálva, 18,1 százalékkal múlta fölül 2011-ben az egy évvel korábbit. A kontraszt óriási: belföldi forgalmuk eközben csak 3,5 százalékkal emelkedett." A hazai cégek forgalmát összesítő listán harminckét olyan vállalat van,

[196] http://erzsebetprogram.hu/ (2015.03.29.)
[197] Vö.: http://www.katolikus.hu/szentek/1119.html (2015.03.29.)

amelyik már 2011-ben is állami kézben volt. Ezek növekedése is is zömmel a külpiacokról származik.

A *Kívül tágasabb!* egy határozott felszólítás a távozásra: Takarodj(on)!; Ki innen! Amikor a cikk szövegét olvassuk a felszólítás részei számunkra visszakapják konkrét jelentésüket Magyarországon *kívül tágasabb*, több hely, több lehetőség van a fejlődésre.

- *Magyarország kevéssé ismert térképei / Mindennek van határa* (2013:1, 46-47.)

„ A megyék vagy a január elsejével újra bevezetett járások nem az egyetlen módjai az ország felosztásának. Az egyházaktól a postáig sokan lépnek túl a közigazgatási *határ*okon.” Az áramszolgáltatók hatókörét például a technika és a praktikum alakította ki, hasonlóan mint például az épp negyven éve, 1973 óta használatos postai irányítószámok kilenc nagy övezetét. Bizonyos zónák követik vagy legalábbis kezdetben követték a közigazgatási *határ*okat, a távhívások előhívószámai csak idővel alakultak át 83 járássá, majd 140 körzetté. „Azóta a számítógépesítés a vezetékes telefonálásban is annyira előrehaladt, hogy sem a piac felosztásában, sem a hívások kapcsolásában nincs jelentőségük a földrajzi *határ*oknak, ennek megfelelően hivatalosan nincsenek körzetek, csak a számozás maradt meg.” A magyarországi református egyházzal ellentétben a katolikus egyházmegyék *határ*ai nem követik a közigazgatási egységeket, a mai ország*határ*okat is csak későn fogadták el.

Frazeológiai egységként a *Mindennek van határa* a következő jelentéssel bír: „nem szabad semmit sem túlzásba vinni. Ez már mégiscsak sok!”[198]

Tehát *mindennek van határa*, de ezek a határok nem egységesek. – Így kapják vissza a cikkben a szólás komponensei részben már a címben ia az eredeti jelentésüket.

- *Vágják a centit* (HVG 2013:3, 29-30)

„A hivatásos, önkéntes hadsereg és az általános hadkötelezettség között kell dönteniük az osztrákoknak a vasárnapi népszavazáson. […] A kampány sajátossága, hogy a hatalmon lévő két párt helyet cserélt egymással, és homlokegyenest más álláspontot képvisel most, mint az utóbbi évtizedekben.” A néppártiak, tehát az ÖVP, jelenleg nem az önkéntes katonáskodás, hanem a sorkötelezettség megtartása mellett adják le voksukat. A szociáldemokrata váltás elsősorban Norbert Darabosnak az annak idején

[198] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára, 2013,* 141.

a katonaságot polgári szolgálattal helyettesítő védelmi és sportminiszternek köszönhető, akinek szilárd meggyőződése, hogy a kiskatonák helyett profik kezébe kell adni a honvédelmet, annál is inkább, mert a terrorizmus és az internetes, számítógépes csapások ellen csak speciális tudású szakemberek és alakulatok tudnak eredményesen fellépni. Darabos és támogatói tehát valóban azt szeretnék, ha a fiatalok többsége *vágná a centit*, tehát számolná nem saját katonai szolgálatának, hanem az általános sorkötelességnek napjait.

- *Nyomás utána* (HVG 2013:11, 42.)

  „Alkatrészek és kisebb méretű járműmodellek után készül az első, közúton is használható nyomtatott autó. Az Urbee 2 fantázianevű járgány autópályán 320, városban 160 kilométert tud megtenni szél-, nap- és kinetikus energia, valamint bioetanollal működő motorja segítségével – maximum óránkénti 70 kilométeres sebességgel.” Környezettudatos tervezés rendkívül szilárd és tartós úgynevezett PLA műanyagból, ami komposztálás során biológiailag néhány hét alatt lebomlik. „A forradalmiként beharangozott autónak természetesen csak a borítása műanyag: a csaknem három méter hosszú Urbee 2 leendő vásárlói a fémvázat, a futóművet és a motort készen fogják kapni, a karosszéria 300 kisebb-nagyobb elemét nyomtathatják saját maguk és illeszthetik rá a »csontvázra«”. Az egyedi megjelenésű karosszéria *nyom*tatása a jelenlegi 3D-s printerekkel 2500 órát, vagyis több mint 100 teljes napot vesz majd igénybe.

  A *Nyomás utána* szólás jelentése: ’Rajta/Gyerünk utána! Menjünk utána! Kövessük! ’ A literalizált jelentés itt nem a *nyomás* cselekvését, tehát a ’valamire való nehézkedést’, nem is a *nyomás* másik jelentését a ’tompa fájdalmat’, hanem magát a *nyomtatást* idézi fel: Gyerünk, *nyomtassunk*!

  (Az E.B.Clucher rendezésében 1983-ban bemutatott olasz filmvígjáték Bud Spencer, Terence Hill főszereplésével címét ettől a szólástól kölcsönözte.)

- *Hiányzik egy kereke* (HVG 2013:15, 47.)

  „Hatalmas tojásra emlékeztet a koreai Hyundai egyszemélyes közlekedési eszköze, az E4U, amelyet nemrég mutattak be a szöuli autókiállításon. A névben szereplő E4 elem megfejtése: *egg* (tojás), *evolution* (fejlődés), *electricity* (elektromosság) és *eco-friendliness* (környezetbarátság). Az 500 watt teljesítményű villanymotorral felszerelt tojás tetejét le kell venni, hogy a vezető el tudjon helyezkedni a belsejében. Ez a tető menet közben bukósisakként és szélvédőként szolgál”.

Legfontosabb újítás a jelenleg használatban lévő közlekedési eszközökkel szemben, hogy az óránként legfeljebb 20-25 kilométeres sebességet elérő E4U-n nincs kerék. A jármű aljában lévő félgömb forog, mint egy pörgettyű. „Az irány és a sebesség attól függ, hogy a félgömb melyik részére nehezedik a vezető, és a jármű milyen szöget zár be a talajjal." A hosszas gyakorlás jutalma nemcsak a környezetbarát autózás, hanem a könnyű alig egyméternyi parkolóhelyigény, mely a két automatikusan becsukódó kitámasztónak is köszönhető.

A *Hiányzik egy kereke* szólás jelentése: „Hiba van a gondolkozásában, nincs helyén az esze, féleszű, hóbortos"[199] a jelentése a szólásnak.

Tulajdonképpen nem egy, hanem legalább két és ha autónak / autócskának becézzük az újonnan feltalált közlekedési eszközt, akkor négy kereke hiányzik, tehát remotivációról beszélhetünk. A szólás és a feltalálás közötti párhuzam azonban tagadhatatlan: kicsit őrült!

5.5.1.5. Zene(szám)-, vers-, ima- regény-, filmcímek és részletek

- *Fogimplantátumok piaca: Titánok harca* (HVG 2013:10, 74-76.)

„A drága műfogakat építő svájci Nobel Biocare és Straumann cégeknek olcsóbb gyártókkal kell versenyezniük." A modern fogpótlás atyja a jelenleg 83 éves svéd Per-Ingvar Branemark professzor, akinek 1981-ben a titánnak mint mesterséges foggyökérnek a szabadalmaztatására sikerült önálló vállalkozást alapítania. Ez a cég lett később a Nobel Biocare, mely sokáig nem kereste a válságot érző ügyfelek számára a megfizethetőbb megoldásokat, hanem csak a pénzügyi eredményeket hajtotta. E két multi gyakorlatilag felosztotta egymás között a piacokat, „megszabták az innováció ütemét, meghatározták az árakat, és fényesen éltek a busás profitból." Későn vették észre az olcsóbb konkurrenciát. „A Straumann hamarabb érzékelte a bajt, ezért is határozta el, hogy vásárol a drága fogtechnikai termékeket gyártó cége mellé egy kisebb igényű, de nagy forgalmú céget, a brazil Neodentet." A két rivális célja a feltörekvő piacok elsősorban Brazília, India és Kína meghódítása.

Nézzük meg a cím második fele alapszavának jelentését:

> **titán** [1526 tn., 1604] 'óriás; egy fajta fém' Latin jövevényszó, vö. latin *Titan*, *Titanus*, *Titani* [többes szám] 'titán(ok) (görög mitológiai alakok, Uranosz és Gaia gyermekei)'. A latin szó görög eredetű, vö. görög *titán*, *titánesz* [többes szám]'ugyanaz'. A szó 'óriás' értelme azon alapul, hogy

[199] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára, 2013,* 185.

> a titánokat nagy termetű lényeknek képzelték, vö. *gigász*. A szó kémiai jelentése [1807] az általa jelölt fém nagy keménységén alapul[200]

Ez a szó számukra inkább már csak homonímiát takar, az idézet utolsó mondata azonban egyértelműen bizonyítja, hogy eredetileg poliszémia volt – ezt az idők során végbement divergens jelentésferdülés miatt ma már nem érzékeljük és kevesen is tudják. Meg kell itt még említeni *A titánok harca* (Clash of the Titans) című 2010-ben Louis Lererrier rendezésében bemutatott fantáziafilmet, hiszen a nyelvi játék nem csak a *titán* szó különböző jelentésein – többek között a fogpótlásban használt nagyon stabil anyag felidézésén –, hanem ezen az utaláson is alapul.

- *Közfoglalkoztatás: újabb szigorítás. A rettegés foka* (HVG 2013:11, 64-65.)

„A közmunka lehetőségétől is megfosztanák azokat, akik nem tartják rendben lakóhelyük környékét, netán a gyermekük igazolatlanul hiányzik az iskolából."

A kormány az idén nem szervezte meg időben a közmunkaprogramokat, pedig télen az állástalanok helyzete még rosszabb – hiszen még szezonális munka sincs. A terv napi határás, személyenként (legfeljebb) öt hónapos időszakra kiírt havi nettó 37 ezres keresettel honorált munka lett volna, de a Belügyminisztérium csak magyarázkodik: „félreértés történt, az előzetes tájékoztató csak lehetőséget jelölt meg, nem kötelezettséget." Míg a központi finanszírozású Start mintaprogramok folyamatosak, a hagyományos önkormányzati munkákra nincs forrás – a borsodi Ricsén például többtucatnyian ellátás nélkül maradtak. „Elfogadása esetén tovább nehezíti az állástalanok helyzetét az a törvénymódosító javaslat, amely három hónapra még a közmunka lehetőségétõl is megfosztaná azokat, akik nem tartják rendben lakókörnyezetüket, illetve akiknek a gyermeke 30 órát igazolatlanul hiányzik az iskolából." Nő tehát a *rettegés* a közmunka lehetőségétől történő megfosztástól és a szociális szövetkezeteknek az államtól kapott támogatásának elvesztésétől.

A cím nyelvi játéka utalás két film címére: *A Rettegés foka* (Cape fear)[201] című, a brit J. Lee Thompson által rendezett és 1962-ben bemutatott, majd az újabb verzió az amerikai Martin Scorsese által rendezett és 1991–ben bemutatott thrillerben San Bowden ügyvédnek Cape Fear-nél kell szembenéznie az őt és családját üldöző pszichopata bűnözővel és akár élete árán is megvédenie szeretteit.

---

[200] ESz. 746. (PDF)

[201] http://www.port.hu/cape_fear_-_a_retteges_foka_cape_fear/pls/w/films.film_page?i_film_id=9039 (2015.03.30.)

Valójában a filmek címei is szimbolikusak, hiszen a *Fear-fok* (*Cape Fear*, szó szerinti magyar fordításban '*Félelem fok*') egy földnyelv a sok közül, amely Észak-Karolina államban (USA) az Atlanti-óceán partján kelet felé nyúlik. Nevét a 16. században hajósoktól kapta, akik attól féltek[202], hogy a víz alatt meghúzódó part menti zátonyokra futnak.

- *Tavaszi szél vizet áraszt* (HVG 2013:14, 72-73.)

  „A tél nem enged. Az országot még március végén is hó borította, szokatlanul sok hó. A hegyekben még nem kezdődött el az olvadás. Ha a melegedés elhúzódik, megússzuk. Ha a tavasz gyakorlatilag kimarad, és az időjárás olyan lesz, mint az utóbbi években, amikor a télikabátot nem tavaszira cseréltük, hanem könnyű pulóverben örültünk a tavasznak, akkor az öröm mellett az árvízre is fel kell készülnünk." A folyók magas vízállása, az árvízvédelmi töltések építésének és az állagmegoldásnak az elmaradása, valamint az egész árvízvédelmi koncepció átgondolásának hiánya majd újra „a szegények, a cigányok portáit pusztítja. A szociálisan rászorulókat, azokat, akiknek nincs biztosításuk."

  Droppa György újságíró cikkének frappáns befejezése véleményem szerint szorosan hozzátartozik a címbeli idézethez és kiegészíti azt: „A sok rossz hír között üdítő unikum, hogy az új hatalmi ágazat – a nevében torz, a katasztrófát védő katasztrófavédelem – a helyén van. Szerintem Pintér és Bakondi urak épp most szövegezik az ország egyharmadának küldendő sms-t, amelyben értesítenek, hogy mindenki maradjon otthon, illetve hogy háza árvíz általi elmosása esetén menjen át a szomszédba."

  A cikkben valóban áradásról van tehát szó, így a szöveg literalizálja a címet, mely egy közismert magyar szerelmes népdal első sora:

  „Tavaszi szél vizet áraszt virágom, virágom, (/ minden madár társat választ, virágom, virágom. / Hát én immár kit válasszak virágom, virágom, / Te engemet, én tégedet, virágom, virágom.)"

- *Titkolódzó kormányzat: Nem mondhatom el senkinek* (1HVG 2013:9, 6-9.)

  „A szólásszabadság korlátozása és a titkosítások mellett tette le a voksát a kormánytöbbség. A hirdetett cél most éppen a visszaélések megfékezése, az emberi méltóság védelme." A trafikpályázatok véleményezésének eredményeképpen a

[202] Fear: [félelem, fél/ni].

parlament két nap alatt megszavazott egy törvénymódosítást, „ami szerint »közérdekű adat megismerése iránti igény teljesítése nem eredményezhet a külön törvényben szabályozott ellenőrző szervek ellenőrzési jogosítványaival azonos mélységű és terjedelmű adatbetekintést és adatkezelést«”. Úgy tűnik, mintha a múlt titkolózása elérte volna az ország jelenét. A demokráciákban szokásos információszabadság szabályainak átértelmezése ügyében aztán gyors ’kármentés’ kezdődött: utasítás a vesztes dohányboltosok megélhetésének biztosítására vagy az adatkérések költségeinek megemelésére és a dolgozókra való áthárítására. A parlament 2/3-os többsége az emberi méltóság védelmét hagoztatva felülírta az Alkotmánybíróság által kimondott szólásszabadság elvét. A parlamenti képviselők szinte az egyetlenek, akik kiváltságokat élveznek a szólásszabadság területén.

A cím nyelvi játéka Karinthy Frigyes *Nem mondhatom el senkinek* c, verseskötetének előszavára való utalás: *Nem mondhatom el senkinek* / Elmondom hát mindenkinek.

- *Adómentes ingyenesjuttatás: Aki ételt, italt adott* (HVG 2013:20, 74)

  „Sarkalatos törvény garantálná, hogy a katasztrófák során ingyen adott étel, ital, takaró után a juttatónak ne kelljen adót fizetnie.” Tehát „[…] törvényben rögzítenék, hogy meghatározott esetekben nyújtott ingyenes juttatás után sem az abban részesülőnek, sem a juttatónak nem kell adót fizetnie, az utóbbi pedig vállalkozásként az ezzel kapcsolatos kiadásait költségként elszámolhatja.” A március közepi hóviharban az autópályán bajba jutottak segítségére ugyanis nem a kormányzati szervek, hanem sok magánszemély és társaság sietett dzsippel, traktorral, étellel, itallal és takaróval. A nemzeti ünnep miatt zárva tartó Tesco áruházak több, az M1-es és az M7-es sztráda mentén fekvő hipermarketjüket kinyitották és dolgozóik mentek segíteni.

  Az ilyen helyzetekben nyújtott szolgáltatás és termékátadás az elképzelés szerint költségként elszámolható lenne.

  A címben utalást találunk egy keresztény imádságra: *Aki ételt, italt adott*, / Annak neve legyen áldott. / Nekünk adtál: Hála Isten, / Annak is adj, kinek nincsen! / Amen.[203] Mivel az imádságnak csak első sora van megadva, a szűkítés nyelvi játékáról is beszélhetünk.

[203] http://www.hittansuli.hu/dokumentumok/tanuloknak/alapveto-imadsagok (2015.03.30.)

- *Hamis bizonyítékot kreált a Négy Mancs?: Állati elmék* (HVG 2013:26, 62-63.)
  „Manipulált bizonyítékkal próbálta igazolni a jelek szerint az állatkínzást a Négy Mancs az ellene folyó kártérítési perben.” A közjegyző által lezárt ládában másnapra már több libacomb volt és az egyiknek a cérnával összevarrt bőre lett volna bizonyíték az állatkínzásra. A Négy Mancs alapítvány támadásai miatt – a töméssel hízlalt víziszárnyasokat feketelistára tették – a veszteségeket elszenvedett cégek azonban kárpótlási pert indítottak, ezek például a Hungerit, vagy a Hortobágyi Lúdtenyésztő Zrt..

  Az *Állati elmék (Un animal doué de raison)* a Goncourt-díjas Robert Merle1967-ben írt műve, az utópisztikus „állatregény”, tudományos- és politikai-fikció keveréke. „Színhelye az Egyesült Államok. Itt végez kísérleteket egy delfinpárral Sevilla professzor, akit lelkes kutatócsoport segíti munkájában. A két delfin bámulatosan fogékony. Rendkívüli intelligenciájuk, szeretetreméltóságuk miatt szellemileg az emberekkel szinte teljesen egyenrangú társakká válnak. Csakhamar már az angol nyelvre tanítja őket mesterük. A békés kutatók és a delfinek idilljét azonban megzavarja az amerikai titkosszolgálat embere. Ezeket a kedves, szelíd állatokat háborús célokra akarják felhasználni.”[204]

  A cím és a cikk szövege párhuzamot von az állat és az ember, az ember és az állatokat saját céljaikra felhasználó, valamint az állatokkal kísérletező ember felelőssége között.

- *Játékai mindenféle szélnek* (HVG 2013:26, 55.)
  „Különválhat az európai szélenergia-hasznosításában úttörő szerepet játszó két ország, Ausztria és Németország fejlődési pályája. Az előbbiben ugyanis sosem látott növekedés, a legerősebb európai gazdaságban viszont megtorpanás várható.” Ausztriában 2013-ban 150 új erőművet helyeznek üzembe 420 megawatt összes kapacitással. Ezekből 73 létesül Burgenlandban, 54 pedig Alsó-Ausztriában. 2002-ig Ausztriában csak saját útjukat járó magánszemélyek nem hittek a meteorológusok állításának, miszerint egy nagyszabású fejlesztéshez nem fúj elég erős szél. Az első kezdeményezések beváltak, a folytatásról az állam alacsony kamatozású hitelek és adókedvezmények mellett további intézkedésekkel gondoskodik: „az energiaszolgáltatók kötelesek fix áron átvenni a szélerőművek által szállított energiát, akkor is, ha szélcsendes időben csak keveset termelnek, meg akkor is, amikor kedvező

[204] http://moly.hu/konyvek/robert-merle-allati-elmek (2015.03.30.)

meteorológiai viszonyok közepette teljes névleges teljesítményüket le tudják adni." Így kisebb megtorpanás ellenére a fejlődés nem lesz *játéka mindenféle szélnek.*, tehát a szélerőművek továbbra is *játékai* lehetnek *mindenféle szélnek*.

A cím nyelvi játéka utalás Bródy János által írt és előadott dalra[205], aki a szocialista rendszer hatalmáról és az emberek életét meghatározó körülményekről írta dalát. Abban a korszakban a legtöbben játékai voltak mindenféle szélnek, a szocialista elvtársak kényének, kedvének:

[…] Ha én zászló volnék, sohasem lobognék, / Mindenféle szélnek haragosa lennék, / Akkor lennék boldog, ha kifeszítenének, / S nem lennék *játéka mindenféle szélnek*.[206]

A nyelvi játék kisebb módosításokon keresztül jött létre. Az egyik a birtokos jelzői többesszám *–i* jelének betoldása volt: játéka → *játékai* a másik a szűkítés: (Nem leszek) *játéka mindenféle szélnek.*

- *A Trabant-fõkonstruktőr halála: Csak a szépre emlékeznek* (HVG 2013:26, 69-70.)

„Egyszerű, tartós autót alkotott a Trabanttal a 91 évesen meghalt Werner Lang, a zwickaui gyár egykori főkonstruktőre."

Werner Lang, az egykori zwickaui autógyár főkontruktőre olyan szívós volt mint autója, mely még korántsem tűnt el Németországból. A Trabant[207] nemcsak a rendes évi zwickaui Trabant-találkozókon jelenik meg, hanem a 3 millió 132 ezer gyártott darabból 2013 elején még 32 485-nek volt érvényes forgalmi engedélye. A túl magas nyugatnémet áron eladott autó gyártását éppen akkor kellett leállítani, amikor a Volkswagen Polo négyütemű motorjával és az üzemanyagszint-jelző 'luxusfelszereléssel' esélye lett volna az elismerésre. És amire szívesen *emlékeznek*:

Amikor 23 helyett 26 lóerős lett a motor és amikor 50-es benzin-olaj-keverék is elég volt neki. Nem felejthetik a garantáltan nem rozsdásodó műanyag karosszériát, a 415 liternyi helyet a csomagoknak, valamint az útmenti hobbi-autószerelő akciókat, melyekhez mindig kellett legyen a szerszámtáskában tartalék gyújtógyertya, megszakító, trafó, ékszíj és a sofőrnek a kisujjában a gyakorlat.

---

[205] Az 1973-ban megjelent *Jelbeszéd* című lemezből, melyen ez a dal is található, már ötvenezer példányt eladtak, amikor „politikai indokok hatására a további kiadását felfüggesztették és a raktáron lévőket bezúzták […]. Tíz évvel később, 1983-ban az albumot újra kiadták."
(http://hu.wikipedia.org/wiki/Jelbesz%C3%A9d_%28album%29, 2015.03.30.)

[206] http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/740/brody-janos/ha-en-rozsa-volnek-zeneszoveg.html (2015.03.30.)

[207] A név jelentése útitárs, műhold.

A cím nyelvi játéka utalás Putnoki Gábor táncdalénekes híres slágerére: "*Csak a szépre emlékezem.*"[208]

Ezenkívül morfológiai modifikáció is: a cikk írója az utalást egyesszám első személyéről többesszám harmadik személyre módosította.

- *Jerry Schatzberg mesterkurzusa : Csendes amerikai* (HVG 2013:27, 35-36.)

  „Korszakos jelentőségű mozgóképalkotó előtt tiszteleg az idei Karlovy Vary-i filmfesztivál."

  A bronxi születésű Schatzberg „sem az olasz-amerikaiak, […] sem a technikai álmodók klánjához nem tartozott, így a kettő között félúton nem lett belőle filmmogul." Saját bevallása szerint soha nem kergette a dicsőséget, de számos híres színésznek, többek között Al Pacinonak, Faye Dunaway-nek, Meryl Streepnek, Gene Hackmannek adott rendezéseiben szabad kezet a karakterépítésben és lehetőséget a kibontakozásra. „A véletlenen múlt, hogy filmezni kezdett" és első filmje az *Egy bukott gyermek portréjára* Amerikában rossz kritikát kapott, míg a franciák között nagy sikernek örvendett. „Az arrogáns és túlzó divatfotós, aki az első stúdiómunka alkalmával megfélemlíti a modelljeit, Dunaway szerint rendezőként teljesen megváltozott: szelíddé, figyelmessé és barátságossá alakult." – Így lett *csendes amerikai*.

  A cikk címe utalás Graham Green egyik legnépszerűbb 1955-ben megjelent regényére. *A csendes amerikai* „a mindennapok, a gyarmati háború forgatagába vezeti az olvasót, hogy a modern ember erkölcsi-érzelmi konfliktusait fölmutassa. Főhőse, a fanyar, kiábrándult angol újságíró hiába hangoztatja, hogy semmi köze a franciák vietnami háborújához, az amerikai beavatkozáshoz: mind mélyebben bonyolódik bele a saigoni ügyekbe – amelyekhez, mint csökönyösen hajtogatja, »semmi köze«. Azonban amíg az ember ember, a szeretet, gyűlölet, féltékenység, barátság elemi töltésű érzelmeit semmiféle semlegesség nem képes hatástalanítani."[209] Lehet tehát figyelmes és barátságos, mint Jerry Schatzberg a rendező, aki számára a „baráti tekintet" oly fontos szerepet tölt be az emberi kapcsolatokban, de nem válhatunk semlegessé.

- *A láthatatlan ember* (HVG 2013:30, 58.)

  „Nem gondolják ennivalónak, vagy egyenesen észre sem veszik az embert a cápák azokban az új szörf- és búvárruhákban, amelyek ügyes optikai trükkökkel becsapják a

[208] Szövegíró: Halász Rudolf, zeneszerző: Hajdú Júlia.
[209] http://moly.hu/konyvek/graham-greene-a-csendes-amerikai (2015.03.30.)

tengeri ragadozókat. Az ausztrál SAMS[210] cég búvároknak való kezeslábasa a cápák nemrég felfedezett színvakságát használja ki. A kék több árnyalatát szabálytalan mintázatokban ábrázoló öltözet cápaszemmel terepszínű." A víz kék és zöld árnyalatait imitálva 'elbújtatják' a búvárt vagy legalábbis rövid időre összezavarják a cápát, ami akár életmentő is lehet. A másik ruhatípus erőteljes fekete-fehér csíkjainak elrendezése a kalauzhalra emlékeztetnek, „amely nem szerepel a cápák menüjében".
A SAMS tesztjei igazolják ezeket a felfedezéseket és az első cápabiztos kellékek – a fejlesztőcég kalauzmintás szörfdeszkát is árul – minden garancia vállalása nélkül megjelentek Ausztriália a cápatámadások miatt egyre veszélyesebb[211] partjain.
A cím nyelvi játéka Gárdonyi Géza *A láthatatlan ember* című regényére utal:

> „Azután mondják meg majd ők is, hogy ismertek-e engem, Dehogy ismertek! Az állatok ismerik egymást, az ember nem. Még Dzsidzsia sem ismer engem, pedig feleségem és őrzőangyalom, s nyitva előtte fiókom és szívem egyaránt. De azért nem ismer. Az embernek csak az arca ismerhető, de az arca nem ő. Ő az arca mögött van. Láthatatlan."[212]

A párhuzam talán itt található: Az ember a vízben a cápabiztos szörfruha mögött és az ember általában az arca mögött van. Az irányulás azonban teljes mértékben fordított, hiszen a cápa azt 'hiszi', hogy nincs ott ember illetve táplálék, míg mi emberek azt gondoljuk, hogy igazán látjuk a másikat, pedig ez nem igaz.

5.5.2. Frazeológiai egységek szintagma-intern modifikációval

A nyelvi játék ebben a típusban úgy jelentkezik, hogy az állandósult kifejezés alaki módosuláson esik át.[213] Munkám ebben a fejezetében e formai modifikációnak a legfontosabb típusait fogom tárgyalni.

5.5.2.1. Lexémacsere, illetve lexikai szubsztitúció

5.5.2.1.1. Kollokációk

- *Íratlan szabálytalanságok* (HVG 2013:6, 76-77.)

  „A kézfogásokkal megpecsételt szerződéseken alapuló hagyományos gyapotpiac végét jelentheti, hogy az árkilengések miatt a szereplők nem teljesítik vállalásaikat."

---

[210] Shark Attack Mitigation Systems {} (http://www.sharkmitigation.com/field-testing.html, 2015.03.30.)
[211] Ehhez az is hozzájárult, hogy 1997-ben védettnek nyilvánították a fehér cápát.
[212] Gárdonyi Géza: *A láthatatlan ember*. Előszó, amely utószónak is olvasható. http://mek.oszk.hu/00600/00662/ (2015.03.30)
[213] Vö. Forgács T., *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 170.

Egyre gyakrabban veszik igénybe a liverpooli székhelyű Nemzetközi Gyapotszövetség (ICA) döntőbírói szolgáltatását – az utóbbi években „félszáz ország 185 vállalata hagyta figyelmen kívül az arbitráció eredményét.” A piac bizonytalansága – a gyapot árának kilengései a tőzsdén az utóbbi időben többször meghaladták a 90 százalékot –, a termelői és felhasználói oldal ’tőkeszegénysége’, a ’határokon átívelő üzletek’ – vietnami, thaiföldi vagy guatemalai üzemek résztvételével –, mindez a bizalom megrendülésének drámai fordulatát jelenti az iparágban. Az „ICA feketelistáján lévõ cégek száma – 2011 óta a harmadával növekedve – ötszáz fölé emelkedett. Míg azonban régebben visszatartó ereje volt az 1976 óta létező szégyenlajstromra kerülésnek, manapság már nem jelent elrettentést.”
Az *íratlan szabályok* az idők során – évtizedek, évszázadok vagy akár a történelem során – kialakult szabályok, melyek elsősorban etikai normákat foglalnak magukban, de vonatkozhatnak – mint a fenti cikkben is – a gazdasági élet bizonyos területeire, vagy a (nemzetközi) kereskedelem bizonyos áruira. Nagy problémát jelenthet, ha ezeket a mindenki által elfogadott és betartott *íratlan* szabályokat nem tartják be, így azok *íratlan szabálytalanságok*ká válnak.

- *Káosz a távolléti díj körül: Osztással szaporodik* (HVG 2013:8, 58-60.)
  „Várhatóan máris módosítja a kormány az új munkatörvénykönyvet az elfuserált távollétidíj-számítás miatt.”
  A „szabadnapokra többé nem a korábban megszokott, az alapbérnek megfelelő összeg jár”, hanem egy osztószám segítségével kell meghatározni a fizetést. Így „a rövidebb hónapokban az átlagbérüknél kevesebbet, a hosszabbakban pedig többet kaphatnak kézhez a dolgozók. […] A szabály szerint ugyanis úgy kell kiszámítani a szabadnapokra járó távolléti díjat, hogy a havi alapbért 174-gyel kell osztani, majd az eredményt meg kell szorozni a napi teljes munkaidő óraszámával és a szabadságnapok számával. A 174-es osztó az átlagos egyhavi ledolgozott munkaidővel és a statisztikai átlag havi 21,75 nappal kalkulál.” A kalkulációs metódus miatt kifizetett bér nem lehet alacsonyabb a minimálbérnél. A kalkuláció azonban az alkotmányba ütközik, hiszen a pihenés és a szabadság idejére a munkavállalónak elvileg joga van ugyanahhoz a bérhez. Még nagyobb probléma lesz majd a munkahelyeken várható harc a szabadság időpontjáért, hiszen a *távolléti díj* ezzel az *osztással* csak a hosszú hónapokban *szaporodik*.
  Az *osztódással* történő *szaporodás* a biológiában azt jelenti, hogy az egyed külső behatás nélkül két vagy több részre válik és ezáltal szaporodik. A címben ennek a

kollokációnak a felidézése ellentétben áll a cím módosított kifejezésével, hiszen a bér csökkentése vagy növelése, tehát *szaporodása*, külső behatás – egy jogszabály alkalmazása – miatt, vagyis tényleges *osztással* következhet be.

- *Valótlan világ* (HVG 2013:9, 50.)

  A CAVE 2 (Cave Automatic Virtual Environment) virtuálisvilág-modellt, melynek segítségével egy ember számára teljesnek tűnő, 320 fokos panorámát lehet kivetíteni, a chicagói Illinois Egyetem kutatói elsősorban olyan alkalmazásokhoz fejlesztették ki és ajánlják, „ahol hatalmas mennyiségű adatot kell »kézzel fogható« formában megjeleníteni. Ez lehet egy új gyógyszermolekula hatásának a vizsgálata, netán egy új sebészeti eljárás kipróbálása a szervezetben, egy még csak tervezőasztalon létező autó menettulajdonságainak tesztelése, épületek tervezése építőkockajáték-szerűen vagy akár egy hurrikán vizsgálata.” A CAVE 2 magas költség- és erőforrásigényei miatt – a látványhoz tartozó adatokat 36 számítógép generálja, a kép megjelenítéséhez pedig 72 darab térhatású lcd képernyőt használnak – a szakértők kételkednek a berendezés széles körű elterjedésében.

  A lexémacsere a *való*[214] *valótlan*-ra történő cseréjét jelenti.

  A *Való világ* a magyar RTL Klub, majd később az RTL II televízióadó valóságshowja. A cím *valótlan világ*a és a valóságshow között a kapcsolatot az jelenti, hogy a körülmények igazából egyikben sem valóságosak, nem az igazi élet jut érvényre. A *Való világ*ban történő ’kiszavazás’ talán az egyetlen, ami a valóságban is rendszeresen megtörténik: egy ember szavazata dönt egy másiknak a sorsáról.

- *Öröm Ürömben* (HVG 2013:9, 16.)

  „A nagyváradi plázatulajdonos Muduráék érdekeltsége szerezne meg csaknem két hektár csillaghegyi ingatlant.”

  Nagy *öröm*ére *Ürömn*ek sikerült megakadályoznia, hogy a III. kerületi önkormányzat bíróságon érvényesítse elővásárlási jogát két csillaghegyi ingatlannak kapcsolatban. Budapest III. kerülete és Üröm község között úgy tűnik kibékíthetetlen az érdekellentét: a III. kerületet nemcsak a földtörvény szerinti elővásárlásra való

[214] **való** [1771 tn., 12. század vége] Származékszó, a létige *val-* tőváltozatának folyamatos melléknévi igeneve (vö. még: *valaki*). A származék *vala* változatára […]. A *való* eredetileg ’létező, meglevő’ jelentéssel bírt, ebből fejlődött a szó ’igaz, valóságos’ értelme. Főnévi használatai a melléknévi igenevekre jellemző főnevesülés útján keletkeztek. Származékaira vö. *valóság* [1493 k.], *valótlan* [1577 k.], *valódi* [1780]. A *valóban* [1456 k.] és a *valójában* [1645] megszilárdult határozóragos alakulatok. (ESz. PDF 788.)

jogosultsága, hanem a telkek egy névtelen levél szerint nem teljes mértékben bevallott ára miatt is szándékozik perelni.

A Zikkurat cég tulajdonosa a ciprusi Task Capital and Consulting Ltd és Tatár Józsefné, akikkel Üröm a szerződést sztornózni akarja és ajánlatként kezelni.

Bús Balázs (Fidesz) óbudai polgármester szerint a „csillaghegyiek nehezen viselnének el egy nagyberuházást a szomszédságukban". Óbudának más problémái is vannak az ürömiekkel: „Ingázóik jelentősen terhelik például a kisebb kerülőutak forgalmát, az ürömi gyerekek egy része pedig az Óbuda által fenntartott iskolába jár." Üröm válasza: „politikai indíttatású irigység is beszél a fideszes városvezetőből. Nyolcszázmilliós betétállományával ugyanis Üröm egyike a leggazdagabb magyarországi településeknek."

A cikk címében felidézett állandósult szókapcsolat *öröm az ürömben* jelentése: „*vmi jó a rosszban, előny a kellemetlenségben*"[215]. A szöveg szerint *öröm* lehet *Üröm* helységben, ha sikerül elkerülni a peres eljárást. A nyelvi játék lexémacseréje a frazeológiai egység kisbetűs főneve helyett a nagy betűvel írt helységnév szerepel, a szűkítés a "*az*" névelő elhagyása által valósul meg. *Üröm* és az *üröm* között homofónia is van, hiszen írásukban, jelentésükben különböző, de hangzásukban azonos nyelvi jelek.

- *1988-ban kiszabadult könyvek: Szellem a raktárból* (HVG 2013:11, 36-37.)

„Valódi és mondvacsinált kommunista tabukat feszegető, nem egy esetben évtizedekre raktárba zárt könyvek árasztották el negyedszázada, a rendszerváltás előévében a magyar könyvpiacot."

1988 márciusában számos „korábban tiltott csemege" jelent meg, többek között a Lenin-békedíjas Sík Endrének, Sík Sándor piarista tartományfőnök és költő bátyjának, *Vihar a levelet …* című kötete, mely önéletírásában a koncepciós pereknek áldozatul esett személyes ismerősei tragikus sorsát részletezi és amelynek, éppen ez okból, 1970 decemberében valamennyi példányát bezúzták. A rendszerváltás előévében ez az emlékirat már „súlytalan" volt, nemúgy mint például Borisz Paszter Zsivago doktora magyarul, Raoul Wallenberg 1947-es életrajza, a József Attila emlékkönyv, Illyés Gyula Szellem és erőszak című a magyar sorskérdésekkel, elsősorban az erdélyi

[215] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára, 2013,* 280.

magyarság helyzetével foglalkozó esszékötete vagy Lengyel József Szembesítés című kisregénye. Természetesen ennél sokkal több *szellem*i termék tűnt el *a „raktárban*”, többek között az a Könyvvilág című folyóirat, mely a második magyar hadsereg doni kálváriájának dokumentumfilmsorozatáról készült, valamint a Pergőtűz, a film szövegkönyve.

A *szellem a raktárból* utalás Aladdin csodalámpájának[216] *szellem*ére (Szellem a palackból), aki mindig előjött, amikor a lámpát valaki megdörzsölte és teljesítette ura/úrnője kívánságát. Így lett Aladdin, a szegény szabó fia, gazdag és Badrulbudur hercegnővel boldog. Ez a mese része az arab eredetű Ezeregyéjszaka meséinek, melyek feletehetőleg a 11.-12. században keletkeztek.

Nem szabad ezenkívül elfelejteni a *szellem* főnév jelentéseit, a mesére történő utalásban a test nélküli lény, a raktár *szelleme* pedig az alkotó *szellem*, sőt *szellemi* termék.

- *Zöldhatósági anomáliák : Piaci iszonyok* (HVG 2013:17)

  Az Országos Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség egyrészt egyre több bírságot szed be, másrészt viszont eltitkol információkat, melyeket az embereknek joga lenne megismerni. Így hosszabbította meg pl. a Ferihegyi repülőtér környezetvédelmi engedélyét anélkül, “hogy a zajártalomnak kitett lakosságnak valódi esélyt adott volna az eljárásban való részvételre”.

  Már a cím első fele is mutatja, hogy valami nincs rendben: a *zöldhatósági anomáliák*, illetve rendellenességek a környezetvédelemben itt a zajártalom problémájára vonatkoznak..

  Az utalás a *piaci viszonyok*ra, melyek ha rendben vannak, a kereslet és a kínálat, az eladók és a vásárlók, tehát az emberek igényeinek harmonizálása érvényesül.

  Ezzel szemben a ’*ferihegyi* ügyben’ „nagy undorral vegyes rémület, irtózat”[217] uralkodik.

- *Van dunsztjuk* (HVG 2013:18, 47.)

  „Pusztán meleg víz kell hozzá, nem pedig internet, mégis korszerű, új technikaként, a csúcsgasztronómia konyháinak otthoni reinkarnációjaként reklámozzák a háztartási gépek gyártói a sous vide készülékeket (a francia kifejezés fordítása: vákuumban). Az eljárás a napjainkban divatos konfitálás közeli rokona. Mindkettő alacsony hőfokon,

[216] http://mek.oszk.hu/00200/00210/html/ezer1_01.htm (2015.04.11.)
[217] ÉKsz.[1] 608.

hosszú – fél óra (libamáj, tojás) és egy-két nap (oldalas, bárányesült) közötti időtartamú – párolást jelent. Vákuumozás közben az étel a saját levében, légmentes zacskóban dinsztelődik, konfitáláskor pedig zsiradékban."

A magas áruk miatt kevésbé elterjedt gőzpárolós sütők már több évtizede működnek, míg az úgynevezett *szuvidolás* az utóbbi évek újítása a gasztromómiában. A többzónás sütők profi eszközei pedig nem a háztartásokat, hanem inkább az éttermeket kell hogy kiszolgálják, melyekben fontos, hogy a húst és a mártást a megfelelő hőmérséklet érje.

A címben szereplő kollokáció eredetileg: *dunsztom sincs*, tehát a létige tagadó alakja helyett az állító *van* igealak szerepel. A *dunszt* főnév mindkét értelemben használatos napjainkban is, tehát sejtelmem/fogalmam sincs[218] és a befőzés *dunszt*ja[219]. Itt a *dunsztom sincs* állandósult kifejezés remotiválódik, így használja ki az újságíró a főnévi komponens poliszémiáját.

- *Prímszámrejtélyek : Sejtelmük van* (HVG 2013:28, 44-46.)

  „Átszőtték a száz éve született Erdős Pál pályafutását a prímszámokkal kapcsolatos problémák, amelyek egy részének megoldásához az utóbbi években kerültek közelebb." Ilyenek a prímszámok, melyek „csak eggyel és önmagukkal oszthatók, és amelyek összeszorzásából »keletkezik« az összes többi, úgynevezett összetett szám", összeadásával, eloszlásával, struktúrájával és feltételezett rendszerével kapcsolatos kérdések. Májusban például nagy visszhangot keltett az áttörő eredmény „az úgynevezett ikerprímsejtéssel kapcsolatban. A sejtés szerint végtelen sok olyan prímszámpár létezik, melyek különbsége kettő – mint például az 5 és a 7, a 11 és a 13, vagy a 29 és a 31. Csang viszont bebizonyította, hogy végtelen sok esetben fordul elő, és hogy szomszédos prímek között legfeljebb hetvenmillió a különbség. „Ha megoldasz egy problémát, ha kinyitsz egy ajtót – teszi hozzá Tao –, akkor számtalan újabb tárul eléd. Erdősnek ahhoz volt fantasztikus érzéke, hogy látta, merre kell menni, tudta, hogyan tegyen fel jó kérdéseket."

  A cikk egyértelmű bizonyítéka annak, hogy az 1996-ban elhunyt világhírű magyar matematikusnak szintúgy, mint kortársainak Greennek, Szemerédinek, Csangnak, Taonak és a cikk szerzőjének volt illetve van sejtelmük a matematikáról.

---

[218] Vö. Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára, 2013*, 66.

[219] **dunszt** [1879] Német, közelebbről ausztriai német jövevényszó, vö. ausztriai német *Dunst* 'pára, gőz, füst; sejtelem; gőzölés'. A német szó indoeurópai eredetű, vö. óegyházi szláv *duch* 'szellem, lélegzés, lehelet'. A *dunsztom sincs* kifejezésben élő 'sejtelem', továbbá az 'élelmiszer tartósítására végzett gőzölés' jelentések a hazai németből származnak, a 'borogatás' jelentés pedig a német *Dunstumschlag* 'párakötés, borogatás' részfordításával és jelentéstapadással jött létre. Igei származéka a *be-* igekötővel is használatos *dunsztol* [1880]. (ESz. PDF 159.)

Ez a nyelvi játék szorosan kapcsolódik az előzőhöz, hiszen itt is a tagadó alakot az az állító került váltotta fel, a különbség az átvitt értelmű *dunszt* helyett annak szinonímájának használata: *sejtelem*. Ismét utalnék az alapszóra is, a poliszém *sejt* ige egyik jelentésére: „homályos tudása van valamiről”. Ennek lett aztán származéka a *sejtelem* főnév.[220] Azt sem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a matematikában gyakran beszélünk sejtésekről.

- *Ukrán-orosz viszály: Megbonthatatlan ellentét* (HVG 2013: 50, címlap)

A képen egy nagy vörös medvét látunk, melynek szájá(ban) egy másik sokkal kisebb medve van. A nagy medve Oroszországot jelképezi[221], a kis medve az Oroszország által ’bekebelezett’ Krím félsziget „Nagy Jaltáját”, a Medve-hegyet.[222]

A címlap témájához kapcsolódó cikk:

[220] Vö. ESz.PDF 644
[221] http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/historia/87-01/ch10.html (2015.03.30.)
[222] meteor.geo.klte.hu/hu/doc/krim.doc (2015.04.10.)

Ukrán front Oroszország és az EU konfliktusában : Önérdekütközések (HVG 2013:50, 8-11.)

„A forradalmi hangulatban égő Ukrajna nem az egyetlen frontja az Oroszország és az EU egyre durvuló vitájának: nem jött létre a Szovjetunió szétesése után remélt szövetség, s szinte minden fontos kérdésben különbözik Moszkva és Brüsszel álláspontja."

Az orosz időjósok szerint a hirtelen hőmérsékletváltozás következtében válnak egyesek aggresszívvá, és a politikai légkör Ukrajnában is ezért hűlt le. „Az EU-integráció mellett tüntető ukránok egészségük megóvása érdekében, valamint Európa politikai csődje és erkölcsi fertője miatt sürgősen menjenek haza" – hangoztatják az orosz műsorvezetők. Az orosz propagandának köszönhető, hogy egyre mélyül a szakadék Ukrajna keleti és nyugati része között. Vlagyimir Putyin orosz elnök a 2005-ben véglegesen széthullott Szovjetunió helyett egy új államszövetséget tervez Oroszország, Belarusz, Kazahsztán, Ukrajna, Örményország, valamint Tádzsikisztán és Kirgizisztán részvételével. Az Eurázsiai Unió létrehozásának célja elsősorban, hogy Moszkva ellenőrzése alatt tartsa az energiaforrásokat, illetve az ott futó csővezetékeket

Ukrajnában eközben növekszik a feszültség: a belvárosi Függetlenség téren (Majdan) mintegy kétezer demonstráló tartózkodik. Közben a politikai pályára lépett ökölvívó-világbajnok, Vitalij Klicsko után megjelent Timosenko 25 éves lánya, Jevgenyija is, akinek jelentős része van abban, hogy a kijevi tüntetők ki akarnak tartani követeléseik mellett.

Ez a cikk a címoldal miatt került erre a helyre, hiszen címe egy montázst tartalmaz, tehát eredetileg a lexematikai nyelvi játékok kategóriájába tartozna: önérdekek + érdekütközések → önérdekütközések. A közös elem csak egyszer jelenik meg.

5.5.2.1.2. Szállóigék

- *Felszámolói pályázat : Oszd fel és uralkodj!* (HVG 2013:29, 57-58.)

  „Átrendezheti a felszámolói piacot az igazságügyi tárca pályázata – a kormányhoz közeli üzleti körök lehetnek a befutók."

  A felszámolói licencek újraosztását a cikk szerzője többek között a trafikügyhöz hasonlítja, melyben szintén a kormánynak tetsző körök kerültek ki győztesen. Magyarországon minden tizenötödik cég felszámolás alatt áll, az óriási, négyszázmilliárd forintot elérő vagyontömeg sorsát a jövőben a 344 pályázóból 130 felszámolócég alakítja majd. „A döntés legkésőbb novemberben várható, s azt egy, összetételében a kormányhoz lojális bizottság hozza meg, miközben a Felszámolók Országos Egyesületét (FOE) még tanácskozási joggal sem hívták meg – panaszolja Somogyi Ferenc elnök." Az eredmény több szubjektív feltételen múlik, ilyenek például a pályázó szakmai színvonalassága, internetes honlapja, az általa használt

ingatlan alkalmassága vagy „társadalmi szerepválalása”. Magyarországon a felszámolási eljárások 90 százaléka vagyon nélkül maradt cégekben folyik és a felszámoló akár több évi munkájáért is csak a törvény szerinti 150 ezer forintos díját kapja meg. Ilyenkor sajnos óhatatlanul felütheti a fejét a korrupció.

A cím utalást tartalmaz az „*oszd meg és uralkodj*” „a hatalom megszerzésére és megtartására vonatkozó állandósult szókapcsolatra”[223], melynek latin eredetije: *’divide et impera’*. A Római Birodalom politikai módszerét fejezi ki, már Julius Caesar is alkalmazta, később többek közt XI. Lajos francia uralkodó mottója is lett.

- *Nagy Gabriella pszichológus : „Facebookozom, tehát vagyok”* (HVG 2013:36, 28-29.)

  Az interjúban az 1995 után született, most főiskolát vagy egyetemet kezdő, esetleg éppen munkába álló Z generáció első nemzedékéről olvashatunk. Sokuk úgynevezett mozaikcsaládban nőtt fel, ahol az egyik szülő nem vér szerinti. Többek között ez is oka annak, hogy velük már nem foglalkoztak szüleik annyit, mint a ma 20-32 éves Y generáció tagjaival. Elveszettebbek, nehezebben találják meg társukat, viszont nyitottabbak és gyorsabban reagálnak a változásokra. „Elsőrendű számukra a jelenlét a Facebookon, hiszen azt vallják: »Ha nem vagyok ott, nem posztolok mindennap, akkor nem is létezem. *Facebookozom, tehát vagyok.*«” Ez az első „globális ” nemzedék, hiszen „a magyar fiatalok ugyanazokat a zenéket szeretik, ugyanazokat az ételeket eszik, mint például amerikai kortársaik.”

  Nyilvánvaló a nyelvi játék utalása a *Gondolkodom, tehát vagyok* szállóigére, melynek latin eredetije *Cogito ergo sum* és jelentése: „[…] gondolkodás nélkül a létünk nem emberi lét […]. A kifejezés forrása Descarte *Értekezés az értelem helyes használatának, s a tudományos igazságok kutatásának módszeréről* c. műve, amelyben a szerző a mondatot, mint a filozófus legbiztosabb felismerését fogalmazza meg.”[224]

[223] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára, 2003,* 99.
[224] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára, 2003,* 99.

5.5.2.1.3. Szólások

- *Cső csövön* (HVG 2013:3, 56-58.)

  „Feltűnően alacsony összegű kártalanítási ajánlat miatt készül perre menni az Olajterv-csoporttal egy lovastanya tulajdonosa, akinek birtokát gázvezeték fogja átszelni.”

  Kertész Péternek nem a felajánlott alacsony összeg (tizennégyezer-háromszáznégy forint) fáj, hanem Tanya-Zoo elnevezésű természetvédelmi oktató- és szabadidőközpontjának meglévő infrastruktúráját, a működést és jövőbeli elképzeléseit félti. Elfelejtheti ugyanis a tervezett fejlesztést, építkezést, istállóbővítést, hiszen földjén már keresztülhalad a Barátság kőolajvezeték, s ha a magyar–szlovák földgázcső is átszeli, az egy hektáros telek csaknem kétharmadáról lemondhat. Az építtető, az MVM-leány Magyar Gáz Tranzit Zrt. szerint olcsóbb az építés, egyszerűbb a tervezés, a karbantartás, ha egy meglévő vezetékkel párhuzamosan építkeznek. A magyar-szlovák gázvezeték Vecsés és a szlovákiai Felsőszellő közötti 94 kilométeres Balassagyarmatig húzódó leendő magyarországi szakasza „28 települést érint, 197 földutat, 27 aszfaltutat, három autópályát, hat vasútvonalat, valamint az Ipoly folyót és 16 kisebb vízfolyást keresztez. Emellett 2-3 ezer kisebb, magántulajdonban lévő ingatlanon is áthalad”. Kertész Péter minden törvényes eszközzel megpróbálja megakadályozni földje elértéktelenedését eredményező munkálatokat.

  Bár a szövegben elsősorban arról van szó, hogy a lovastanya területén egyik cső a másikon fekszik majd, a nyelvi játékot a *kő kövön nem marad* szólás motiválhatta, jelentései: „ 1. Hatalmas változások következnek be, semmi nem marad a régiben < átv is>; < épületről, településről szólva> teljesen elpusztul, rommá lesz; óriási katasztrófa következik be”[225]

  A cikk szerint az építtető természetesen hajtja előre az építkezés menetét, ezért itt még egy szólásra való asszociációt meg kell említeni: **(úgy megy/hajt** vki**,) ahogy a csövön kifér** (szleng)**:** „teljes gázzal, nagy sebességgel,”[226]

  A nyelvi játék egyfajta paronímia is: *Kő kövön …. / Cső csövön ….*

[225] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára, 2003,* 397.
[226] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára, 2003,* 113.

- *Kivezet a végén?* (HVG 2013:4)

  „Kemény világ vár az ellenzékre az újrainduló Országgyűlésben: eddig csak az indítványaikat »vezették ki«, most már a képviselőiket is ki fogják."

  Kövér László, a februárban újrainduló parlament házelnöke, a fegyelmi szabályok mellé megkapta a hatalmat és a nemrég felállított Országgyűlési Őrséget is, hogy a rendzavaróktól megvonja a szót, őket pénzbírságra büntesse, kizárja a tanácskozásból vagy akár a parlamenti fotósoknak témát szolgáltatva kivezettesse a teremből. A cikk szerzője szerint a Fidesz-KDNP az Országgyűlést nem a demokratikus viták helyszínének, hanem „nagy teljesítményre beállítandó törvénygyárnak tekinti". A parlamenti többség szerint a vizsgálóbizottságok akadályozzák a munkát, ezért az ott tárgyalható témaköröket behatárolja, a törvényhozók elvesztik a népszavazás kezdeményezésének jogát, az Alkotmánybírói talárt csak kormánypárti kiszemelt öltheti fel és egyre több állami tisztviselőt választanak meg hétharmados többséggel – mindezek az intézkedések tovább nyirbálják az ellenzék jogait és járulnak hozzá az országgyűlési „fellépések" felértékelődéséhez.

  Az itt felidézett társasjáték címe – *Ki nevet a végén?* – egy mondatformájú szólás is, melyben a *Ki fog valójában nyerni? Kié lesz a végső diadal?* kérdések fogalmazódnak meg.

  A lexémacsere lehetősége tulajdonképpen a *ki* poliszémiájában rejlik: kérdőszó – *melyik személy* – és igekötő – *egy kint levő, tőlünk távolabb eső helyre*. Az érvényes nyelvtani szabályoknak megfelelően a *kivezet* igekötős igét egy szóba írjuk, mivel az igekötő az ige előtt áll segédige nélkül. A játék tehát nemcsak frazeológiai játék, hanem a morfémahatárok eltolása is.

- *Van több dobásuk* (HVG 2013:5, 43-44.)

  „A déli stílus győzelmével zárult vasárnap a férfi kézilabda-világbajnokság."

  A dán és a spanyol válogatott aranyéremért folytatott harca „ a játékosan kombinatív, kevés test-test elleni küzdelemmel, viszont sok cserével operáló, magas hőfokú déliek sikerét hozta". Több dobása volt tehát a spanyol kéziseknek, akik támadáskor sok gyors passzal a védőfal közepére koncentrálva egészen a hatosvonalig játsszák be a labdát, a védekezésben pedig a labda útját próbálják elzárni. A dán csapat ezzel szemben bevállalja a nyílt sisakos, kőkemény ütközéseket: „Indítás, lerohanás." A világszínvonalon az élbolyban játszó magyar kézilabda válogatott különféle iskolák tanításait és megoldásait vegyíti, saját magyar stílus nem alakult ki.

A szólást *Vkinek van még egy dobása* – „van még egy esélye, hogy sikerüljön neki vami”[227] – a cím és a lexémacsere még nem literalizálja, a cikk szövege teszi meg ezt, hiszen a kézilabdában van a lehetőségeken túl valódi dobásokról szó. Van tehát még sok lehetőségük. Ismerjük azonban a *Nincs több dobása* szólást is.

- *Ásó, kapa, Ptk* (HVG 2013:8, címlap)

A képen egy aktatáska, abban pedig nem egy törvénykönyv, hanem meglepő módon egy *ásó*, egy *kapa*, egy *harang* és két jegygyűrű van. Egyértelműen a szólásra utal tehát: *Ásó, kapa, nagyharang válassza el őket* – „örökre egymáséi lesznek; sosem válnak el egymástól; mindig együttműködnek”[228] A harangszó az embert utolsó útjára kíséri ebben az életben, tehát életünk végét jelképezi.

Érdekes, hogy bár látjuk a képen a harangot, a címben mégis a *Polgári Törvénykönyv* szerepel, ezáltal a lexémacsere a szólást az ellentétébe fordítja, az ’örököst’, időlegessé teszi. A nyelvi játékban még szűkítés is van – *válassza el őket*.

[227] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára*, 2003, 123.
[228] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára*, 2003, 41.

A címlaphoz kapcsolódó cikkek még:

Új utakon a polgári törvénykönyv : Jogi katedrális (HVG 2013:8, 21-24.)

A cikk a „kompromisszumokkal terhelt, olykor merész, de inkább fontolva haladó, s nem éppen sajtóbarát” új Polgári Törvénykönyvről szól.

Életközösségek hierarchiája : Családjogi skanzen (HVG 2013:8, 25.)

„A XXI. század magánjogi kódexe a múlt század közepi családjogi felfogást konzerválja Magyarországon.” Az újságíró az éppen távozó XVI. Benedek pápa szerepét taglalja az új Polgári Törvénykönyv konzervatív családjogi szabályait illetően. „Az új magánjogi kódex az MSZP értelmezése szerint továbbra is kizárja például annak a lehetõségét, hogy egy élettárs a törvény erejénél fogva ugyanúgy örökölhessen elhunyt partnere után, mint egy házastárs.” A gyermektelen élettársak tízévi együttélés után sem élveznek azonos jogokat a házasságban élőkkel.

Míg a cikk elsősorban az egyes pártok szerepét részletezi az új családjogi törvény (nem) modernségét és megszavazását illetően, a címben már megtudjuk, hogy semmilyen előrelépés nem történt, hiszen a skanzen főnév jelentése: szabadtéri falumúzeum. E szó használatával a múltbeli viszonyok konzerválására utal.

- *Csőd az idősotthonban: A kór nem számít* (HVG 2013:21, 61.)

„ A felszámolás alatt is értékesítik a bérleményeket a Senior apartmanházban.”

A Budapest XI. kerületi Szent Gellért Senior apartmanház létesítése során az önkormányzat szociális és a magánbefektetők anyagi törekvései nem estek egybe. Utóbbiak ugyanis nem a kerület többségben lévő szegényebb rászorulóinak, hanem elsősorban jól szituált időseknek szánták az apartmanokat. Az értékesítésnél, melyet tulajdonosa, az Újbuda Gyöngye Kft. csődeljárása és felszámolása alatt is folytatnak, természetesen sem a kor, sem *a kór nem számít*. Fő, hogy az idős ember fizessen. Az ingatlant a mai napig nem adták át a felszámolónak, bár a hitelezők abban érdekeltek, hogy minél kevesebben lakjanak benne. Csak akkor lehet ugyanis az aparmanházat jobb áron eladni, hiszen így az új tulajdonos már saját hasznára tudja értékesíteni majd a bérleményeket.

Elsősorban a szerelemmel kapcsolatban szokták mondani, hogy *A kor nem számít*. Az élet*kor* szónak a *kórra, azaz* betegségre való cseréje a hasonló hangzás miatt itt

paronímia és hangcsere is, de a kollokációk, illetve a frazeológiai egységek kategóriáján belül.

5.5.2.1.4. Közmondások

- *Ajándék szobornak ne nézd* (2013:2)

  „Szinte csak a fejében tér el a városligeti Anonymus-szobortól az a Rómában tavaly felavatott köztéri alkotás, amely az azerbajdzsáni kultúrdiplomáciának a vitatott származású középkori perzsa költőért, Nizámiért folytatott kampánya részeként született meg.” – állapította meg a XIX. század eleji magyar szobrász életművét feldolgozó Mazányi Judit művészettörténész. Az alkotók, Mammadov és Ali Ibadullayev, saját bevallásuk szerint soha nem látták Ligeti 110 éve a Városligetben ülő alkotását, bár voltak már Budapesten.

  Nagyon találó az utalás az: *Ajándék lónak ne nézd a fogát!* közmondásra. A lexémacsere ironizálja a címet, sőt az egész cikket is. Mivel az nem áll a címben, hogy a szobornak mijét – arcát, ruháját, netán készítőjét – nem kell/szabad néznünk, a nyelvi játékban szűkítésről is beszélhetünk.

- *A szó elszáll, a víz elfolyik* (HVG 2013:18, 88-89.)

  „»Magyarország egyik kincse a termálvíz. (...) A víz megléte az élet első számú feltétele, felhasználásának módja pedig a civilizáció fokmérője, és nem kell ahhoz minden újságot elolvasni, hogy tudhassuk, a vízhiány világszerte komoly gondokat okoz hamarosan« – mondta Orbán Viktor tavaly nyáron a nagykátai gyógyfürdõ átadásakor. Valóban, a kiváló minőségű termőföldön kívül a termálvíz talán az egyetlen természeti erőforrás, amiben Magyarország gazdag. A források vize nem csak a számtalan fürdőt és a prosperáló egészségturizmust táplálja, egyben megújuló energiaforrás is, ami megfelelően hasznosítva olcsó és fenntartható hőenergiát szolgáltathat.” Mégis a március végén a vidékfejlesztési miniszter által a vízgazdálkodásról szóló törvényhez benyújtott módosító javaslat lényegében eltörölné „az energetikai céllal hasznosított víz kötelező visszasajtolását a földbe”. A víz visszatáplálási költségeinek megfizetését a 2500-2600 hektár fedett termőterület, vagyis az üvegházak kertészetei nem akarják megfizetni. A kormány a termelők rövid távú előnyhöz juttatása árán a fenntartható zöldenergia-forrást akarja kitenni annak a fajta rablógazdálkodásnak, amin mostanában szeretne átlépni a világ. A cím nyelvi játéka *A*

szó elszáll az írás megmarad közmondásra utal. Az eredeti közmondásban egyfajta ellentétre épülő megoldást találunk, hiszen az írás megmarad, mégha *a szó el* is *száll.* A cím szójátékában azonban nem megoldást, hanem fokozást találunk, melyet az *el-* igekötő ismétlése még jobban kihangsúlyoz: *A szó elszáll, a víz elfolyik.*

- *A szomszéd vize* (HVG 2013:24, 11. oldal)

  „Négy évvel korábban jött az árvíz a kelleténél. Ezzel a keserű tréfával kommentálta egy helyi illetékes, hogy a szászországi Grimmában csak 2017-re készülnek el az új gátak.” A cikkben az ávízvédelem alternatív módjairól is olvashatunk: építési tilalom vízközelben akár kisajátítások árán is, mobil gátak és mindeneklelőtt a folyók számára megfelelő árterek biztosítása.

  Reinhold Mitterlehner osztrák gazdasági miniszter „diplomatikus bár, de bírálta a németeket, mondván: rosszul kezelik az árvízvédelmet, illetve az előrejelzést, és Ausztriának az utóbbi hetekben nem kellett volna ekkora árhullámot a nyakába kapnia a bajoroktól.” Kisebb lett volna tehát az osztrák árvíz, ha a *szomszéd* bajorok *vize* nem lett volna olyan nagy.

  Analóg a *szomszéd kertje / rétje mindig zöldebb* szóláshoz lehetne mondani, ha ellentétébe fordítjuk, hogy a *szomszéd* (Bajorország) *vize* mindig nagyobb, már ami az árvizet illeti. Itt a nyelvi játék temészetesen inkább a szomszéd árvizének megfelelően keszelésére utal.

5.5.2.1.5. Zene(szám)-, vers-, regény-, filmcímek, imák és –részletek

- *Biropharma: Háború után béke* (2013:1, 102.)

  „Közel három évig tartó pereskedés – szabadalmi és üzleti viták – után újra közös céget mûködtet a daganatos betegeknek szánt Avemar és Oncomar gyógyászati célú tápszer receptúráját kifejlesztő Hidvégi Máté és Nyíri Viktor befektető. Mostantól ők ketten rendelkeznek mindkét termék szabadalmi jogával, amelynek kizárólagos hasznosítására a közös Biropharma Kft. lesz jogosult.”

  A cikk címe azáltal válik nyelvi játékká, hogy egy regény címére történő utalást tartalmaz: *Háború és béke* (Tolsztoj). A regény címét aktualizálja: a *háborúskodás* után most *béke* van a felek között.

- *Sztálin agóniája: Ágyban, paranoiák közt* (HVG 2013:9, 40-43.)

„ Kóros félelmein és előrehaladott betegségén túl környezete késlekedésének és talán tevőleges beavatkozásának is szerepe volt abban, hogy 60 éve öt napig tartott a rettegett szovjet diktátor haláltusája.”

Mivel Sztálin megtiltotta, hogy hívás nélkül belépjenek hozzá, ezért az őrök is csak több órával később mentek be a szobába, ahol a földön feküdt beszédképtelen állapotban. Egyetlen orvosán kívül nem bízott senkiben, de az ö javaslatára sem hallgatott, amikor azt mondta, hogy magas vérnyomása miatt mondjon le. A diktátorért utolsó napjaiban és mintegy 15 órával agyvérzése után már semmit nem tudtak tenni. Félelem, veríték, tapinthatatlan pulzus, vérhányás, szemében gyűlölet és halálfélelem. A boncolás során aztán nagy kiterjedésű belső vérzéseket találtak, amit patkányméreg okozhatott.

A cikk címe utalás Petőfi Sándor egy versének kezdő soraira: „Egy gondolat bánt engemet: / Ágyban, párnák közt halni meg!”[229]

Míg azonban a költő versében és életében a hősi halált választotta, Sztálin a kiszolgáltatottságtól való félelmében és a mindenki iránti bizalmatlanság miatt fél a betegségtől, és fél majd ágyban meghalni. Ahogyan a ’vezér’ mindenkit üldözött életében, úgy őt is eléri a paranoia – „orv nagyzási téboly; üldözési téboly […] elmebaj; téboly”[230].

- *Frakktévé* (HVG 2013:29, 42)

„Az első visszajelzések szerint népszerű a célközönség körében az új, izraeli központú, ám interneten bárhol előfizethető kutyatévé. A néhány hónapja működő, állítólag tudományos kutatások eredményeire alapozott Dog Tv a magányosan otthon hagyott ebeknek szól. Célja, hogy meghatározott ciklus szerint stimulálja, illetve ellazítsa a nézőket, emellett fokozatosan megismertesse velük a külvilág zajait. A Dog Tv műsorainak színvilágában a kék és a sárga dominál, a kutyák által nem észlelt vörös és zöld kimarad. A hangos ugatást, illetve az állatokat zavaró magas frekvenciájú hangokat kizáró műsor tesztelõi 38 otthonban (a gazdik engedélyével) kamerákat helyeztek el, és a felvételeket elemezve látják, mit fogadnak szívesen a négylábúak. A Dog Tv az után jöhetett létre, hogy a világ lassan áttér a digitális televíziózásra, az analóg képbõl ugyanis az ebek csak villódzást láttak. A csatorna néhány kábelhálózaton is megjelent. Részben előfizetési díjakból tartja fenn magát, ám az esti

[229] http://mek.oszk.hu/01000/01006/html/vs184607.htm (2015.04.110)
[230] Tótfalusi 2004: 701-702

órákban, amikor már a fizetőképes gazdik is otthon vannak, reklámok is műsorra kerülnek. A csatorna működtetői – miután kiderült, hogy a nyelvi és kulturális határokat átlépve néhány macska is a Dog Tv elé heveredett – fontolóra vették egy macskabarát műsor beindítását is."

Ez a nyelvi játék egy igazi magyar rajzfilmre[231] történő utalás által jött létre: *Frakk* a rajzfilmben egy kutya neve volt, tehát *Frakktévé* = kutyatévé. Bár a rajzfilmsorozat később részben megjelent VHS kazettán, majd valamennyi évad DVD-n, meg kell jegyezni első sugárzás idejét, amely az 1971-1984-es évekre tehető. Véleményem szerint a *Heti Világgazdaság* olvasótáborának nagyobb része ebből a korosztályból jön. Fontos még megemlíteni, hogy a kutyabarát TV a kutyák (és a macskák), a leendő macskabarát TV a macskák (és a kutyák?) nevelésével foglalkozik majd.

- *Meghalt a Haribo tulajdonosa : A macik ura* (HVG 2013:43, 62-63)

  „A klasszikus családi vállalkozások világának egyik utolsó mohikánja volt Hans Riegel, a gumimacijairól ismert német Haribo most elhunyt főnöke." Vállalatgazdasági filozófiáját élete utolsó interjújában foglalta össze, miszerint nem kell befektető, nem kellenek kötvények és nem kell hitel. Tette ezt egy az ötvenes évek elején szerzett rossz tapasztalata miatt, amikor egy késve fizető vásárlója Riegel esedékes törlesztéseiben olyan nagy csúszást okozott, hogy minden gépére és minden zsák cukrára ráragasztották a foglalást tanúsító zálogcádulát. A *macik ura* ezután már csak olyan dologba vágott bele, amit a folyó bevételekből finanszírozni tudott. Egyik legnyereségesebb ügylete Thomas Gottschalk a Haribo reklámemberének való leszerződtetése volt – ma már mindenki tudatalattijában ott van a szőke bármit eladni tudó televíziós műsorvezető és a reklámdal: „Haribo macht Kinder froh und Erwachsene ebenso! {Gyermek, felnőtt kedve jó, édes élet Haribo!}"

  A nyelvi játék J. R. Tolkien angol író 1954-ben kiadott *Gyűrűk Ura* című régényére való utalás által jöhetett létre. Párhuzamot vonhatunk a regényben a *Gyűrű* és az első *maci* között, mely aztán a macigyártónak hatalmat adott.

---

[231] „A *Frakk, a macskák réme*, melynek forgatókönyvét Bálint Ágnes írta, egy mulatságos magyar animációs film, egy kutya-macska »barátság« viharos krónikája. A történet kezdetén idilli békességben éldegél két macska, Lukrécia és Szeréna egy szép kis házban. Kövérek, lusták és szemtelenek, határozottan megvetik az egérfogás nemes művészetét. Ennek ellenére sem lenne semmi baj, ha a borostyánszemű Lukréciának nem támadna egy nap az a merész elképzelése, hogy végleg elfoglalja a ház urának - aki feleségével ellentétben nem túlságosan barátja a két macskának - kedvenc karosszékét. A szemtelen elhatározást viharos gyorsasággal követi a tett. Károly bácsi ettől a naptól kezdve másra sem vágyik, mint egy kutyára, de lehetőleg olyanra, amelyik macskát reggelizik, macskát ebédel és azt is vacsorázik. S egy végzetes napon be is robban az idilli békébe Frakk, a vizsla - minden macska réme -, hogy megkezdje áldásos működését: a két macska »nevelését«."
http://www.port.hu/frakk,_a_macskak_reme/pls/w/films.film_page?i_film_id=4124 (2015.03.30.)

Nem szabad elfelejteni még egy lehetséges utalást William Golding Nobel-díjas angol író 1954-ben kiadott *Legyek ura* című regényére. Ez egy repülőszerencsétlenség túlélőinek, egy csapat angol kisfiúnak, két vezére Ralph és Jack harcáról, a hatalom megszerzéséről szól[232].

5.5.2.2. Bővítés és szűkítés illetve betoldás és hozzátoldás

A frazéma bővítése, kiegészítése, de szűkítése is kedvelt modifikációs eljárások, hiszen a módosított frazeológiai egységek közismertek és így könnyen felismerhetők. Ezeket az eljárási módokat gyakran kombinálják más megoldásokkal, például lexémacserével.[233]

5.5.2.2.1. Kollokációk

- *Családi füstfészek* (HVG 2013:5, 48.)

  „Megéri kiszorítani a dohányzást a nyilvános helyekről, mert így a gyermekek asztmás rohamainak száma is csökken, erősítette meg egy angliai felmérés. Az Imperial College London kutatói a brit Nemzeti Egészségügyi Szolgálat adatait elemezve megállapították, hogy az angol kocsmákat, éttermeket és irodákat érintő 2007-es tilalom bevezetése utáni 12 hónapban 12 százalékkal kevesebb kiskorú került kórházba súlyos asztmás tünetekkel, mint az előző évben.” Nem igazolódott be sokak félelme, miszerint a dohányosok a korlátozás miatt nem nyilvános helyeken, hanem otthon füstölnek majd többet. Skóciában és Kanadában is hasonló eredmények születtek.

  A cím nyelvi játékának alapja a *családi fészek* kollokáció, melynek jelentése: „az otthon (és annak melege, biztonsága)”[234]. A cikk tartalmára kiválóan utal *a családi füstfészek* játékos frazéma: a családi fészek, ahol füstölnek. Régen rossz azonban, ha az otthon *füstfészek*ké válik.

- *Keserédes élet* (HVG 2013:9, 6-7.)

  „Mintha nyoma sem lenne a válságnak a világ egyik legelegánsabb utcájának mondott római Via Venetón. A Federico Fellini 1960-as La Dolce Vita (*Édes élet*) című filmje

[232] Vö.: http://hu.wikipedia.org/wiki/A_Legyek_Ura (2015.04.03.)
[233] Forgács T., *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 174-175.
[234] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára, 2013,* 103.

nyomán híressé vált utcán egymás mellett sorakoznak a luxusszállodák, az előkelő éttermek, kávézók, boltok."

A XX. századi olasz gazdaság sikertörténete azonban sajnos nem tart örökké – a bizonytalan, ingatag kormányzás árt az országnak, növeli adósságait és tovább rontja az olasz munkaerőpiac hatékonyságát. „A tavaly októberben a 2000 milliárd eurót először meghaladó adósság 100 milliárdos éves átlagos kamatterhe már akkora, hogy szinte képtelenség kinőni." Az ipari termelés visszaesésével a munkanélküliség növekedése és a kiskereskedelmi fogyasztás csökkenése áll szemben. Az *édes élet* tehát *keserédes*sé vált, hiszen Olaszországnak a Mario Monti leköszönő technokrata kormánya által megkezdett drasztikus reformokra van szüksége, hogy teljesen visszanyerje szavahihetőségét.

A *La Dolce Vita* magyar fordításának (*Édes élet)* kiegészítése a *keserű* melléknévből elvont *kese*r- morfémával nagyon jól utal a cikk tartalmára.

- *Veszélyes fogyasztószerek : Turbórudi* (HVG 2013:14, 49-51.)

  „Milliárdos haszon gyártónak és forgalmazónak, egészségkárosodás veszélye a vásárlónak – gyakori képlet az étrend-kiegészítők piacán."

  Az éhségérzetet csökkentő vegyületekkel felturbózott fogyasztószerek „turbófogyasztást" ígérnek, használatuk azonban nagy arányban okoz szív- és érrendszeri panaszokat. A hiszékenységnek nagy ára van: „rosszullét, kórházi kezelés, szerencsétlenebb esetben maradandó egészségkárosodás". Potencianövelő, és fogyasztószerekben szintetikus gyógyszerhatóanyagokat, illetve olyan, a központi idegrendszerre ható vegyületeket találtak, melyeknek semmi keresnivalójuk az emberi szervezetben. A legtöbb cég ügynöki rendszerben értékesít, ezért óhatatlanul előfordul, hogy a nagyobb haszon reményében „a feltüntetett összetevőket nem vagy hiányosan tartalmazó, illetve a gyógyszerhatóanyagokkal fel*turbó*zott termékek" is felbukkannak a piacon. Ezeket ÁNTSZ aztán közegyészségügyi kockázatra hivatkozva betiltja.

  Ennek a címnek természetesen más országban nem lehet ilyen stílushatása, hiszen egyértelmű az utalást tartalmaz a Túró Rudira, a Magyarországon évtizedek óta és egyre változatosabb ízekben megjelenő, nagy népszerűségnek örvendő, 1968 óta gyártott túrós csokoládés édességre, melynek élvezete szerencsére nem szintetikus gyógyszerhatóanyagok jelentlétéhez, hanem egyszerűen finom ízéhez kötődik.[235]

[235] https://pottyos.hu/documents/markatortenet.pdf (2015.03.30.)

Ebben a nyelvi játékban hangbetoldást is találunk: *túró / turbó*, és ez az új lexéma a turbódiétéra utal.

5.5.2.2.3. Szólások

- *Nem vénember* (HVG 2013:11, 43.)

  Megtalálták azt a »kapcsolót«, amellyel szabályozható az agy öregedése. A Yale Egyetem tudósai szerint legalábbis a Nogo receptor 1 nevű gén felelős azért, hogy az idősödő emberek lassabban és nehezebben tanulnak, illetve hogy a fiataloknál jóval hosszabb idő alatt épülnek fel különféle agyi sérülésekből." Az egereknél végzett kísérletekből kiderült, hogy ez a gén lelassítja „az idegsejtek közötti szinaptikus kapcsolatváltásokat, és ezzel csökkenti a szürkeállomány rugalmasságát. Kiiktatásával a fiatal egerek agya nem vénült, az öregeké pedig rövid időn belül visszanyerte a fiatalabbakat jellemző gyorsaságot, rugalmasságot. Azt is megfigyelték, hogy a manipulált idős egerek kortársaiknál gyorsabban regenerálódtak különféle sérülések után. »Az eredmények lehetővé teszik, hogy génmanipulációval az embereknél is meggyorsítsák az agy regenerálódását fizikai sérülés vagy agyvérzés után« – nyilatkozta a Yale-kutatócsoport egyik tagja, Feras Akbik."

  A nyelvi játék alapja az *Öregember / Öreg ember nem vénember.* közmondás szűkítése, melynek jelentése: *„1. nem kell leírni teljesen az idős embereket, mert még lehet hasznukat venni 2. Az öreg embernek is kedve támad néha a nőkkel kacérkodni, mert a kor nem mulasztja el teljesen efféle igényeit.*"[236]

5.5.2.2.4. Közmondások

- *Könyv + ahány ház* (HVG 2013:6, 38-39.)

  Somlai Timor: *Volt és nincs. Nagypolgári és arisztokrata enteriőrök 1900-1945.* című könyvének bemutatását olvashatjuk ebben a cikkben. Három kötetben ismerteti meg az olvasóval a XX. század felső tízezerjének életterét. Kis fantáziával magunk előtt láthatjuk Honthy Hannát, az operett koronázatlan királynőját, ahogy puha léptekkel és hódolatot követelő méltósággal a faragott korlátú, bársonyszőnyeges, a fogadószalonba vezető hosszú falépcsőn lefelé megy. Az olvasók „46 kastély, villa és nagypolgári (6–12 szobás) lakásban nézhetnek körül a szerző idegenvezetésével. Az otthonok –

[236] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára, 2013,* 81.

foglalkozásukat, társadalmi állásukat, világnézetüket tekintve igen heterogén – tulajdonosai ízlésükben is igen eltérőek.”

A cikk tartalma és a címben található nyelvi játék – a szűkített közmondás *Ahány ház annyi szokás* – közötti párhuzam egyértelmű, a szűkítés jobban felkelti az olvasó érdeklődését, mint a közmondás teljes szövege tenné.

- *A pénz beszél* (HVG 2013:9, 27)

  „Hiába halad lassan Ukrajna európai politikai integrációja, a gazdasági eredmények látványosak. Az ezredforduló és 2012 között az EU-tagállamok 5,5 milliárd euróról 23,8 milliárdra növelték ukrajnai exportjukat, Kijev pedig a 2000-es 4,8 milliárd után tavaly már 14,6 milliárd euró értékben szállított árut az unió piacára.”

  Az EU 29 százalékos részesedéssel Ukrajnának második legnagyobb kereskedelmi partnere, de azt is meg kell jegyezni, hogy Brüsszel 12 év alatt több mint hárommilliárd euró vissza nem térítendő támogatást adott az országnak.

  Mindkét ország – Ukrajna és Magyarország – és az Európai Unió kapcsolatában a pénz a meghatározó, találó tehát az utalás a közmondásra: *Pénz beszél, kutya ugat*.

5.5.2.2.5. Zene(szám)-, vers-, regény-, filmcímek, viccek és -részletek

- *Kétélű ember* (HVG 2013:9, 44.)

  „Megteremtette, és ha a helyzet úgy kívánta, el is pusztította saját alteregóit minden idők egyik legbefolyásosabb popsztárja.”

  A David Bowie-féle játék a szerepekkel, a klónjaival, a megteremtett és önmaga játszotta hősök sorsának alakításával 1965-ben kezdődött. Eredeti nevét, David Robert Jones-t, azért változatta a különleges, duplaélű/*kétélű* kés tervezője után Bowie-ra, mert így akarta megkülönböztetni magát egy televíziós popszappanopera szereplőiként kitalált zenekar, a Monkees tagjától, Davy Jonestól. Egy évvel később már David Bowie név alatt jelent meg albuma. 66. születésnapján jelentette be, hogy 10 év csend után március első hetében új albumot ad ki, huszonnegedik munkáját. Negyven éve pedig, 1973. július 3-án, az angol kortárs zene megszentelt helyén, a Hammersmith Odeonban a Ziggy Stardust and the Spiders from Mars című show közben Bowie bejelentette, hogy soha többé nem lép színpadra.

  A cím nyelvi játéka a *kétélű* késen kívül utalást tartalmaz Gennagyij Kazanszkij és Vlagyimir Csebotarjev által rendezett és 1962-ben bemutatott *A kétéltű ember* című

szovjet filmre. Egy tengeri szörnynek tartott, sem nem hal, sem nem ember története, aki azért lett kétéltű, mert gyerekkorában beteg tüdeje helyett egy cápa tüdejét ültette be neki orvos apja, ezzel mentve meg életét. [237]

- *Felhőbiztonsági kockázatok: Egy a jelszónk* (HVG 2013:17)

  A cikkben a gyorsan bővülő felhőalapú (cloud) számítógépes szolgáltatások biztonságának növeléséről, rejtjelezéséről és a titkosítási eljárás egyszerűsítéséről olvashatunk. A jelszó itt kulcs, mely a felhasználó, és csak a felhasználó számára, az adatokhoz hozzáférést biztosít illetve a titkosított információhalmazt értelmezhetővé teszi.

  A Tresorit nevű magyar startup vállalkozás „nem különleges rejtjelezéssel, hanem éppen a titkosítási eljárás egyszerűsítésével próbálja bevonni a felhasználókat a látványos sebességgel bővülű felhőalapú számítógépes szolgáltatások biztonságának növelésébe. Az ügyfeleknek még a szolgáltatókban sem kell bízniuk: a titkos kulcsot csak maguk az előfizetők ismerik”

  A cikk címének második felében utalást találunk az ENSZ által is elismert baloldali ifjúsági szervezet, a DIVSZ (Demokratikus Ifjúsági Világszövetség) indulójának első soraira: „*Egy a jelszónk, a béke, harcba boldog jövőért megyünk*…“[238] A jelszó itt természetesen nem a cikkben szereplő a belépéshez szükséges kulcsot, hanem valamely politikai programot tömören kifejező szót jelenti. A nyelvi játék tehát homonímián (korábbi poliszémia) alapul.

- *Vissza a gyökerekhez* (HVG 2013:43, 54.)

  A modern kori rabszolgatartás kezdeti stádiumaként értékelhető a kormány és az Országos Roma Önkormányzat paktuma, mely szerint a kiemelt jelentőségû budapesti beruházások lehetőséget kínálnak munkanélküli romák foglalkoztatására – véli Németh László, a Szociális Szövetkezetek Országos Szövetségének elnöke. Ezt részben a megalázó fizetséggel, részben az eddigi tapasztalatokkal indokolja, hozzátéve, hogy közmunkásbérért nem volna szabad senkit építkezésen dolgoztatni. Németh úgy kalkulál, hogy a segédmunkások legalább napi nettó ötezer forintot elkérnek, vagyis jóval többet keresnek, mint a közmunkások.

---

[237] Vö. http://www.port.hu/a_keteltu_ember_cselovek-amfibija/pls/w/films.film_page?i_film_id=1340ö. (2015.03.30.)

[238] http://www.zeneszoveg.hu/dalszoveg/25067/best-of-communism/divsz-indulo-zeneszoveg.html (2015.03.30.

A nyelvi játék feltehetőleg az 1977-ben forgatott *Gyökerek* (Roots) című amerikai tévéfilmsorozatra történő utalással jött létre, ma már egyfajta kollokáció is. „Kunta Kintét 1767-ben elrabolták hazájából, Afrikából és rabszolgasorba kényszerítették Amerikában. Szolganevet aggattak rá, de ő dacolt fogva tartói akaratával. Hősies kitartásának története apáról fiúra szállt, generációk adták át egymásnak, míg eljutott egy Tennessee-ben élő kisfiúhoz, Alex Haleyhez. Kunta Kinte családfájának felfejtésével Haley Pulitzer-díjat nyert könyvében, s a belőle készült tévésorozatban olyan történetet mesél el, amelyre az egész világ felfigyelt."[239]

5.5.2.3. Literalizáció a szintaktikai szerkezet fellazításával vagy átalakításával

„A formai oldal módosulása a szintaktikai szerkezet fellazításában is megnyilvánulhat, ami szemantikai változáshoz is vezet: az állandósult szókapcsolat literalizálódik, benne a metaforikus és a szó szerinti jelentés együtt van jelen."[240] Mivel a kollokációk nem zárt mondatok, hanem állandósult szókapcsolatok, a szintaktikai szerkezet szempontjából nincs jelentősége az átalakításnak, hiszen amúgy is változatos a mondatbeli előfordulásuk.

5.5.2.3.1. Szólások

- *A top 500 cégei megyénként : Van-e keletjük?* (2013:1, 71-72.)

  „Az ország elmaradottabb vagy feltörekvő régióinak sok vállalkozása előremeneküléssel próbált kitörni a válságból. Árbevételük növekedett, profitjuk azonban csak nem akart beérni – vagy éppen fordítva." Magyarország GDP-jének majdnem felét Budapesten és Pest megyében termelik meg, ez annak is köszönhető, hogy nem kevés vidéki nagyvállalatnak Budapesten van a székhelye. Sok cég, hogy kilábaljon a válságból, erején felül beruházott és bár nőtt az árbevétel, de még jobban nőtt a veszteség. Többnyire a hagyományosan gyengébb gazdasági teljesítményű régiók és cégek jegyezhettek eredménynövekedést, mely azonban sokszor hatékonyabb erõforrás-felhasználásból tehát a létszám csökkentéséből fakadt, – „talán éppen azért, mert esetükben élet-halál kérdése, hogy megerősödve kerülnek-e ki a válságból."

[239] http://www.port.hu/gyokerek_roots/pls/w/films.film_page?i_film_id=98391 (2015.04.03.)
[240] Forgács T., *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 175.

Az olvasó számára felmerül a legfontosabb kérdés, mégpedig, hogy e cégek termékeinek *van*-e *keletjük*[241].

A *nagy keletje van* állító mondatú frazémát kérdő mondattá alakította a cikk szerzője. A *keleten kel a nap* és az *elkel a portéka*, valamint az ebből kialakult *keletje van*, homoním kifejezések – hangalakjuk és írásképük megegyezik, mellyel azonban több, mai nyelvérzékünk szerint nem összefüggő, jelentés is összekapcsolható.[242]

A cikkben előtérbe kerülnek a *kelet*i, elmaradottabb országrészek és azok gazdasági egységeinek fejlődése.

- *Szomszédok fesztiváljai : Zöldebb?* (HVG 2013:25, 60-61.)

„A méregdrága operai seregszemlétõl a szabad szerelemmel kevert technozenei partiig találhat tömegrendezvényt az, aki a szomszédos országokba utazik."

A cikk írója elsősorban a szomszédos országok kölönböző fesztiváljait, valamint jegyárait és látogatóinak számát hasonlítja össze, többek között a Salzburgi Ünnepi Játékokat, a Ljubjana Fesztivált, Rock Otocect, "Szlovénia Woodstockjá"-t, a horvát szabadtéri fesztivált, az ukrajnai dzsesszfesztivált… Mivel magyarországi fesztiválokról nem tartalmaz adatokat a cikk, nem tudjuk meg az esetleges összehasonlítás eredményét.

Önmagában a *Szomszédok fesztiváljai* cím még nem feltétlenül utalna a szólásra, a cím második fele tartalmazza ezt az utalást: *Zöldebb*? Ezáltal a nyelvi játék egyfajta literalizációvá is válik, hiszen ha feltesszük a kérdést – Hogyan lehetnek a *fesztivál*ok *zöldebb*ek? –, a választ is tudjuk már: nem zöldebbek, hanem érdekesebbek, hangosabbak, csillogóbbak stb. Ez a paradoxon hívja fel igazán a címre és a cikkre a figyelmet. A kettőspont és a kérdésfeltevés a szintaktikai szerkezet fellazításához is vezet.[243]

5.5.2.3.4. Közmondások

- *Bizonytalanság az aranypiacon : Nem mind fénylett* (HVG 2013:17, 80-81.)

„Sokkolta a befektetőket az aranyárfolyam hirtelen esése. A gyors piaci változások miatt kérdésessé vált a sárga fém értékállóságába vetett bizalom."

[241] Elég népszerűek-e a vásárlók körében, gyorsan fogynak-e és kapósak-e? (Vö. Forgács T. 2013:182)
[242] Vö. Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 122.
[243] L. dolgozatom 109-110. oldalán: *A szomszéd vize* …

Az évezredes hagyomány miatt az aranyat a legtöbben még ma is értékállónak tartják, bár különleges befektetés, hiszen nem fizet se osztalékot, se kamatot.

Április közepén aztán az unciánkénti (31,1035 gramm) 1920 dolláros csúcsról az ötödére zuhant. Sokak szerint az arany unciánkénti teljes átlagos termelési, kutatási, bányászati és tisztítási költsége 1200–1400 dollár között mozog és ezért reménykednek, hogy a kereslet-kínálat törvényének érvényesülése ellenére nem fog az árfolyama még jobban csökkenni. A legutóbbi hirtelen zuhanás egy pánikhangulatnak tudható be – a pénzügyi válság sújtotta Ciprus fontolóra vette aranykészletei eladását. Az aranypiacon az árfolyam ezért hirtelen olyan alacsony let, mintha nem is arany lett volna – *nem fénylett.* Itt találjuk tehát az utalást a frazeológiai egységre: *Nem mind arany, ami fénylik.* Az ismert, a modifikáció ellenére is felismerhető közmondás szerkezetének fellazítása figyelemfelkeltő tényező.

- *Tankönyvmizéria : Kis gyerek, nagy gond* (HVG 2013:30, 61-62.)

  „Nem lettek olcsóbbak a tankönyvek, és nem csökkentek látványosan a terjesztési költségek sem, noha a kiadóktól több jutalékot von el az állam. A szülők háborognak a kaotikus fizetési feltételek miatt.” A tankönyvek árát „a béren kívüli juttatásként kapott iskolakezdési utalvánnyal” a megyeszékhelyeken egy-egy és a fővárosban is csak két postahivatalban lehet leróni és ez sokaknak több tíz kilóméteres plusz utakat jelent. A nyomdáknak július elején végezniük kell a tankönyvek előkészítésével, a kiadóknak augusztus közepéig mindent elő kell készíteniük, ami nem kis munkát jelent, hiszen a végleges tankönyvrendeléseket csak június végén kapták meg. A Könyvtárellátó Kiemelten Közhasznú Nonprofit Kft. (Kelló) kiadásait 1,5 milliárd forintra becsülik, a kiadói jutalékokból nagyjából 2-3 milliárd forint bevétele származhat. Az iskolák a Kelló netes felületén megrendelt tankönyvek értékének csak 10 százalékáig módosíthatták megrendelésüket, a kiadók inkább 20 százalékra becsülik az eltérést. Nagy felháborodást okozott a szülők között a díjbekérők nagyon rövid, július 31-i befizetési határideje, és hogy az ingyenes tankönyvre jogosultak egy része is kézhez kapta a díjbekérőt. Mindezek a problémák / gondok nem látszanak igazolni a *Kis gyerek kis gond, nagy gyerek, nagy gond* szólást, melynek jelentése: „a nagyobb gyerekek még több gondot okoznak szüleiknek, mint a kicsik”[244]. Jogos tehát

[244] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára*, 2013, 125.

a közmondás értelmének megfordítása, azaz a kis gyerek tankönyve is nagy gondot okozhat

5.5.2.3.5. Zene(szám)-, vers-, ima- regény-, filmcímek és részletek

- *Pillanatkép a határon túli magyarokról: Megfogyva és törve él* (HVG 2013:26, 22-24.)

  „Valamennyi szomszédos országban csökken a magyarok száma, kivéve Ausztriát. A kettős állampolgárságról hozott törvény a jelek szerint csak súlyosbított a helyzeten", hiszen a legtöbb fiatal a Vajdaságból például kezében az EU-s munkavállalásra jogosító magyar útlevéllel rögtön nyugatabbra veszi útját, meg sem áll Magyarországon. Érdekes azonban, hogy a határon túli magyarok egyértelműen a magyarországi médiumokat részesítik előnyben és sportesemények alkalmával is többnyire a magyar csapatoknak drukkolnak.

  A cím utalást tartalmaz Vörösmarty Mihály: *Szózat* című versére, mely az 1832-36-os országgyűlés feloszlatása alkalmából született. A költő felszólítja a magyarokat, hogy legyenek büszkék, arra, hogy magyarok, és legyenek hűek országukhoz, hiszen:

  […] annyi balszerencse közt, / Oly sok viszály után, / Megfogyva bár, de törve nem, / Él nemzet e hazán. […][245]

  A címben viszont sajnos állító formában találjuk az igenevet, azaz ha a reformkorban a Habsburg uralom se tudta megtörni a fogyatkozó magyarságot, már ez a folyamat is elindult.

5.5.2.4. Morfológiai modifikáció

„A frazeologizmusokat kodifikált alakjukban többnyire meglehetős morfológiai állandóság jellemzi. Szövegbe ágyazásuk során azonban ez a tulajdonságuk is megváltozhat."[246]

[245] http://mek.oszk.hu/kiallitas/lenard/irasok/seta/sxg.html (2015.03.30.)
[246] Forgács T., *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 176.

5.5.2.4.1. Kollokációk

- *Tisztább sorok* (HVG 2013:8, 26.)

  „Egy »gyermekrésznek« megfelelő tulajdont kap az özvegy, viszont elveszti a teljes vagyon feletti haszonélvezeti jogát – ez az egyik legfontosabb öröklési újítása a Ptk.-nak”

  A Polgári Törvénykönyv öröklési újításának sorai *tisztább* helyzetet teremtettek mind a haszonélvezet, mind az öröklés ügyében. A változtatásnak fontos szempontja volt az is, hogy a Parlament az örökhagyónak az eddiginél nagyobb végrendelkezési szabadságot kívánt nyújtani.

  A cím kiindulása a *tiszta sor* kollokáció, melynek jelentése ʼegyértelmű, ez a dolgok természetes rendje, így van és nem lehet másképp, valami magától értetődőʼ.

  A kollokációt első tagjának alapfokúról középfokú alakra történő változtatása, valamint a cikk szövege literalizálják. Fontos itt még megemlíteni a *tiszta* poliszém melléknév néhány jelentését: ʼszabályos , rendezett, érthető (olyan, amiben vagy amin nincs piszok, szennyeződés, valamely vallás szertartásai előirásainak megfelelő, idegen anyagot nem tartalmaz, zavaró tényezőktől mentes, erkölcsileg feddhetetlen), stb.[247]

- *Hittan vagy erkölcstan? : Rendeleti türelem* (HVG 2013: 23, 22-24. oldal)

  „Az állami kezelésbe vett általános iskolákban a *hittan* és erkölcstan bevezetése éppen olyan kaotikus, mint az oktatási rendszer átszervezése.”

  Rohamtempóban, a részletek tisztázása nélkül folyik az erkölcstan, illetve a helyette választható *hit*- és erkölcs*tan* mint *tan*tárgy bevezetése. Az utóbbit az egyházak tartják majd a kezükben, ám a múlt héten kiderült, hogy közel sem elégedettek a minisztériumi előkészítő munkával. Pedig a szülők már választottak: egyelőre annyi tudható, hogy az első osztályosok 52 százaléka *hittan*ra jár majd. Ez szinte teljesen azonos a népszámláláson magukat vallásosnak mondók arányával.”

  Az újságcikk, melyben a fent idézett sorokat találjuk, részletezi a hitoktatás átszervezésével kapcsolatos egyéb problémákat is: Hogyan oldják meg a hitoktatást ott, ahol csak kevesen, vagy akár csak egy-egy tanuló kéri, ki fizeti ebben az esetben a hitoktatókat, megoldható-e a minden vallásnak járó külön terem illetve ki által és hogyan folyik majd az oktatás különböző vallású csoportok összevonása esetén, és az

[247] Vö. ÉrtSz.+ 1593.

egyik legfontosabb kérdés: Érvényes lesz-e még a tanév kezdetén az Alkotmánybíróság alaptörvény-ellenesnek nyilvánított az egyházakat „besoroló” jogszabály, melynek következtében 300 szervezet helyett csak 27 felekezet számít elismertnek és folytathat hitoktatást?

A cím nyelvi játéka egyrészt lexémacsere, másrészt morfológiai modifikáció a kollokáción belül: *Türelmi rendelet (Toleranzpaten)*[248] → *Rendeleti türelem*.

5.5.2.4.3. Szólások

- *Aki megfúrta a Széchenyi fürdőt : Nem esett kútba* (HVG 2013: 24, 40-41.)

  „Megszenvedett az idén százesztendős Széchenyi fürdő vizét biztosító artézi kút feltárásával korának sztárgeológusa, Zsigmondy Vilmos. Alakjáról Jókai Mór regényfőhőst mintázott.”

  Pest város tanácsa annak idején hitt Zsigmondynak, aki váltig állította, hogy „a Pest-Buda föld alatti vízviszonyaira befolyással bíró 345 négyszög kilométer terület alatti repedéses dolomitban egy hatalmas víztartó van, amely a budai hegyek felõl Pest alá húzódik, s így megcsapolható.” 9 év kemény munkája után 970 méter mélyből 73,8 Celsius fokos gyógyvíz tört elő, amit aztán átvezettek a Nádor-szigetre, oda, ahol ma körülbelül a Széchenyi fürdő áll. A város röviddel a hosszadalmas fúrási munkálatok sikere előtt vesztett el türelmét, Zsigmondy azonban szerencsére nem adta fel tervét, így az *nem esett kútba*.

  A nyelvi játék alapja egy szólás – amikor egy terv, szándék, vállalkozás *kútba esik*, akkor „nem valósul meg, illetve kudarccdal végződik”[249]. A nyelvi játék tehát a kútba esik két jelentésén alapul.

---

[248] A türelmi rendelet intézkedését (németül *Toleranzpatent*) II. József német-római császár, magyar és cseh király hozta, ez volt egyik első, legfontosabb intézkedése 1781. október 25-én. A a felvilágosult abszolutizmus szellemében szabad vallásgyakorlást és hivatalviselést biztosított egyes felekezeteknek. http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/tarsadalomtudomanyok/tortenelem/az-ujkor-1492-1914/ii-jozsef-politikaja-gyujtemeny/turelmi-rendelet-1781 (2015.03.30.)

[249] Forgács T., *Magyar szólások és közmondások szótára*, 2013, 209.

5.5.2.4.5. Zene(szám)-, vers-, regény-, filmcímek és –részletek

- *Változó vallásosság : Ki van a mennyekben*? (HVG 2013:16, címoldal)

A képen egyfajta csillagvizsgálót látunk, a felénk eső oldalon a négy legnagyobb világvallás jelképe – külön ajtón mehetnek be a buddisták, a keresztények, a mohamedánok és a zsidók. Mindegyik ajtóhoz három lépcső vezet, az obszervatórium egy sivár domban van, a csillagos éjszakai ég alatt.

A keresztény Miatyánk imádság kezdősorának morfológiai modifikációját láthatjuk. Az eredeti szöveg a következőképpen hangzik: „Miatyánk, *ki vagy a mennyekben / (aki a mennyekben vagy […]*" – utóbbi az ökumenikus változat). Az imarészlet – a *van* ige egyes szám második személyről egyes szám harmadik személyre történő változtatása – már a címben literalizálódik a kérdőjel és a kép által.

A címoldallal és a képpel kapcsolatos elsősorban a 30-33. oldalon található *Körkép a világvallásokról : Hitéletrajz* című cikk is. Elsősorban két nézőpontot ismerünk meg. Először is „a Pew Research Center által nemrég megrajzolt vallási »világtérképet«. Az

amerikai kutatóintézet egyebek közt azt is megvizsgálta, miként változott a katolikusok aránya a 2005-ben beiktatott XVI. Benedek pápasága alatt.” A másik az újonnan megválasztott Ferenc pápa kijelentése, miszerint „ki kell lépniük a híveknek a komfortzónájukból, hogy »az elveszett bárányt« is felkutassák […], újra élettel kell megtölteni a katolikus egyházat, és növelni kell a vallás vonzerejét”. – Európában egyre kevesebb újszülöttet keresztelnek meg, és szinte csak Lengyelországot kivéve, mindenhol csökken a katolikus papok száma. Ezzel szemben az intézményi külsőségeket mellőző, közvetlenebb felekezetek, a Jehova tanúi, a hetednapi adventisták, a mormonok, Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza, Latin-Amerikában különösen a szegények között sikeres munkát végeznek. A keresztények a világon továbbra is a legnagyobb vallási csoportot képviselik. A cikk a továbbiakban részletezi még a különböző vallások területi eloszlását és az életkor meghatározó tényezőit.

A *hitéletrajz* egy játékos szóösszetétel és egyfajta montázs is: *hitélet* + *életrajz*.

6. Összegzés

Forgács Tamás azt írja könyvében, hogy a frazeológiai egységek gyakran nemcsak egyszerűen megjelennek a szövegben, hanem mintegy önálló életre kelnek, és így egy adott szöveg(rész) meghatározó elemeivé válhatnak[250]. Véleményem szerint ez a HVG cikkeinek címeire is jellemző, de nem csak az állandósult kifejezésekre, hanem a legtöbb nyelvi játékra.

Ezek az „önálló életre kelt" nyelvi játékok aztán bemutatkoznak[251], illetve majdhogynem inkább „visszaköszönnek" – itt vagyok, olvass el, hiszen már találkoztunk valahol, valamikor. Úgy gondolom, hogy tulajdonképpen ez a lényeg. Szinte mindegyik cím tartalmaz egy utalást, egy gondolatot, akár egy élmény felvillanását, mely összeköt a magyar nyelvvel, a magyar kultúrával, a magyar élettel. Ebben az összefüggésben talán érdemes egy pillantást vetni munkám 127-129. oldalain található képekre és címoldalakra. Igaz ugyan, hogy itt a képek is nagyban hozzájárulnak a megértéshez, a cikkek kettős címei esetében szinte mindig az első rész tölti be ezt a szerepet.

Nézzünk meg talán egy általam nem tárgyalt címet munkám fő forrásából a 2013-as évjáratból minden egyéb magyarázat nélkül. Többségünknek nem lehet ismeretlen a téma: *Bírósági vezető plágiumgyanúban : Forráshiány* (HVG 2013:42, 18-20.) Vagy egy másikat, melynek témája örök családi téma marad: *Testi fenyítés a családban : A pofon egyszerű* (HVG 2013: 48, címoldal). Egyetértek Haas Adriennel, aki a szakirodalomnak megfelelően a szójátékos okkazionalizmusokkal kapcsolatban nem csupán kontextus- ill. szituációfüggőséget emleget, hanem megkülönböztet az **1**. adott konszituáción kívül nem érthető **2.** érthető szemantikájú, de adott konszituáción kívül nem értelmezhető **3.** a valóságban létező de okkazionális szemantikával rendelkező **4**.a kontextust magába rejtő okkazionalizmusokat.[252]

A HVG címeinek többsége a két utolsó csoportba tartozik, sokszor egyidejűleg mind a kettőbe: ezek a címek mindenkor a valóságra utalnak, de legtöbbször adnak egy pluszt, egy okkazionális értelmet, illetve már a címben megtaláljuk a kontextust. Például: *Rendőri túlintézkedés* (HVG 2013:38, 72-73.) vagy *Anyakönyvek titkosítása? : Senki fia Borja* (HVG 2013:20, 29.) *Vajdasági magyarverések : Pofonok völgye* (HVG 2013:8, 30-32.)

Minél többet olvastam ezeket a cikkeket és természetesen a cikkek címeit, annál jobban megbizonyosodtam arról, hogy az itt található nyelvi játékok semmi esetre nem öncélúak. Egyre több motiváló tényezőt fedeztem fel a figyelemfelkeltésen kívül, melyek

---

[250] Vö. Forgács Tamás, *Bevezetés a frazeológiába*, 2007, 159.
[251] Munkám *A sajtónyelvi címadás* című fejezetében írtam, hogy a „cím a mű *névjegye*, s mint bemutatkozásnál, itt is döntő lehet az első benyomás." L. 7. oldal. (Kemény Gábor*: Milyen címen?* 1989, 101.)
[252] Vö. Haas Adrienn, Mok(k)azionalizmusok az írott sajtóban, inA humor dimenziói, 2010,:156-157.

gyakran együtt lépnek fel: közérthetőség, tabukerülés, a tabutémák feldolgozása, elgondolkodtatás, sokkoló hatás elérése, a rövidségre és frappánsságra való törekvés stb. Szeretnék újra utalni a Forgács Erzsébet által felvetett nyelvi kreativitásra, a játék örömére, a gyermek ösztönös nyelvi játékaira.[253] A játéknak ezt az örömét tudtam nagyon sok címben és a cikket olvasva is felfedezni.

Fontos még megemlíteni a HVG szerepét régen és ma. A 80-as években, amikor Budapesten éltem, a HVG olvasása szinte ellenzéki tevékenységnek számított. Végre létezett egy a hivatalos pártpolitikától mentes újság, mely ezt a függetlenséget továbbra is törekszik megőrizni. Ez az irány, ez a szerep nem változott, talán csak átalakult: Továbbra is létezik egy újság, amelyik „ki meri helyettünk is mondani". Az újságíró ránk kacsint, felháborít, sokkol, szórakoztat, megnevettet, bátorít … Teszi mindezt sok játékos szóalkotással, melyből az összes nyelvi játék között a legtöbbet találtam. Például: *Veseszüret* (HVG 2013:17), *Pártnévhuzavonák* (HVG 2013:42, 12.), *Régióviták Székelyföldön : Egységkétség* (HVG 2013:44, 17-18.) stb. Ezeket követik szinte fej-fej mellett a kollokációk, a poliszémia és a Film-/regény-/vers-/dalcímek és –részletek, majd a játékok az összetett szavakkal, hangcserék, hangelvonások / - betoldások. A rövidebb nyelvi megformálásokat jól lehet alkalmazni a címekben, a hozott anyagok (Film-/regény-/vers-/dalcímek és –részletek) nyagyon kifejezőek.

Mindezt összefoglalva elmondhatjuk, hogy a HVG cikkei és azok címei megfelelnek a funkcionális stílusnak a publicisztika iránt támasztott legfőbb követelményeinek, melyek a közérthetőség és a gazdaságosság[254].

[253] Vö. Munkám 10. oldalán.
[254] Forgács E., *Nyelvi játékok*, 2005, 32.

7. Függelék (Anhang)

7.1. Címoldalak a Heti Világgazdaságból

HVG 2013: 32, 2013. augusztus 10.

HVG 2013: 39, 2013. szeptember 28.

HVG 2013: 46, 2013. november 16.

HVG 2013: 03, 2013. január 19.

HVG 2013: 41, 2013. október 12.

hvg

Engedély

HVG Kiadó Zrt. Heissenberger-Németh Krisztina részére engedélyezi, hogy a felsorolt címlapképeket diploma munkájához felhasználja.

HVG 2013: 06, 2013. február 09.

HVG 2013: 08, 2013. február 23.

HVG 2013: 10, 2013. március 9.

HVG 2013: 15, 2013. április 13.

HVG 2013: 16, 2013. április 20.

HVG 2013: 20, 2013. május 18.

HVG 2013: 23, 2013. június 8.

HVG 2013: 24, 2013. június 15.

HVG 2013: 25, 2013. június 22.

HVG 2013: 32, 2013. augusztus 10.

HVG 2013: 39, 2013. szeptember 28.

HVG 2013: 46, 2013. november 16.

HVG 2013: 48, 2013. november 30.

HVG 2013: 50, 2013. december 15.

HVG 2013: 01, 2013. január 5.

HVG 2013: 03, 2013. január 19.

HVG 2013: 05, 2013. február 02.

HVG 2013: 21, 2013. május 25.

HVG 2013: 41, 2013. október 12.

HVG 2013: 43, 2013. október 26.

Budapest, 2015. március 30.

Kiss-Kuntler Árpád
képszerkesztő

hvg
HVG KIADÓ ZRT.
1037 Bp., Montevideo u. 14.
Adószám: 10226353-2-41

7.2. Zusammenfassung

1. Einführung

In der Einführung werden das Thema, die Leitfragen und teilweise auch schon die Quellen der Arbeit vorgestellt. Hier muss auch eine Danksagung an Herrn Professor Forgács, den Betreuer meiner Arbeit ihren Platz haben – er gab mir nicht nur durch kritisches Hinterfragen wertvolle Hinweise, er hat durch seine moralische Unterstützung und kontinuierliche Motivation einen großen Teil zur Vollendung dieser Arbeit beigetragen.

2. Theoretischer Ansatz

In den Kapiteln 3, 4 sowie im ersten Abschnitt des fünften Kapitels, also 5.1. werden die theoretischen Grundlagen meiner Arbeit gelegt.

Im Kapitel 3 (A sajtó nyelve {Die Pressesprache}) können wir zuerst über die durch den ungarischen Linguisten Balázs erläuterten vier Ebenen der (Massen)Kommunikation lesen (Balázs 1995). Die erste, die persönliche Ebene erleben wir in unserer Familie bzw. heutzutage zum Beispiel auf unserer Homepage, in unseren Blogs. Diese werden immer beliebtere Formen des Selbstausdrucks, weil sie so flexibel zu ändern sind. Die zweite Ebene finden wir in unseren Schulen, am Wohnort, am Arbeitsplatz oder in Vereinen. Eine spezielle Ebene stellt die der Minderheiten und der Benachteiligten dar – diese finden wir sowohl auf Ebene zwei, als auch auf Ebene drei. Die dritte Ebene ist schon die der Massenkommunikation, der gegenüber mit Recht Forderungen gestellt werden: Eindeutigkeit, die Mitteilung von genauen Informationen und begründeten Meinungen. Sie sollen natürlich auch anspruchsvoll sein. Der vierte „Machtzweig", die von Balázs Mediokratie bezeichneten Gremien haben darauf zu achten, dass die Massenmedien im Interesse des öffentlichen Dienstes ihre Aufgaben wahrnehmen.

In diesem Kapitel können wir noch über die Sprache der Presse, über ihren Platz in der Allgemeinsprache und über ihre Rolle in demWandel der Sprachen lesen. Die Gegenüberstellung von Presse und Literatur soll nicht automatisch eine schlechte Bewertung für die Pressesprache ergeben – sie ist ja sowohl Träger unserer Gedanken, als auch Verbreiter sprachlicher Neologismen. Unsere Sprache wird nicht „schlechter", der Kampf um die richtigen sprachlichen Ausdrucksformen und -mittel hört jedoch auch heute nicht auf. Hier wird noch kurz auf den manipulativen Effekt der Pressesprache eingegangen.

Sehr wichtig ist die Überschriften- oder Titelgebung im Bereich der Presse – unser erster Eindruck bestimmt ja, ob wir einen Artikel lesen oder nicht, oder auch ob wir eine Zeitung bzw. eine Zeitschrift kaufen oder nicht.

Da die Überschriften der Artikel der ungarischen Wirtschaftszeitschrift „Heti Világgazdaság" den Gegenstand meiner Erforschungen bilden, folgen Informationen über die Gründung, die Geschichte, die Rubriken und die Leserschaft dieser Zeitschrift.

Im 4. Kapitel der Arbeit wird die Wichtigkeit der Sprachspiele aus der Sicht der Unterhaltung und der Sprachförderung erläutert. Damit die sprachlichen Spiele nicht durch eine Definition eingegrenzt werden, behandelt Erzsébet Forgács sie als eine umfassende Kategorie: beabsichtigte Verletzung der sprachlichen Normen. Forgács betont die sprachliche Kreativität sowohl bei der Bildung als auch bei Verständnis der Sprachspiele.[255]

Tamás Forgács liefert klare Aussagen zur Bestimmung der phraseologischen Einheiten: nur die Verbindung von mindestens zwei, von der Sprachgemeinschaft als Lexem angewandten Wörtern, mit gewisser lexikalischer und struktureller Stabilität können als phraseologische Verbindungen betrachtet werden. Hierfür betrachtet Forgács die Idiomazität nicht als Voraussetzung.[256]

Die Klassifizierung der phonematischen, grammatischen und semantisch-pragmatischen Sprachspiele, sowie die Anwendung der phraseologischen Einheiten im Kontext stellen die nächsten Themen dar.

3. Den eigentlichen Hauptteil meiner Arbeit bildet das fünfte Kapitel, in dem zunächst ein kurzer theoretischer Ansatz über die Sprachspiele in der *Heti Világgazdaság* (im Folgenden *HVG*) sowie über die verschiedenen Aspekte der Analyse zu lesen ist.
Darauf folgt die Analyse der von mir ausgewählten Sprachspiele (Jahrgang 2013), die in Lexikonartikeln ähnlichen Einheiten realisiert wird, bestehend aus einer mal kürzeren mal etwas längeren Zusammenfassung der Zeitungsartikel je nach Thema und Notwendigkeit. Dabei kann nicht immer auf Zitate aus dem jeweiligen Zeitungsartikel selbst verzichtet werden – die Überschrift stellt die Quellenangabe dieser Zitate dar. Im zweiten Teil dieser kleinen Einheiten steht die sprachwissenschaftliche Analyse des jeweiligen Sprachspiels im Vordergrund: Mit welchen schon geläufigen Wörtern und phraseologischen Einheiten können die Sprachspiele in Verbindung gebracht werden? Welche Assoziationen werden hervorgerufen? Werden Derivation oder Komposition eventuell seltenere Wortbildungsmethoden eingesetzt? Sprechen wir über eine okkasionelle Bildung oder gibt es selbst in diesem Jahrgang der Wochenzeitschrift andere Beispiele für diese Art von Wortbildung? Wortart des Basiswortes und die des Derivates, sowie Arten der

[255] Vgl. Forgács E., *Nyelvi játékok (Sprachspiele)*, 2005, 15-20.
[256] Vgl. Forgács. T., *Bevezetés a frazeológiába* (*Einführung in die Phraseologie*), 2007, 15-49.

phraseologischen Einheiten werden bestimmt. Es wird dargestellt, in welchem Bezug die Sprachspiele zum Thema, zum Kontext und zur realen Situation stehen.

In manchen Punkten habe ich in meiner Arbeit von der Klassifizierung von Erzsébet Forgács abgewichen: ich nehme eine zusätzliche Kategorie in meine Analyse auf, die vorwiegend verschiedene Modifizierungen der Lexeme, also den in den Überschriften verwendeten Wortschatz miteinbezieht. Meines Erachtens weisen diese Sprachspiele nicht bloß die Phonematik, die Grammatik oder die Semantik betreffende Veränderungen auf. Neue Wörter werden durch Wortzusammensetzungen (z.B. Montagen) gebildet oder auch Komposita durch Versetzung der Morphemgrenzen zersetzt und bilden so die Grundlagen der Sprachspiele in den Überschriften.

Die Kategorie der phraseologischen Einheiten habe ich mit Song-, Gedicht- Gebet-, Roman- und Filmtiteln, sowie -auszügen ergänzt, da diese einerseits den oben genannten Kriterien für phraseologische Einheiten entsprechen, andererseits sogar einen hohen Grad an Idiomatizität aufweisen.

Nicht alle Kategorien von Erzsébet Forgács konnten in meine Arbeit aufgenommen werden – einerseits sind manche Sprachspiele in der ungarischen Sprache nicht geläufig (z.B. die Homographie: verschiedene Aussprache bei gleichem Lautbild), andere kommen in der Pressesprache seltener vor (z.B. die Homophonie: verschiedenes Lautbild und verschiedene Bedeutung, jedoch gleicher Klang), andererseits eignen sich wegen der relativen Kürze der Überschriften nicht alle für diesen Bereich (z.B. Sprachspiele hinsichtlich des Syntax).

In den von mir untersuchten Zeitschriften habe ich außerdem keine Beispiele für Anagramma (Paraphrasierung von Namen oder Berufe durch Versetzung der Buchstaben), für Pallindrom (gleiche Zeichenkette von vorne nach hinten wie von hinten nach vorne) und für die sog. Eszperente-Sprache (Anhäufung von Wörtern die kein anderes Vokal, als *e* beinhalten).

In der Analyse der Sprachspiele habe ich dementsprechend folgende Kategorien in meine Arbeit aufgenommen:

5.1. Sprachspiele mit den Phonemen, also den kleinsten bedeutungstragenden Einheiten in der Sprache (Paronymie: ähnliches Lautbild von Wörtern mit gleicher Wortart jedoch verschiedener Bedeutung – Wortstämme verschiedenen Ursprungs: Paronomasie, Phonemwechsel, Phonemeinschub, Phonementzug und Wiederholung als Stilmittel)

In diesem Zusammenhang möchte ich ein Beispiel für Paronomasie hervorheben:

- *Paksi pakli* (HVG 2013: Nr. 6, Seiten 8–9): ’Pakser Packerl’

  Das Atomkraftwerk in der südungarischen Stadt Paks birgt genauso, wie ein Kartenstoß, also ’*pakli*’, gute und schlechte Karten, Vor- und Nachteile in sich.

In den Überschriften finden wir besonders viele Sprachspiele, deren Grundlagen Phonemwechsel oder -einschub bilden. Diese Änderungen der Wörter betreffen oft mehrere Phoneme.

5.2. Grammatische Sprachspiele (Spielerische Komparation, Spiel mit den Wortstämmen, spielerische Derivation, interferenzielle Spiele – eine Art Mischung der Sprachen), syntagmatische Spiele, Agrammatismus – absichtlich der Norm widersprechende grammatische Abweichungen)

Hierbei möchte ich ein Beispiel für die spielerische Derivation erwähnen:

- *Altatáskutatás: Narkózisták* (HVG 2013:9, 45–46.): ’Schlafforschung: „Narkosisten”’

  In diesem Artikel geht es vor allem um Fragestellungen und Probleme der Anästhesie während der Operationen.

Andere Beispiele ergeben leider nur in der ungarischen Sprache einen Sinn, weil natürlich die Bedeutungen der ungarischen Wortbildungssuffixe miteinbezogen werden. Die meisten Wortbildungsmethoden in den Sprachspielen beruhen auf Analogie.

5.3. Lexematische Sprachspiele (spielerische Komposition, Sprachspiele mit Komposita)

- *KULT-TÚRA* (HVG 2013:23, 42.): ’Kult-Tour’

  In dem Artikel wird die Wichtigkeit eines Besuchs auf der Art-Basel, einer Messe für zeitgenössische Kunst hervorgehoben. Das Sprachspiel mit einem schon vorhandenen Kompositum ergibt sich aus der Übereinstimmung des ungarischen Wortes für *Tour* und der zweiten Hälfte des Wortes *Kultur*: *kultú*ra + *túra*.

Sehr viele Sprachspiele greifen auf die fast unerschöpfliche Methode der Komposition zurück, die komprimierte Ausdrücke für die Überschriften liefert.

5.4. Semantische Wortspiele (lexikale Ambiguität: Polysemie, Homonymie, Paradoxon)

Hierbei werden die verschiedenen Bedeutungsinhalte bestimmter sprachlicher Zeichen für die Bildung von Sprachspielen zu Nutze gemacht.

- *Elszervezett orvoskonferencia : Álomutazás* (HVG 2013:44, 57–59.):

’Kaputtorganisierte Ärztekonferenz : Traumreise’

Im Deutschen, wie auch im Ungarischen, bedeutet Traumreise konventionell eine sehr schöne Urlaubsreise, es kann aber auch ein unwirkliches, nicht realisiertes Erlebnis bedeuten. Bereits durch den ersten Teil der Überschrift wird jedoch die Bedeutung konkretisiert.

5.5. Spiele mit den phraseologischen Einheiten

Kollokationen, geflügelte Worte, Sprüche, Sprichwörter und die oben erwähnten Song-, Gedicht- Gebet-, Roman- und Filmtitel, sowie -auszüge im Kontext werden analysiert

- *Jerry Schatzberg mesterkurzusa :* Csendes amerikai (HVG 2013:27, 35-36.): *’Jerry Schatzbergs Meisterkurs : Der stille Amerikaner’*

  Mit einer Anspielung an Graham Greens Roman (Originaltitel: The Quiet American) wird die Wandlung des einst arroganten Schatzberg in einen aufmerksamen und freundlichen Regisseur beschrieben. Dieses Beispiel steht für die Literalisierung der phraseologischen Einheiten, deren einzelne Elemente in diesem Prozess ihre konkreten Bedeutungen ohne Änderung ihrer formalen Seite zurückbekommen. Dies ist die Gruppe der phraseologischen Einheiten mit sog. syntagma-externen Modifikationen.

Die syntagma-internen Modifikationen betreffend ging ich in meiner Arbeit laut der Klassifizierung von Tamás Forgács vor – Lexemtausch, Erweiterung und Kürzung, Literalisierung durch Auflockerung oder Veränderung der syntaktischen Struktur, morphologische Modifikation sowie Kontamination sind die Haupkategorien in meiner Arbeit. Hier einige Beispiele:

- *Ajándék szobornak ne nézd* (2013:2): ’Einem geschenktem Denkmal schaut man nicht’ – Lexemwechsel und Kürzung des Sprichwortes *Einem geschenkten Gaul schaut man nicht ins Maul.*
- *Meghalt a Haribo tulajdonosa : A macik ura* (HVG 2013:43, 62-63): ’Haribos Eigentümer ist gestorben : Der Herr der Bärli’ – Eine Anspielung auf J. R. R. Tolkiens 1954 herausgegebenen Roman *Der Herr der Ringe*.
- *Biropharma: Háború után béke* (2013:1, 102.): ’Biropharma: Frieden nach Krieg’ Eine Anspielung auf Tolstojs Roman *Krieg und Frieden*.

Sehr beliebt sind die ungarischen Song- und Filmtitel, -auszüge auch aus früheren Epochen – die Leserschaft der Zeitschrift machen größtenteils die verschiedensten Altersgruppen der

liberaldenkenden Ungarn aus, angefangen mit den jungen Intellektuellen bis hin zu den jungen Intellektuellen der frühen 80er Jahre. Diese sind ja die heutigen Mittfünfziger.

4. Konklusion

Schließlich wird positives Fazit gezogen: Sprachspiele in den Überschriften können eine echte Bereicherung der Sprache darstellen und der sprachlichen Kreativität dienen.

5. Im **Anhang** folgen Titelblätter als Illustrationen mit deren Genehmigung seitens der Redaktion der HVG, die Zusammenfassung der Arbeit, mein Lebenslauf und Danksagung.

7.4. Irodalomjegyzék: 1. A Heti Világgazdaság 2013-as évfolymának cikkei

Szakirodalom

Balázs, Géza 1995: *Újságírás, rádiózás. Aktualitás – Demokrácia. Helyi közösségek – alternativitás.* Budapest. Haza és Haladás Alapítvány, Konrad-Adenauer-Stiuftung, Diákújságírók Országos Egyesülete.

Bencédy József 1995: *Sajtónyelv*. Budapest. Sajtókönyvtár.

Bíró Ágnes (szerk.) 1989: *Szaknyelvi divatok.* A tanulmányokat Bíró Ágnes, Felde Györgyi, Kemény Gábor, Seregy Lajos, Tolcsvai Nagy Gábor írta. Budapest. Gondolat.

Fleischer, Wolfgang – Barz, Irmhild 1995: *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 2., durchges. und erg. Aufl. Tübingen. Niemeyer.

Forgács, Erzsébet 2005: *Nyelvi játékok. Kreativitás a viccekben, a reklámnyelvben, a sajtónyelvben és az irodalmi szövegekben.* Szeged. SZEK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.

Forgács Tamás 2007: *Bevezetés a frazeológiába. A szólás- és közmondáskutatás alapjai*. Budapest. Tinta Könyvkiadó.

Grétsy László 1974: *Anyanyelvünk játékai.* Budapest. Gondolat.

Grétsy László 2012: *Nyelvi játékaink nagykönyve.* Budapest. Tinta Könyvkiadó.

Haas Adrienn, *Mok(k)azionalizmusok az írott sajtóban*, In: T. Litovkina Anna, Barta Péter, Hidasi Judit 2010: *A humor dimenziói*, Budapest. Tinta Könyvkiadó.

Kemény Gábor 1989*: Milyen címen? Címszavakban a sajtónyelvi címadásról*. In: Bíró Ágnes (szerk.) 1989: *Szaknyelvi divatok.* Budapest. Gondolat Kiadó.

Keszler Borbála (szerk.) 2000: *Magyar Grammatika*. Budapest. Nemzeti Tankönyvkiadó.

Kiefer Ferenc (szerk.) 2000: *Struktúrális magyar nyelvtan.* (*Morfológia*, 3. kötet) Budapest. Akadémiai Kiadó.

Kiss Gábor – Pusztai Ferenc 1999: *Új szavak, új jelentések 1997-ből.* Budapest. Tinta Könyvkiadó.

Lüger, Heinz-Helmut 1983: *Pressesprache*. Otmar Werner und Franz Hundsnurscher (Hrsg.) Tübingen. Max Niemeyer Verlag.

Stoll Béla (szöveggond.) 1980: *József Attila minden verse és versfordítása*. Budapest. Szépirodalmi Könyvkiadó.

Szűts László 1999: *Szójátéktár (Anyanyelvi fejtörők).* Budapest. Ciceró Könyvkiadó.

T. Litovkina, Anna – Vargha Katalin 2005: *„Viccében él a nemzet”. Magyar közmondás-paródiák*. Budapest. Nyitott Könyvműhely.

Internetes oldalak
Nyelv és Tudomány. URL: www. Nyest.hu
Neologizmusok a magyar gazdasági szaknyelvben. URL: http://freepdfs.net/neologizmusok-a-magyar-gazdasagi-szaknyelvben/69a967a14ce38c88964447d381d34474/
Szótárak
Bárczi Géza akadémikus és Országh László egyetemi tanár vezetésével, A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (szerk.) 1992: *A magyar nyelv értelmező szótára*. (I-VII, 1. kiad. 1962) Budapest. Akadémiai Kiadó. Rövidítve: **ÉrtSz.**

Eőry Vilma (főszerk.) 2007: *Értelmező szótár+. Értelmezések, példamondatok, szinonímák, ellentétek, szólások, közmondások, etimológiák, nyelvhasználati tanácsok és fogalomköri csoportok*. Budapest. Tinta Könyvkiadó. Rövidítve: **ÉrtSz.+**

Forgács Tamás 2003 *Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósulg szókapcsolatai példákkal szemléltetve.* Budapest. Tinta Könyvkiadó.

Forgács Tamás 2013: *Magyar szólások és közmondások szótára.* Budapest. Akadémiai Kiadó.

Juhász József, Szőke István, O.Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós (szerk.) 1972: *Magyar értelmező kéziszótár*. Budapest. Akadémiai Kiadó. Rövidítve: **ÉKsz.**[1]

Király István (főszerk.) 1975: *Világirodalmi Lexikon*. (V. kötet/ XVIII.) Budapest. Akadémiai Kiadó.

Papp Ferenc (szerk.) 1969: *A magyar nyelv szóvégmutató szótára*. Budapest. Akadémiai Kiadó. Rövidítve: **VégSz.**

Pusztai Ferenc (főszerk.) 2003: *Magyar értelmező kéziszótár*. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézetének munkatársai. 2. átdolgozott kiadás (1. kiadás 1972). Budapest. Akadémiai Kiadó. Rövidítve: **ÉKsz.**[2]

Tótfalusi István 2004: *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Budapest. Tinta Könyvkiadó.

Zaicz Gábor (főszerk.) 2006: *Etimológiai szótár. Magyar szavak és toldalékok eredete*. Budapest. Tinta könyvkiadó. Rövidítve: **ESz.**
Online verzió: Digitális Tankönyvtár. URL: www.tankonyvtar.hu/en/ (Letöltés: 2015.03.15.) Rövidítve: **ESz. PDF**

LEBENSLAUF

PERSONALIEN

Name:	Dipl.Übers.(FH) Krisztina Heissenberger-Németh BA MA
Geboren:	am 23. August 1960 in Szombathely
Religion:	röm.katholisch
Familienstand:	verheiratet mit Ing. Michael Heissenberger

SCHUL- und BERUFSAUSBILDUNG

seit Okt. 2011	Studium an der Universität Wien: Ungarisch und Deutsch auf Lehramt
15. Juli 2004	Abschluss als MAGISTER für deutsche Philologie an der Philosoph. Fakultät der UNIVERSITÄT EÖTVÖS LORÁND in Budapest
29. Januar 1999	Pägagogische Hochschule Abschluss als Lehrerin für die Deutsche Sprache und Literatur
Oktober 1991 - Juli 1995	FACHHOCHSCHULE KÖLN: Übersetzen: Englisch-Französisch Thema der Diplomarbeit: „Nachrichtensprache – Fachsprache?" Abschluss als DIPLOM-ÜBERSETZERIN
1984 – 1987	Studium an der THEOLOGISCHEN AKADEMIE, Budapest
1979 – 1982	FACHHOCHSCHULE für AUSSENHANDEL in Budapest. Ausbildung als Fremdsprachenkorrespondentin für Deutsch und Französisch
1966 – 1978 13. Juni 1978	GRUNDSCHULE und GYMNASIUM in Szombathely (Ungarn), Matura

Kurse und Fortbildungen

Regelmäßige Teilnahme an den Pädagogischen Werktagungen in Salzburg, Teilnahme am Intern. Kongress „Kultur der Anerkennung, an Kursen des Goethe Institutes, an der Ersten Ökumenischen Friedeskonferenz in Basel und natürlich an den Fortbildungen des Landesschulrates Burgenland bezüglich Ungarischunterricht und Reifeprüfung.

BERUFSPRAXIS

seit 1.Dez. 2014	Ungarischunterricht an der HAK und dem Gymnasium Mattersburg
Sept. 2008 – Nov. 2014	Erzieherin im Internat der HTBL Pinkafeld
seit 31.8.2010	Ungarischunterricht an der HLW in Pinkafeld.
Jänner 2006 –	freiberufliche Sprachlehrerin und Dolmetscherin: Sprachkurse in
01.08.2001 – 20.01.2006	Deutschlehrerin an der Boldizsár Horváth Höhere Schule für Wirtschaft und Informatik
1999 - 2001	Deutschlehrerin in Szombathely in Vertretung an der Übungsschule der Hochschule für Lehrerbildung, an der Grundschule Szt. Margit und am Gymnasium der Premonstratenser
1996 – 1999	Deutschlehrerin am Erzbischöflichen Gymnasium in Prag und Deutschkurse in der Erwachsenenbildung
1982 -1991	Freiberufliche DOLMETSCHERIN: unter anderem beim Bartók Festival in Szombathely (Ungarn), in der Grundig-Ausstellung in Budapest, bei der I. Intern. Ökumenische Friedenskonferenz Basel und
	DEUTSCHLEHRERIN im Landesinstitut für Bildung und Fortbildung in Budapest, an der II. Rákóczi Grundschule und Gymn. in Szentendre (ausg. einen halbjährigen Aufenthalt in London)

SPRACHKENNTNISSE

Neben meiner Muttersprache Ungarisch spreche ich sehr gut Deutsch, sowie gut Englisch, Französisch, Spanisch und Tschechisch.

(weitere) AUSLANDSAUFENTHALTE

1975, 1980	je 3 Monate in Frankreich
1989	2 Monate in den USA
1990	6 Monate in London

Bernstein, den 28.4. 2015

Heissenberger-Németh Krisztina

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Dr. Forgács Tamás Professzornak, aki nélkülözhetetlen szakmai tanácsaival, ötleteivel folyamatosan segítette munkámat. Odafigyelése és motiválása nagy mértékben hozzájárult diplomamunkám sikeréhez.
Ich möchte mich auch bei meinem Mann, Heissenberger Michael, für die aufopfernde Hilfe, hingebungsvolle Unterstützung, das häufige “Nach-Wien-Kutschieren” und vor allem für die unendliche Geduld bedanken. Ohne Dich hätte ich es nicht geschafft!